

บทที่ 2

การตรวจเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ทำการศึกษาว่าชุมชนจะมีวิธีการจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนอย่างไร เพื่อที่ชุมชนจะจัดการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาที่เกื้อกูลประโยชน์ให้แก่ชุมชน ป้องกันหรือลดผลกระทบทางลบโดยมีการใช้ทรัพยากรของชุมชนในการแสวงหาผลประโยชน์ทางการท่องเที่ยวเพื่อชุมชนอย่างแท้จริง ผู้วิจัยทำการตรวจสอบเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง โดยใช้แนวคิด ทฤษฎีและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นฐานในการวิจัยซึ่งครอบคลุมแนวคิดและทฤษฎีหลัก ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
 - 1.1 ระบบการท่องเที่ยว
 - 1.2 แนวคิดพฤติกรรมนักท่องเที่ยว
 - 1.3 ทฤษฎีการพัฒนาแบบทางเลือก
 - 1.4 การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน
 - 1.5 แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน
 - 1.6 แนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบการท่องเที่ยว
 - 1.7 การวิเคราะห์สถานการณ์ (SWOT Analysis)
 - 1.8 นโยบายภาครัฐกับการพัฒนาการท่องเที่ยว
2. ข้อมูลทั่วไปของชนเผ่าอาข่า
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
4. กรอบแนวคิดในการวิจัย

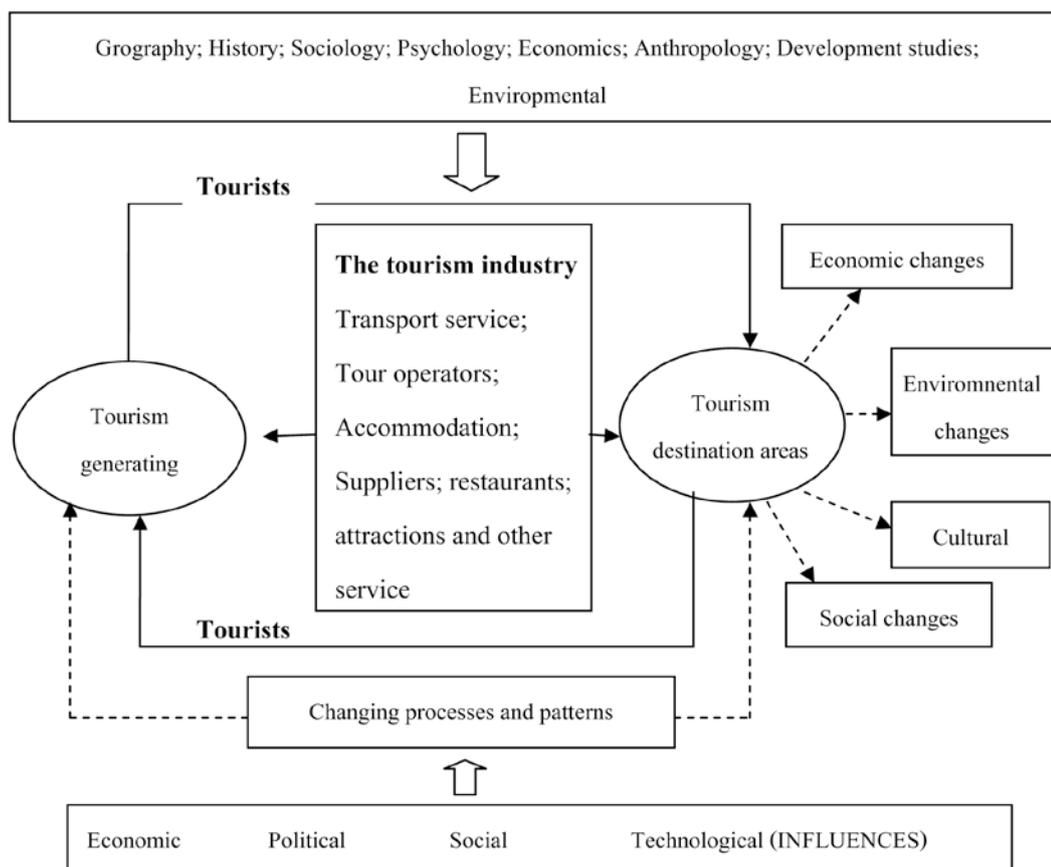
แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ระบบการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวมีความเกี่ยวข้องในเรื่องของการเดินทาง เป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ ซึ่งกระทำเพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดจากกิจกรรมงานประจำ การท่องเที่ยวของโลกในศตวรรษที่ 21 มีแนวโน้มการพัฒนาการท่องเที่ยวในแนวทางของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) เป็นการนำเสนอสินค้าทางการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ในรูปแบบใหม่ที่เป็นผลมาจาก

การรักษาสิ่งแวดล้อมและการจัดการ ได้แก่ “3S” ดังนี้ “S” Security หมายถึง ความปลอดภัยจากภัยธรรมชาติทั้งหลาย และความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน “S” Sanitation หมายถึง ความสะอาดปราศจากโรคและมลพิษ ทั้งอากาศ น้ำดื่มและสิ่งปฏิกูลต่างๆ “S” Satisfaction หมายถึง ความพึงพอใจในประสบการณ์และสินค้าทางการท่องเที่ยว จากการศึกษาของ Mill and Morrison (2002) ให้แนวคิดว่าการท่องเที่ยวเป็นระบบย่อยระบบหนึ่งของสังคมซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กับระบบอื่นของสังคมอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวได้รับอิทธิพลจากระบบสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ยิ่งการท่องเที่ยวขยายตัวมากเท่าใดย่อมก่อให้เกิดผลกระทบทั้งเชิงบวกและเชิงลบในแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ในขณะเดียวกันก็ทำให้คนในสังคมได้ตระหนักถึงการร่วมมือในการพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวของตนให้คงอยู่อย่างยั่งยืน

นอกจากนี้ Mill and Morrison (2002) ได้เสนอแนะรูปแบบการท่องเที่ยวที่สัมพันธ์กับสภาพสังคมไว้ว่าการรวมกันของประวัติศาสตร์กับความสวยงามของแหล่งท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการเดินทางเข้าสู่พื้นที่แหล่งท่องเที่ยว ผู้มาเยือนมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และพึงพอใจในพื้นที่ท่องเที่ยวก็จะกลับมาเที่ยวซ้ำ สำหรับส่วนของเจ้าของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวมีหน้าที่ในการดูแลรักษาพื้นที่ให้มีสภาพที่ดีโดยอยู่ภายใต้เงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมจากระบบการท่องเที่ยว ทางด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง และมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคม ซึ่งการให้ความสำคัญกับคนในพื้นที่ของแหล่งท่องเที่ยวในการสร้างความเข้าใจระบบการท่องเที่ยว มีการจัดการท่องเที่ยวร่วมกันของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยอยู่บนเงื่อนไขของความรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อมและสภาพสังคมของแต่ละพื้นที่ (ตามภาพ 1)

ภาพ 1 The tourism system and the social sciences

ที่มา: Mill and Morrison (2002: 13)

ความหมายการท่องเที่ยว

การศึกษาความหมายของการท่องเที่ยวจากการให้คำจำกัดความของนักวิชาการหลายๆ ท่าน มีดังนี้ การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางจากที่อาศัยหรือที่ทำงานเป็นการชั่วคราว โดยกิจกรรมและสิ่งอำนวยความสะดวกที่จัดขึ้นระหว่างนั้นเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว องค์ประกอบสำคัญของการท่องเที่ยวตามความหมายนี้ จึงเกี่ยวข้องกับการเคลื่อนย้ายการเดินทางไปยังจุดหมายปลายทางต่างๆ ที่แตกต่างกัน องค์ประกอบหลักประการที่สอง คือ การเดินทางไปยังจุดหมายปลายทางและการพักอาศัย ณ จุดหมายปลายทางนั้นๆ การเดินทางและการพักอาศัยเป็นการกระทำนอกสถานที่ที่อยู่เป็นประจำ ดังนั้นกิจกรรมต่างๆ ที่กระทำจะแตกต่างจากการดำเนินชีวิตประจำวันไปด้วย การเดินทางเป็นการออกจากที่พักเป็นการชั่วคราวระยะสั้นๆ และมีความตั้งใจที่จะเดินทางกลับ จุดมุ่งหมายในการเยี่ยมชมไม่ใช่การย้ายที่ทำงานหรือย้ายที่อยู่เป็นการถาวร (นิคม จารุมณี, 2544)

คีย์ ชุมสาย และ ญิบพัน พรหมโยธี (2527: 2) ได้ให้ความหมายการท่องเที่ยวว่า การท่องเที่ยวไม่ใช่เฉพาะการเดินทางพักผ่อนหย่อนใจหรือเพื่อความสนุกสนานบันเทิงเท่านั้น แต่การเดินทางเพื่อประชุมสัมมนา เพื่อศึกษาเรียนรู้ เพื่อการกีฬา เพื่อการติดต่อธุรกิจ ตลอดจนการเยี่ยมญาติพี่น้อง ก็นับเป็นการท่องเที่ยวทั้งสิ้น กล่าวได้ว่าการท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางที่มีค่า 3 คำเป็นเงื่อนไขของการท่องเที่ยว คือ การท่องเที่ยวจะต้องมีการเดินทาง (Travel) หมายถึง การเดินทางจากสถานที่หนึ่งไปยังสถานที่หนึ่งโดยใช้ยานพาหนะนำไปเป็นระยะทางไกลหรือไกลก็ได้ การท่องเที่ยวจะต้องมีจุดหมายปลายทาง (Destination) หมายถึง มีสถานที่ที่เลือกเดินทางไปเยือน และใช้ช่วงเวลาหนึ่งอยู่ ณ ที่นั้น มักมีสถานที่ที่มีความสวยงามทางทัศนียภาพมาก หรือเป็นสถานที่ที่มีรากฐานทางประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่หรือเป็นสถานที่ที่มีวัฒนธรรมประเพณี กิจกรรมน่าสนใจ ซึ่ง ณ ที่นั้น มีสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการท่องเที่ยวมีเพียงพอสำหรับสนองความต้องการและความพอใจแก่ผู้มาเยือน และการท่องเที่ยวจะต้องมีความมุ่งหมาย (Purpose) หมายถึง มีจุดประสงค์ในการเดินทางที่ไม่ใช่เพื่อประกอบอาชีพหรือไปอยู่ประจำ แต่มีความมุ่งหมายในการเดินทางอย่างอื่น โดยผู้เดินทางอาจมีจุดมุ่งหมายในการเดินทางมากกว่า 1 อย่างก็ได้

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้มอบหมายให้สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ทำการศึกษาจัดทำแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาประเทศไทยได้สรุปการท่องเที่ยวที่มีมาตรฐานสากล ดังนี้

1. มีแหล่งท่องเที่ยวที่งดงาม ไม่อยู่ในสภาพเสื่อมโทรมหรือถูกทำลาย
2. คงประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงาม ดำรงเอกลักษณ์ของไทยไว้ให้ลือชื่อในโลก
3. สิ่งแวดล้อมปลอดภัย
4. มีความปลอดภัยจากอาชญากรรม อุบัติเหตุและโรคภัยไข้เจ็บ
5. มีระบบสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกในปริมาณที่เหมาะสม สะดวก และบริการที่มีคุณภาพ
6. มีการคมนาคมที่ติดต่อถึงกันได้ทุกระบบ
7. มีระบบคมนาคมสาธารณะที่ติดต่อกับทั่วโลกได้ทุกเมืองท่องเที่ยวหลัก
8. คนไทยมีความพร้อมที่จะให้บริการในมาตรฐานสากล และมีส่วนร่วมอย่างสูงสุดในการได้รับสวัสดิการอย่างเท่าเทียมกัน

การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมของมนุษย์ที่มีวิวัฒนาการมายาวนานและยังคงมีความสำคัญได้เป็นอย่างดี ดังนี้

1. ความสำคัญต่อบุคคล

1.1 การท่องเที่ยวเป็นสื่อสร้างสรรค์และสร้างความสำเร็จผลิตผลจิตใจช่วยให้มนุษย์ได้รับการพักผ่อนหย่อนใจเพื่อเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลให้ดีและสมบูรณ์ขึ้น

1.2 การท่องเที่ยวเป็นการเปิดโลกทัศน์ ช่วยให้มนุษย์มีทัศนคติกว้างไกลสามารถรับและเข้าใจสภาพการณ์ที่เป็นจริง ช่วยเสริมสร้างประสบการณ์ชีวิตให้แก่มนุษย์ได้เป็นอย่างดี

1.3 การท่องเที่ยวเป็นการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างมนุษยชาติ ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างชนในชาติและนานาชาติ ส่งผลให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างกัน

2. ความสำคัญต่อสังคม

2.1 การท่องเที่ยวก่อให้เกิดการสืบทอดทางวัฒนธรรม ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจ ความสำนึกและตระหนักในคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนการรักษาเอกลักษณ์ของชาติให้มีการสืบทอดต่อไป

2.2 การท่องเที่ยวทำให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นและผู้ที่มาเยือน

2.3 การท่องเที่ยวทำให้เกิดพัฒนาด้านคมนาคม โครงสร้างพื้นฐาน เป็นต้น

3. ความสำคัญต่อเศรษฐกิจ

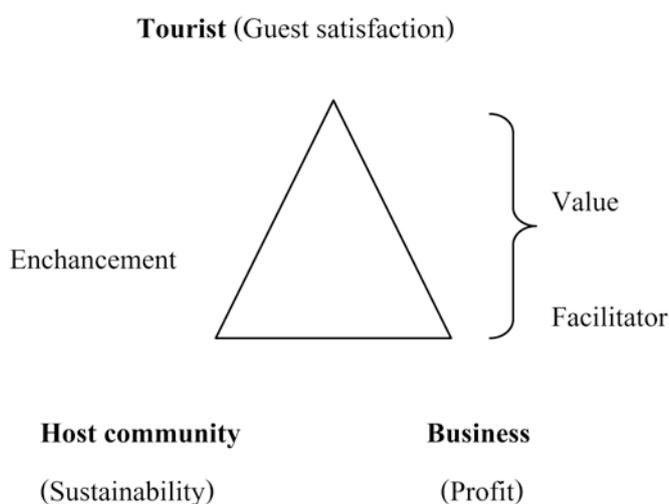
3.1 การท่องเที่ยวก่อให้เกิดการจ้างงาน ทำให้คนในท้องถิ่นมีรายได้เพิ่มขึ้น

3.2 การท่องเที่ยวก่อให้เกิดการลงทุนในภาคธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ผู้วิจัยกล่าวโดยสรุปจากการศึกษางานของนักวิชาการที่ให้คำจำกัดความการท่องเที่ยวโดยมีความสัมพันธ์กับการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้ว่า “การท่องเที่ยว” คือ การเดินทางจากที่หนึ่งไปยังจุดหมายปลายทางอีกที่หนึ่งโดยสร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้เดินทางภายใต้เงื่อนไข คือ เป็นการเดินทางชั่วคราวด้วยความสมัครใจและไม่แสวงหารายได้หรือประกอบอาชีพ รวมทั้งการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือของผู้เดินทางในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้วัฒนธรรม ก่อเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและมิตรภาพระหว่างมนุษยชาติ

องค์ประกอบสำคัญของการท่องเที่ยว

ส่วนประกอบที่ส่งเสริมให้เกิดกระบวนการของการท่องเที่ยว จากการศึกษาของ Prahalad and Ramaswamy (2000) องค์ประกอบสำคัญของการท่องเที่ยวประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ 1) นักท่องเที่ยวซึ่งได้รับความพึงพอใจจากการเดินทางท่องเที่ยว 2) เจ้าของชุมชนที่มีการจัดการ

ท่องเที่ยวในชุมชนอย่างยั่งยืน และ 3) ผู้ประกอบการธุรกิจทางการท่องเที่ยว โดยองค์ประกอบระหว่างเจ้าบ้านกับนักท่องเที่ยวเป็นส่วนสำคัญที่จะเชื่อมโยงให้เกิดรูปแบบของการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นจากแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ของชุมชน กิจกรรมการท่องเที่ยวที่จะสร้างความพอใจและทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามายังชุมชน ทั้งนี้ชุมชนจึงต้องมีการบริหารจัดการการท่องเที่ยวภายในชุมชนให้มีประสิทธิภาพร่วมกับผู้ประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยวในพื้นที่สอดคล้องกับทรัพยากรสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม จึงก่อให้เกิดคุณค่าทางการท่องเที่ยว (ตามภาพ 2)

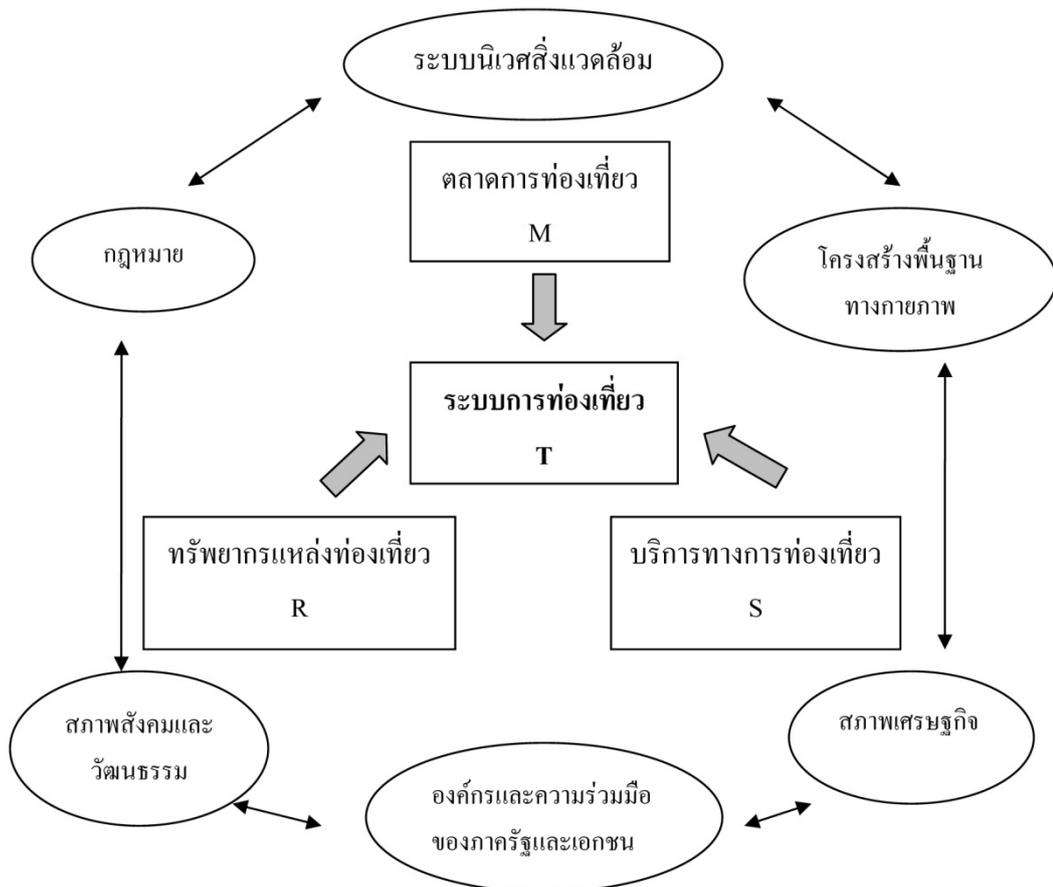

ภาพ 2 Tourist destination as a contested space

ที่มา: Prahalad and Ramaswamy (2000)

ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระบบท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวถือเป็นได้ว่าเป็นระบบย่อยระบบหนึ่งของสังคมซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กับระบบอื่น ของสังคมอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ ในขณะที่การท่องเที่ยวได้รับอิทธิพลจากระบบการเมือง เศรษฐกิจ สังคม การพิจารณาการท่องเที่ยวในเชิงระบบทำให้สามารถเข้าใจสภาพและความเปลี่ยนแปลงของการท่องเที่ยวได้อย่างชัดเจน มีการพิจารณาสภาพแวดล้อมของระบบการท่องเที่ยวด้วย ระบบการท่องเที่ยวมีองค์ประกอบหลัก 3 ด้าน คือ 1) ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว (Tourism Resource) 2) บริการการท่องเที่ยว (Tourism Service) และ 3) ตลาดท่องเที่ยว (Tourism Market or Tourist) แต่ละองค์ประกอบมีส่วนประกอบย่อย ๆ ที่มีความสัมพันธ์กันเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน

ภาพ 3 ปัจจัยที่สัมพันธ์กับระบบการท่องเที่ยว

ที่มา: สินธุ์ สโรบล (2547 อ้างใน วารินทร์ เหล่าสงคราม, 2550: 16)

ความสัมพันธ์ระหว่างระบบย่อยทั้ง 3 เกิดขึ้นเมื่อนักท่องเที่ยวได้ไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อนันทนาการหรือทัศนศึกษา นอกจากองค์ประกอบภายในระบบแล้ว การท่องเที่ยวยังมีสิ่งแวดล้อมที่สำคัญที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอีกหลายประการ เช่น สภาพกายภาพและระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม โครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพ สภาพเศรษฐกิจและการลงทุน สภาพสังคมและวัฒนธรรม องค์กรความร่วมมือภาครัฐและเอกชนและกฎหมายที่เอื้อต่อการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว รวมทั้งเป็นสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อบรรยากาศการท่องเที่ยว กล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวจะเป็นระบบและบรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายนั้นต้องพิจารณาระบบย่อยและความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบเหล่านั้น

ปัจจัยที่สัมพันธ์กับระบบทางการท่องเที่ยว สามารถแบ่งได้ดังนี้

1. ทรัพยากรทางการท่องเที่ยว (Tourism Resource) หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น หลักฐาน โบราณคดีหรือร่องรอยของสิ่งมีชีวิตในยุคต่างๆ ซึ่งมนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจและประกอบกิจกรรมนันทนาการ อันนำมาซึ่งความพึงพอใจและความสุขในรูปแบบต่างๆ ได้ สินค้า หมายถึง ความสวยงามทางธรรมชาติ สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น วิธีการดำรงชีวิตของผู้คน ด้วยเหตุนี้ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวสามารถจำแนกได้เป็นประเภทดังนี้

1.1 ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติ (Natural Tourism Resource) หมายถึง ทรัพยากรทั้งด้านชีวภาพและกายภาพ ได้แก่ พื้นที่ป่า สัตว์ป่า น้ำตก ถ้ำ ชายหาด เกาะ แก่ง และปะการัง เป็นต้น ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเหล่านี้มีความงดงามโดดเด่น เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อการพักผ่อนหย่อนใจ และการศึกษาธรรมชาติ เป็นต้น

1.2 ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น (Man-made Tourism Resource) แบ่งได้สองประเภท ซึ่งประเภทแรกได้แก่ ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถาน และโบราณวัตถุ (Archeological and Historical Resources) หมายถึง พื้นที่ หลักฐาน และร่องรอยทางกายภาพที่เหลืออยู่ ซึ่งอาจบ่งบอกถึงสภาพความเป็นมาและพัฒนาการของสิ่งมีชีวิตทั้งในยุคก่อนประวัติศาสตร์ และยุคประวัติศาสตร์ ทั้งนี้รวมทั้งวัตถุต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นหรือประดิษฐ์ขึ้นด้วย ตัวอย่างเช่น ปราสาทหินพิมาย เครื่องปั้นดินเผา โบราณสถาน เวียงกุมกาม เป็นต้น ประเภทที่สอง ได้แก่ ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรม รวมถึงสิ่งที่ตกทอดตามประเพณี โบราณมาสู่ชนรุ่นหลัง วิธีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน เช่น การแต่งกายแบบโบราณ ความเชื่อ ภาษาพื้นเมือง เป็นต้น ทั้งนี้ยังรวมถึงสิ่งดึงดูดใจที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยวัตถุประสงค์เพื่อการท่องเที่ยว เช่น พิพิธภัณฑสถานสัตว์ สวนสนุก เป็นต้น

ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากคติความเชื่อ หรือการประดิษฐ์คิดค้นของมนุษย์ซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่นตามสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม ซึ่งสามารถแบ่งประเภทของทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ได้ 2 ประเภท ได้แก่

1.2.1 ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ หมายถึง สิ่งปลูกสร้างหรือวัตถุที่มนุษย์สร้างขึ้น และสามารถนำมาใช้ประโยชน์เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว ได้แก่

1.2.1.1 ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทแหล่งประวัติศาสตร์ เช่น เมือง เป็นพื้นที่ที่สามารถกำหนดขอบเขตได้จากกำแพงเมือง และคูเมือง ที่แบ่งพื้นที่ของเมืองออกจากพื้นที่โดยรอบทางกายภาพ ซึ่งเมืองมีความสัมพันธ์ทางช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ ได้แก่ เมือง

ร้างแต่ปัจจุบันนำกลับมาใช้ใหม่ เมืองที่มีความต่อเนื่องนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมถึงย่านประวัติศาสตร์ เป็นพื้นที่ส่วนใดส่วนหนึ่งของเมืองที่ประกอบด้วยอาคารและองค์ประกอบอื่นๆ ที่เหมาะสมกับกิจกรรมของย่านนั้น

1.2.1.2 ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทโบราณสถาน โบราณวัตถุ คำว่าโบราณสถาน หมายถึง สิ่งปลูกสร้างที่เคลื่อนที่ไม่ได้ เช่น พระราชวัง ถนน คลอง กำแพงเมือง เป็นต้น ส่วนคำว่า โบราณวัตถุ หมายถึง สิ่งของโบราณที่เคลื่อนย้ายได้ เช่น ศิลจารึก เทวรูป เป็นต้น

1.2.1.3 ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทศาสนสถานและปูชนียวัตถุ หมายถึง สิ่งปลูกสร้างหรือสิ่งของโบราณที่ยังคงใช้ประโยชน์ในการประกอบกิจกรรมทางศาสนา เป็นที่พึ่งทางใจ เช่น วัด โบสถ์ ศาลเจ้า พระพุทธรูป เป็นต้น

1.2.2 ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ หมายถึง กิจกรรมหรือแนวทางปฏิบัติที่มนุษย์คิดขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการด้านจิตใจให้มีที่ยึดเหนี่ยว ซึ่งอาจจะเกี่ยวกับเรื่องของความรื่นเริง ความหวาดกลัว การบำรุงขวัญของสมาชิกในสังคม สามารถแบ่งได้คือ

1.2.2.1 วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและความเชื่อ ด้วยเหตุผลความเชื่อทางศาสนา และความเชื่อเกี่ยวกับเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติจึงทำให้มีการกำหนดพิธีกรรมต่างๆ ขึ้น และในปัจจุบันได้มีการนำมาใช้ประโยชน์เพื่อการท่องเที่ยวด้วย เช่น การแห่เทียนพรรษา บุญบั้งไฟ เทศกาลกินเจ เป็นต้น

1.2.2.2 วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณี การละเล่น และการฉลอง ประเพณีเป็นเรื่องของการปฏิบัติในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งสืบเนื่องมาเป็นเวลาช้านาน จนเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในชุมชนหรือสังคมส่วนใหญ่ ประเพณีมักเป็นเรื่องที่ก่อให้เกิดความเบิกบานใจ รื่นเริงมีความสุข และปัจจุบันก็นิยมนำประเพณีมาใช้ประโยชน์เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวด้วย เช่น สงกรานต์ ลอยกระทง การแข่งเรือ เป็นต้น

1.2.2.3 วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต เป็นการศึกษาเรียนรู้สัมผัส การดำเนินชีวิตของชาวบ้านในท้องถิ่นต่างๆ เช่น การเที่ยวชมวิถีชีวิตชาวลาวโซ่ง กระจ่างปาด่อง เป็นต้น

1.3 ทรัพยากรที่เป็นมรดก (Heritage) หมายถึง สถานที่ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีลักษณะทรงคุณค่า สาธารณชนผู้เป็นเจ้าของเกิดความหวงแหนและภาคภูมิใจ โดยมียุทธศาสตร์ประกอบคือ มีระบบนิเวศที่มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์เฉพาะเด่นเป็นพิเศษ มีความหลากหลาย

ทางชีวภาพ มีธรณีสัณฐานที่มีลักษณะพิเศษและหลากหลายประเภท มีภูมิทัศน์สวยงาม หลากหลายประเภท

ทรัพยากรการท่องเที่ยวสามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้เดินทางไปยังสถานที่นั้น ทำให้ท้องถิ่นที่ผู้เดินทางไปท่องเที่ยวได้รับผลดี โดยอาจกล่าวถึงความสำคัญของทรัพยากรการท่องเที่ยวได้ดังนี้

1. เป็นสิ่งดึงดูดใจให้มีการเดินทางท่องเที่ยว คือ ทรัพยากรการท่องเที่ยว นับเป็นสิ่งดึงดูดใจที่สำคัญมาก เพราะเป็นปัจจัยหลักที่นักท่องเที่ยวนำมาพิจารณาในการตัดสินใจเลือกหรือไม่เลือกที่จะเดินทางไปเที่ยว ยังสถานที่ ตำบล เมือง หรือประเทศนั้นๆ

2. เป็นที่มาของรายได้ กล่าวได้ว่าเมื่อนักท่องเที่ยวได้เดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยว คนในพื้นที่นั้นๆ ก็จะมีอาชีพและมีรายได้จากการจัดธุรกิจและการบริการให้แก่ นักท่องเที่ยวส่งผลต่อภาครัฐบาลในการจัดเก็บภาษีอากร และภาษีเงินได้ และท้ายสุดคือการนำเงินในส่วนนี้กลับสู่การพัฒนาประเทศ

3. ช่วยเพิ่มคุณภาพชีวิตและทำให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ประชาชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณที่มีทรัพยากรการท่องเที่ยวอุดมสมบูรณ์จะมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น กล่าวคือ สถานที่พักผ่อนหย่อนใจในท้องถิ่นของตนจะช่วยทำให้ประชาชนสามารถประกอบกิจกรรมนันทนาการได้ ผู้คนมีอาชีพที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการท่องเที่ยว ช่วยเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและทำให้ความเป็นอยู่ดีขึ้น

4. สะท้อนให้เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรการท่องเที่ยวจำนวนมากได้สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ที่สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิตของคน เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี สถาปัตยกรรมอันประณีตงดงาม

5. ก่อให้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนา กล่าวคือ การที่ประชาชนได้รับประโยชน์จากทรัพยากรการท่องเที่ยว ทำให้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสม ไม่สูญหายไป หากมีการนำไปใช้ก็จะมีจัดการและใช้อย่างระมัดระวัง มีการบริโภคทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างมีจิตสำนึกโดยคำนึงถึงคนรุ่นหลังต่อไป

คุณลักษณะของทรัพยากรการท่องเที่ยว

1. กรรมสิทธิ์/การถือครอง (Ownership) กรรมสิทธิ์/การถือครองทรัพยากรการท่องเที่ยว นั้น นับเป็นคุณลักษณะหนึ่งที่สำคัญซึ่งจะต้องคำนึงถึงการจัดการและการวางแผน เช่น อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นกรรมสิทธิ์/การถือครองของรัฐ ดังนั้นรัฐจึงเป็นผู้สนับสนุนงบประมาณในการจัดการและการวางแผน ซึ่งมักคำนึงถึงผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก มากกว่าจะเห็นความสำคัญในเรื่องผลกำไรหรือผลตอบแทน

2. ทิศทางการดำเนินการ (Orientation) ความมุ่งหวังจากการดำเนินการโดยส่วนใหญ่มักเกี่ยวพันเรื่องผลตอบแทน เช่น การดำเนินการอาจเป็นในลักษณะการจัดเก็บค่าธรรมเนียมการเข้ามาใช้พื้นที่ เพื่อนำค่าธรรมเนียมที่ได้รับไปใช้ในการดูแลรักษา เช่น ค่าธรรมเนียมการเข้าชมอุทยานแห่งชาติ

3. ลักษณะพื้นที่ท่องเที่ยว (Special configuration) ลักษณะทางภูมิศาสตร์ และขนาดของพื้นที่ที่มีความสำคัญมาก ซึ่งหากพื้นที่มีลักษณะกว้าง ก็จะทำการจัดแบ่งพื้นที่ออกเป็นส่วน และมีการกำหนดจุดท่องเที่ยวที่ชัดเจนเพื่ออำนวยความสะดวก เช่น อุทยานแห่งชาติ ห้วยขาแข้ง จังหวัดอุทัยธานี ได้จัดแบ่งพื้นที่ออกเป็นส่วน ๆ เช่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าใหญ่เนเรศวร-ห้วยขาแข้ง เป็นต้น

4. ลักษณะความเป็นของแท้/ดั้งเดิม (Authenticity) ลักษณะของทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่ยังคงเดิม เช่น ภาพเขียนจิตรกรรมฝาผนัง วัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน

5. สถานภาพทรัพยากรการท่องเที่ยวหลัก มีความหมายว่า ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่เพียงหนึ่งเดียว หรือมีจำนวนน้อย หายาก ไม่ซ้ำกับใครที่ไหน จะสามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้เดินทางมาเยี่ยมชมได้มาก เช่น กำแพงเมืองจีน สาธารณรัฐประชาชนจีน

6. ความสามารถในการรองรับ (Carrying capacity) ทรัพยากรการท่องเที่ยวแต่ละประเภทอาจมีความสามารถในการรองรับในแต่ละด้านและในแต่ละช่วงเวลาแตกต่างกัน เช่น น้ำตกทีลอซู มีฤดูกาลปิดทางเข้าน้ำตกในเดือน มิถุนายน-พฤศจิกายน ของทุกปี เป็นต้น

7. ความสะดวกในการเข้าถึง (Accessibility) ความสะดวกในการเดินทางเข้าถึงมักเป็นเรื่องเกี่ยวกับระบบการคมนาคมขนส่ง และการอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวในการเดินทางเข้าไปเยี่ยมชมและประกอบกิจกรรมการท่องเที่ยว

8. ภาพลักษณ์ (Image) ภาพลักษณ์ที่นักท่องเที่ยวมีต่อทรัพยากรท่องเที่ยว ล้วนมีผลอย่างมากที่จะทำให้ให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจเลือกหรือไม่เลือกที่จะเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยว นั้นๆ ดังนั้นการตรวจสอบภาพลักษณ์ของทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ จึงเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญมากเช่นเดียวกัน

แนวคิดของการจัดแบ่งทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเมื่อนำมาจัดแบ่งแหล่งท่องเที่ยวจึงสามารถแบ่งแหล่งท่องเที่ยวได้ 2 ประเภทเช่นเดียวกัน ได้แก่ แหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติ (Natural Attractions) และแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น (Manufactured Attractions) โดยแหล่งท่องเที่ยว หมายถึง สถานที่ที่นักท่องเที่ยวจะเข้ามาแวะพักหรือหยุดอยู่เพื่อการท่องเที่ยว จับจ่ายซื้อของ ฯลฯ ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ก่อนจะจากไปด้วยความพึงพอใจ โดยมีองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่

1. สิ่งดึงดูดใจ (Attractions) เกิดจากความน่าสนใจของแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยว มีสถานที่ และมีเหตุการณ์ที่น่าสนใจ
2. สิ่งอำนวยความสะดวก (Facilities) เป็นการตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ได้แก่ ที่พัก ร้านอาหารและเครื่องดื่ม และสถานบริการ
3. ปัจจัยพื้นฐาน (Infrastructure) ในด้านการท่องเที่ยว ปัจจัยพื้นฐานทางการผลิตที่สำคัญ ได้แก่ ระบบการสื่อสาร การคมนาคม สาธารณูปโภค ทั้งนี้เพื่อเกิดความสะดวกในการจองที่พัก การติดต่อกับครอบครัว ความสะดวกในการเดินทาง ปัจจัยพื้นฐานดังกล่าวนอกจากอำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยวแล้ว ยังทำให้ประชาชนในท้องถิ่นได้รับประโยชน์โดยตรงอีกด้วย
4. การขนส่ง (Transportation) การท่องเที่ยวเกิดจากการที่คนต้องเดินทางไปสู่สถานที่ซึ่งมีความแตกต่างด้านวัฒนธรรม ภูมิอากาศและภูมิประเทศ เพื่อสัมผัสสิ่งที่แปลกออกไปจากประสบการณ์เดิม ดังนั้นการขนส่งจึงเป็นสิ่งสำคัญในการนำนักท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวอย่างรวดเร็ว สะดวกสบาย และปลอดภัย
5. การต้อนรับอย่างมีมิตรไมตรีต่อนักท่องเที่ยว (Hospitality) การต้อนรับนักท่องเที่ยวของคนในแต่ละพื้นที่ย่อมแตกต่างกันออกไปตามประเพณี วัฒนธรรม การต้อนรับเป็นสิ่งที่สำคัญมากเพราะเป็นการสร้างความประทับใจ

Collier and Harraway (1997) ได้นำเสนอ แนวคิดศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่จะประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 3 ประการ คือ 3As ได้แก่

1. สิ่งดึงดูดใจ (Attraction) ที่เกิดจากสถานที่ หรือ เหตุการณ์ โดยสถานที่อาจเกิดจากธรรมชาติหรือนุญษ์สร้างขึ้น แต่เหตุการณ์ที่น่าประทับใจเกิดจากมนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้น
2. สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities) หมายถึง บริเวณพื้นที่และโครงสร้างสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ที่สร้างขึ้นรองรับกิจกรรมของผู้นมาเยือนและกิจกรรมในการบริหารจัดการพื้นที่ สิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว การก่อสร้างปัจจัยพื้นฐาน เช่น ระบบขนส่ง ระบบสื่อสาร ระบบสาธารณูปโภค ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับนักท่องเที่ยวเพราะจะช่วยให้นักท่องเที่ยวได้รับความสะดวกสบายและเป็นการสร้างภาพลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวด้วย
3. การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (Accessibility) ซึ่งจะต้องมีระบบขนส่งประกอบด้วยเส้นทาง ขานพาหนะ และผู้ประกอบการขนส่งเพื่อลำเลียงคนและสิ่งของไปยังจุดหมายปลายทาง

2. สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว เป็นบริการการท่องเที่ยวที่รองรับในการเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว เพื่อให้การเดินทางท่องเที่ยวเป็นไปด้วยความสะดวกสบายและปลอดภัย โดยสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว แบ่งออกได้ 2 ประเภท คือ

2.1 สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวโดยตรง เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นเพื่อรองรับการเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะ ประกอบด้วย 2 อย่างคือ

2.1.1 การอำนวยความสะดวกในการเข้าและออกประเทศ เป็นการอำนวยความสะดวกในการผ่านเข้าและออกประเทศของนักท่องเที่ยว ได้แก่ สิ่งอำนวยความสะดวกด้านการขนถ่ายกระเป๋าเดินทาง การตรวจตราหนังสือเดินทาง การตรวจค้นสิ่งของติดตัว การต่อวีซ่า เป็นต้น

2.1.2 การให้บริการท่องเที่ยว เป็นการให้ความสะดวกในระหว่างการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะ ได้แก่ การให้บริการ 5 ประเภท คือ บริการขนส่งภายในแหล่งท่องเที่ยว บริการที่พักแรม บริการอาหารและบันเทิง บริการนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ และบริการจำหน่ายสินค้าที่ระลึก

2.2 สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวโดยอ้อม เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในประเทศแล้ว แม้จะไม่มีกรท่องเที่ยว รัฐบาลก็ต้องมีสิ่งอำนวยความสะดวกเหล่านี้แก่ประชาชนของตน ส่วนการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวถือเป็นผลพลอยได้ ประกอบด้วย 3 อย่างคือ

2.2.1 สิ่งอำนวยความสะดวกด้านสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็นต่อการยังชีพของประชาชน เพื่อให้ประชาชนได้รับความสะดวกสบายในความเป็นอยู่ และส่งผลเป็นประโยชน์ต่อนักท่องเที่ยวด้วย ได้แก่ การสื่อสาร การไฟฟ้า การประปา การคมนาคม การสุขภาพ การศึกษา และการสาธารณสุข

2.2.2 สิ่งอำนวยความสะดวกด้านความปลอดภัย เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกที่รัฐบาลให้ความปลอดภัยทั้งร่างกาย ทรัพย์สินและการเดินทางแก่ประชาชนและนักท่องเที่ยว ด้วยการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมและความเดือดร้อนต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น เช่น การโจรกรรม การปล้นจี้ ชิงทรัพย์ การก่อความไม่สงบ และความปลอดภัยจากบริการท่องเที่ยว เป็นต้น

2.2.3 สิ่งอำนวยความสะดวกด้านอื่นๆ เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกที่เสริมหรือสนับสนุนเพิ่มความสะดวกสบายแก่นักท่องเที่ยว เช่น การบริการแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ การบริการเสริมความงาม และการบริการรักษาพยาบาล เป็นต้น

3. การตลาดท่องเที่ยว (Tourism Marketing) เป็นส่วนของความต้องการในการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ และประชาชนในพื้นที่ ซึ่งหมายถึงกิจกรรม รูปแบบ หรือกระบวนการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในพื้นที่ การที่จะมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่นั้น จะต้องมีการตลาดท่องเที่ยวในการชักนำให้เข้ามาท่องเที่ยว ซึ่งการตลาดท่องเที่ยวหมายถึงความพยายามที่จะทำให้ให้นักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวของตน แล้วใช้สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวและบริการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่ตน โดยการตลาดท่องเที่ยวอาจทำได้ 2 วิธี คือ

3.1 การให้บริการข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยว หมายถึง การให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ทางการท่องเที่ยว เช่น ทรัพยากรท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวและการบริการท่องเที่ยว เป็นต้น

3.2 การโฆษณาและประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว หมายถึง การสื่อสารข้อมูลข่าวสารท่องเที่ยวไปยังนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายโดยผ่านสื่อต่างๆ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ นิตยสาร หนังสือพิมพ์ จดหมาย เป็นต้น เพื่อเชิญชวน กระตุ้น เร่งเร้าให้นักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวของตน

รูปแบบการท่องเที่ยว

แนวโน้มการท่องเที่ยวในปัจจุบันส่งผลต่อรูปแบบการท่องเที่ยว เนื่องจากความต้องการในการเดินทางท่องเที่ยวของประชากรโลกจะยังขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจากทัศนคติของคนที่เปลี่ยนไป โดยการท่องเที่ยวไม่ใช่เป็นการบริโภคที่ฟุ่มเฟือยอีกต่อไป แต่การท่องเที่ยวสามารถให้ความรู้ ประสบการณ์และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนเพิ่มขึ้น UNWTO ได้ประมาณการจำนวนนักท่องเที่ยวระหว่างประเทศทั่วโลก ว่าจะมีถึง 1,561 ล้านคนในปี 2020 (ธีรยุทธ วัฒนาศุภโชค, 2551) การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรในประเทศ ไม่ว่าจะเป็นการลดชั่วโมงการทำงาน เช่น ในไต้หวัน เกาหลี ส่วนประเทศญี่ปุ่น ได้สนับสนุนให้ประชากรได้มีโอกาสพัฒนาประสบการณ์ของตน จากการเดินทางท่องเที่ยว รวมทั้งจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาด้านการบิน ซึ่งจะช่วยย่นระยะทางการเดินทาง รวมทั้งการลดลงของอัตราค่าโดยสาร หรือการพัฒนาด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Technology : IT) ซึ่งทำให้เกิดการแสวงหาข้อมูลเพื่อการเดินทาง รวมทั้งการจัดเตรียมการเดินทางเป็นไปได้สะดวกมากขึ้น จะเป็นสิ่งที่จะช่วยเอื้อต่อการเดินทางท่องเที่ยวตามมา โดยเฉพาะการจัดการเดินทางด้วยตนเองจะเป็นรูปแบบการเดินทางที่ได้รับความนิยมมากขึ้น ลักษณะการเดินทางข้ามภูมิภาคจะมีมากขึ้น โอกาสในการรับนักท่องเที่ยวนอกภูมิภาคจะมีมากขึ้น ขณะเดียวกันการสูญเสียตลาดนักท่องเที่ยวภายใน

ภูมิภาคก็จะมีมากขึ้นเช่นกัน ระดับการแข่งขันของแต่ละแหล่งท่องเที่ยวจึงเป็นการแข่งขันระดับโลก มากกว่าการแข่งขันระดับภูมิภาคเช่นที่ผ่านมา ประเทศต่างๆ ได้มุ่งใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศตน ระดับการแข่งขันในด้านการท่องเที่ยว จะทวีความรุนแรงมากขึ้นในทศวรรษต่อไป โดยเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวเกิดใหม่จะเข้ามามีบทบาทในการแข่งขันมากยิ่งขึ้น

การเปลี่ยนไปของการเดินทางท่องเที่ยวมีปัจจัยเกี่ยวข้องมากมายจากแนวคิดและรูปแบบในการใช้ชีวิต นอกจากปัจจัยทางด้านประชากร สังคม เทคโนโลยี เศรษฐกิจ การเมืองแล้ว ในปัจจุบันรูปแบบการใช้ชีวิตและแนวคิดจะเป็นสิ่งบ่งบอกรูปแบบการท่องเที่ยวทั้งในปัจจุบันและอนาคต ที่พัฒนาขึ้นจากความต้องการที่ไม่หยุดนิ่งเกี่ยวกับของนักท่องเที่ยว และส่วนหนึ่งมาจากสภาพข้อจำกัดในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของผู้ประกอบการและนโยบายของรัฐที่ต้องการพัฒนาการท่องเที่ยวให้มีช่องทางเลือกมากขึ้นกว่าเดิม โดยจะมีลักษณะเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะกลุ่มสนใจพิเศษ (Special Interest) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวจะต้องดำรงอยู่ได้โดยมีนักท่องเที่ยวมาเยือนเยียนอย่างสม่ำเสมอและทรัพยากรการท่องเที่ยวยังคงรักษาความดึงดูดใจไว้ได้ไม่เสื่อมคลาย ธุรกิจบริการที่มีผลกำไร แม้ต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในการให้บริการอยู่เสมอก็ตาม ผลกระทบที่มีต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นจะต้องไม่เกิดขึ้น หรือหากมีต้องเป็นผลกระทบน้อยที่สุด มีแต่การจัดการอย่างยั่งยืนเท่านั้น จึงจะสามารถคงความยั่งยืนของการท่องเที่ยวไว้ได้ โดยมีรูปแบบทางการท่องเที่ยว ดังนี้

1. การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม คือ การท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ผู้อื่นและย้อนกลับมามองตนเองอย่างเข้าใจความเกี่ยวพันของสรรพสิ่งในโลกที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2540: 9-10) วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวก็คือ เพื่อที่จะสร้างความคุ้นเคยกับประชาชนในท้องถิ่นอื่นๆ หรือประเทศอื่นๆ เพื่อที่จะเข้าใจและซาบซึ้งต่อวัฒนธรรมของประชาชนเหล่านั้น ดังนั้นการท่องเที่ยวจึงเป็นการก่อให้เกิดความรู้และการติดต่อสื่อสาร ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างความเข้าใจของคนทั้งโลกเข้าด้วยกัน อันจะนำไปสู่สันติสุขในการอยู่ร่วมกันทั้งปัจจุบันและอนาคต จาก รายงานวิจัยของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2548: 16) ได้จัดรูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรม (Cultural based tourism) ไว้ดังนี้

1.1 การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (Historical tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์ เพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยว ได้ความรู้มีความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่นพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อมโดยที่ประชามในท้องถิ่น มีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว

1.2 การท่องเที่ยวชมงานวัฒนธรรมและประเพณี (Cultural & Traditional Tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชมงานประเพณีต่างๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ จัดขึ้น ได้รับความเพลิดเพลินตื่นตาตื่นใจในสุนทรียศิลป์เพื่อศึกษาความเชื่อ การยอมรับนับถือ การเคารพ พิธีกรรมต่างๆ และได้รับความรู้ มีความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรมมีประสบการณ์ใหม่ๆ เพิ่มขึ้นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและมรดกทางวัฒนธรรม โดยประชาคมในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยว

1.3 การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท (Rural Tourism/Village Tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวในหมู่บ้านชนบทที่มีลักษณะวิถีชีวิต และผลงานสร้างสรรค์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษมีความโดดเด่น เพื่อความเพลิดเพลิน ได้รับความรู้ ผลงานสร้างสรรค์ และภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น บนพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรม และคุณค่าของสภาพแวดล้อมโดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว

2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการจัดการท่องเที่ยวที่เน้นความเป็นมิตรกับสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เป็นการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวจะชื่นชมและเพลิดเพลินกับการศึกษาธรรมชาติและวัฒนธรรมต่างๆ ในแหล่งธรรมชาติด้วยความระมัดระวัง ไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว ขณะเดียวกันสามารถที่จะสร้างประโยชน์ทางเศรษฐกิจต่อชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวได้ด้วย ซึ่งงานของ อนุชา เล็กสกุลดิถ (2552) ศึกษาชุมชนและการมีส่วนร่วมของชุมชนกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ระบุว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

3. รูปแบบการท่องเที่ยวใหม่ที่ได้รับการนิยมนักท่องเที่ยว

3.1 New Design ประกอบด้วย

3.1.1 การท่องเที่ยวที่เป็นลักษณะ Eco-Lodges Tourism, Low-cost Airline สำหรับนักท่องเที่ยวที่ชอบผจญภัย

3.1.2 Unusual คือการท่องเที่ยวแบบแปลกๆ ใหม่ๆ

3.1.3 Hospitality leading country คือ การใช้ความเป็นเจ้าบ้านที่ดี มีน้ำใจ อ้าแขนรับไมตรีเป็นจุดขายทางการท่องเที่ยว การที่นักท่องเที่ยวได้มีปฏิสัมพันธ์กับผู้คนในท้องถิ่น

ทำให้นักท่องเที่ยวได้ประสบการณ์ตรง (Real Experience) นอกจากนี้ยังรวมถึงการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Health Tourism) เพื่อบำบัดโรค บำรุงรักษาฟื้นฟูสุขภาพกายและจิตใจ

3.2 New Attitude ประกอบด้วย Macro-segment การท่องเที่ยวยุคใหม่ที่มีลักษณะเฉพาะ (Niche&Specialized) เช่น Boutique Hotel, Bungi Jumping การท่องเที่ยวแบบประหยัด (Backpack Tourism) การท่องเที่ยวกับบุคคลสำคัญ (Celebrity Tourism) การท่องเที่ยวเพื่อชิมอาหาร (Culinary Tourism) การดำน้ำ (Dive Tourism) การท่องเที่ยวเฉพาะกลุ่มสตรี (All female trip) การท่องเที่ยวไปในอวกาศ (Space Tourism) การท่องเที่ยวเพื่อเข้าร่วมในเทศกาลหรือเหตุการณ์สำคัญ (Event Tourism)

4. การท่องเที่ยวแบบข้ามพรมแดน (Border Tourism/Cross-border Tourism) เป็นความร่วมมือทางการท่องเที่ยวของแต่ละประเทศเพื่อรองรับการยกระดับและการเปลี่ยนแปลงด้านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวรวมถึงการใช้ทรัพยากรร่วมกัน

5. การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา (Education Tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อต้องการเรียนรู้โดยมีการจัดการ การวางแผนล่วงหน้า มีครูผู้สอนที่ชำนาญและมีการฝึกหัดตามแบบแผน ซึ่งจะเน้นที่การเรียนรู้จากประสบการณ์จริง เช่น การเรียนทำอาหารไทย การเรียนรำไทย การเรียนภาษาไทย การเรียนดำน้ำ เป็นต้น

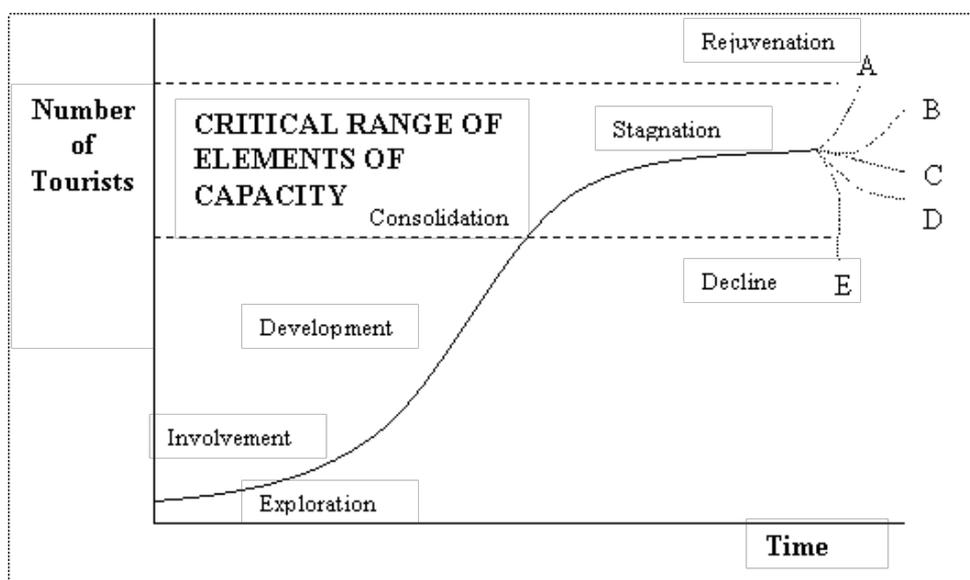
6. การท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์ เป็นการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวมีจุดมุ่งหมายที่ต้องการเข้าไปสัมผัสกับชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมประเพณีของกลุ่มคนต่าง ๆ โดยตรงเพื่อให้ความเข้าใจมากยิ่งขึ้น มิใช่ผ่านวัตถุหรือการแสดงที่จัดขึ้น อาทิ การเยี่ยมชมหรือพำนักกับชาวไทยภูเขา ชาวบ้านพื้นเมือง Homestay ฯลฯ

วงจรชีวิตของการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในพื้นที่ได้มีช่วงเวลาของการเริ่มต้นจนถึงกระบวนการสิ้นสุดเพื่อการพัฒนาจนเกิดการท่องเที่ยวขึ้นอีกครั้งซึ่งเป็นวัฏจักรการหมุนเวียนของการพัฒนาที่เกิดขึ้น การศึกษาของ Miller and Gallucci (2004) ได้วิเคราะห์วงจรชีวิตของการท่องเที่ยวโดยแบ่งช่วงการท่องเที่ยวไว้ 6 ระยะ ได้แก่ ระยะแรก ช่วงเริ่มต้น คือ การสำรวจ การค้นพบในแหล่งท่องเที่ยว ทำให้นักท่องเที่ยวเริ่มเดินทางเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยว ระยะที่สอง ช่วงเกี่ยวพัน เป็นระยะของการเติบโตขยายตัว มีนักท่องเที่ยวเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวมากขึ้น เป็นระยะที่ชุมชนเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวสามารถควบคุมได้ ระยะที่สาม ช่วงการพัฒนา เป็นระยะที่แหล่งท่องเที่ยวเป็นที่รู้จัก การท่องเที่ยวเริ่มเติบโต ทำให้ชุมชนเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวมีการประสานงานกับส่วนที่เกี่ยวข้อง สร้างระบบการจัดการแหล่งท่องเที่ยว จากนั้นเข้าสู่ระยะที่สี่ ช่วงพัฒนาอย่างเข้มข้น การท่องเที่ยวเข้ามา

มากมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวอย่างหนาแน่น ส่งผลต่อระยะที่ห้า ระยะของการชะลอตัว การหยุดนิ่ง เป็นช่วงของการเปลี่ยนผ่าน (หัวเลี้ยว-หัวต่อ) และเข้าสู่ระยะสุดท้ายคือระยะการเปลี่ยนแปลงขึ้นอยู่กับความเข้มแข็งของภายในและภายนอก ซึ่งในระยะนี้มีตัวแปรหลายอย่าง โดย Bulter (1990) ได้ให้ความหมาย คือ

- A หมายถึง พื้นฟูและเติบโต ผ่านการเรียนรู้ มีวุฒิภาวะที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง
- B หมายถึง ปรับตัวและเติบโต แต่เป็นการเติบโตในอัตราที่ลดลง
- C หมายถึง เติบโตอย่างคงที่ อยู่กับที่ มีเสถียรภาพ ไม่ขึ้นไม่ลง
- D หมายถึง ตกต่ำ หมายถึงจำนวนนักท่องเที่ยวลดลง
- E หมายถึง ตกต่ำอย่างรวดเร็ว หมายถึงจำนวนนักท่องเที่ยวลดลงอย่างรวดเร็ว

ภาพ 4 วงจรชีวิตของการท่องเที่ยว Hypothetical Evolution of a Tourist Area

ที่มา: Adapted from Miller and Gallucci (2004)

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า วงจรชีวิตของการท่องเที่ยว กล่าวได้ว่า แหล่งท่องเที่ยวใหม่จะได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวให้เดินทางเข้ามาและเมื่อมีจำนวนนักท่องเที่ยวมีปริมาณที่มากยิ่งขึ้นจะทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวของพื้นที่นั้นเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย ส่งผลให้แหล่งท่องเที่ยวเข้าสู่วงจรเสื่อมความนิยมซึ่งอยู่ในวาระของการชะงักงันทำให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวนั้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชุมชนในบริเวณแหล่งท่องเที่ยวที่จะกำหนดวาระที่นำปรารถนาของแหล่งท่องเที่ยวไว้อย่างไร

แนวคิดพฤติกรรมนักท่องเที่ยว

การศึกษาแนวคิดพฤติกรรมนักท่องเที่ยวเพื่อวัตถุประสงค์ในการประมาณการจำนวนนักท่องเที่ยวที่จะเดินทางในแต่ละช่วงของฤดูกาล ปัจจัยผลักดันและดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเกิดพฤติกรรมการท่องเที่ยว โดยการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแนวคิดของนักวิชาการ ดังนี้

ศุภลักษณ์ อัครางกูร (2551) ให้ความหมาย พฤติกรรมนักท่องเที่ยว คือ การแสดงออกของการกระทำกิจกรรมใดๆ ก็ตามแบบคล้ายคลึงกันหรือบ่อยครั้งจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มหรือของตน โดยมีปัจจัยกำหนดการท่องเที่ยว ได้แก่ ปัจจัยส่วนตัว และปัจจัยภายนอก ทั้งนี้ ปัจจัยส่วนตัว เช่น สุขภาพ รายได้ ทักษะคติ ประสบการณ์ ส่วนปัจจัยภายนอก เช่น การเมือง เศรษฐกิจ สังคม

แนวคิดของ Cohen (2002) ระบุว่า นักท่องเที่ยวมีความต้องการ 2 อย่าง ได้แก่ ต้องการประสบการณ์แปลกใหม่ และต้องการความรู้สึกลอดภัยกับสิ่งที่คุ้นเคยเหมือนอยู่บ้าน ดังนั้น Cohen ได้แบ่งประเภทนักท่องเที่ยว ไว้ 4 ประเภทด้วยกัน คือ

1. ประเภท Drifter ชอบเดินทางไปในที่แตกต่างจากบ้านของตน ใช้ชีวิตในแหล่งท่องเที่ยวอย่างกลมกลืนกับคนในพื้นที่และซึมซับวัฒนธรรมท้องถิ่นได้อย่างดี
2. ประเภท The explorer เป็นนักท่องเที่ยวที่จัดการเดินทางด้วยตนเองและค้นหาประสบการณ์ที่แท้จริง ต้องการบริการที่เหมาะสมไว้ใจได้ และสิ่งแวดล้อมที่คุ้นเคยเป็นครั้งคราว
3. ประเภท The individual mass tourist เป็นนักท่องเที่ยวที่ใช้บริการที่จัดเตรียมไว้ให้ตรงตามความต้องการของตนเอง มักจะอยู่กับบริการที่คุ้นเคยหรือบริการที่จัดไว้ให้โดยเฉพาะ ดังนั้นการสัมผัสเนื้อแท้และประสบการณ์ของแหล่งท่องเที่ยวจึงน้อย
4. ประเภท The organized mass tourist เป็นนักท่องเที่ยวที่ใช้บริการรายการท่องเที่ยวสำเร็จรูปที่มีบริการครบ เดินทางไปกับคณะทัวร์ มีผู้นำทัวร์ บริการทุกอย่างถูกจัดเตรียมไว้เพื่อให้นักท่องเที่ยวโดยเฉพาะ ปฏิสัมพันธ์กับคนในพื้นที่มีน้อยมาก

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวขึ้นอยู่กับปัจจัยกำหนดการท่องเที่ยว และประเภทของนักท่องเที่ยว กล่าวได้ว่า นักท่องเที่ยวกลุ่ม Drifter และ กลุ่ม The explorer เป็นนักท่องเที่ยวที่ต้องการไปยังแหล่งท่องเที่ยวใหม่ๆ และต้องการมีปฏิสัมพันธ์กับคนในพื้นที่ ปรับตัวเข้ากับแหล่งท่องเที่ยวและคนในพื้นที่ได้เป็นอย่างดี ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นนักท่องเที่ยวที่มีพฤติกรรมในการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ทฤษฎีการพัฒนาแบบทางเลือก (Alternative Development Theory)

การพัฒนาที่ทำกันอยู่ในประเทศต่างๆ ในระยะเวลาที่ผ่านมาตามแนวคิดของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี เป็นการพยายามในการแก้ไขปัญหาและเปลี่ยนแปลงชุมชนจากบุคคลภายนอกซึ่งทำให้ชุมชนที่ได้รับการพัฒนาต้องพึ่งพาทรัพยากรภายนอกชุมชนมาตลอด และยังพบว่ามีปัญหาสังคมติดตามมานับประการ เช่น การส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อการเพิ่มรายได้ แต่เมื่อการท่องเที่ยวขยายตัวมากยิ่งขึ้นกลับพบว่าทำให้สิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงทำให้นักวิชาการ ภาครัฐและชุมชนเอง พยายามหาแนวทางการพัฒนาผ่านกระบวนการของการเรียนรู้ร่วมกันของนักพัฒนาและชุมชน เกิดแนวคิดของการพัฒนาแบบทางเลือก

กระแสโลกาภิวัตน์

บริบทการเปลี่ยนแปลงของโลกในหลายด้านทั้งที่เป็นโอกาสและข้อจำกัดต่อการพัฒนาประเทศ จึงต้องมีการเตรียมความพร้อมของคนและระบบให้สามารถปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงและรู้เท่าทันโลกาภิวัตน์ แนวคิดการพัฒนาสังคมกับการเปลี่ยนไปสู่ความเป็นสังคมโลก (Globalization) เริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 เป็นแนวคิดที่ถือว่าการพัฒนาประเทศเป็นการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย กล่าวคือ เมื่อก้าวเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 มีแรงผลักดันมากมายทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี ทำให้โลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ประเทศต่างๆ ต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน มีความเชื่อมโยงกันมากขึ้น ดังนั้นประเทศในโลกที่สามจึงได้เปิดรับอารยธรรมตะวันตก มองการพัฒนาประเทศที่เจริญแล้วเป็นหลัก

คำว่า “โลกาภิวัตน์” หมายถึง การย่อส่วนของระยะทางและเวลาในยุคใหม่ของความเชื่อมโยงสิ่งต่างๆ ในโลกไม่ว่าจะอยู่ ณ จุดใดสามารถรับรู้ สัมผัส หรือ รับผลกระทบจากสิ่งที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว กว้างขวาง จากพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงอย่างมากของเทคโนโลยีการสื่อสารและการคมนาคม โดยพลวัตการเปลี่ยนแปลงหลักๆ มีดังนี้ (ไชย ณ พล, 2548: 14-15)

1. โลกเปลี่ยนจากสังคมปัจเจกชนสู่สังคมชุมชน กล่าวได้ว่าเกิดการเปลี่ยนจากสมาชิกแต่ละคนจะพึ่งตนเองเพราะการตั้งถิ่นที่อยู่กระจัดกระจายกลายเป็นสมาชิกอยู่รวมกันเป็นชุมชน มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันด้วยระบบแลกเปลี่ยน เกิดการแบ่งหน้าที่กันทำ แต่ละครัวเรือนจะผลิตสินค้าหรือให้บริการที่ตนถนัดต่อชุมชนโดยมีค่าเงินเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยน
2. โลกเปลี่ยนจากระบบกรรมสิทธิ์ถือครองสู่ระบบสิทธิสมาชิกภาพ หมายความว่าในขณะที่จำนวนประชากรโลกเพิ่มมากขึ้น แต่ทรัพยากรโลกคงที่และร่อยหรอลงทุกขณะ ทำให้

มนุษย์ไม่สามารถถือครองกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินได้ เพราะทรัพย์สินมีไม่เพียงพอ ดังนั้นสังคมจึงรวมกลุ่มกันใช้สอยทรัพยากรร่วมกันในรูปสมาชิกภาพ

3. โลกเปลี่ยนจากระบบปิดกั้นสู่ระบบเปิดกว้าง หมายถึง การที่แต่ละประเทศมีการบริหารปกครองกันภายในไม่เปิดประเทศสู่โลกภายนอก ต่อมาเกิดการเรียนรู้อะหว่างกันมากขึ้น เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม เทคโนโลยี สินค้า และข้อกฎหมายพันธะสัญญาาร่วมกัน จนในที่สุดก็พยายามยกเลิกข้อกีดกันใดๆ ระหว่างกันในอดีต เกิดการรวมตัวกันในแต่ละภูมิภาคเป็นกลุ่มต่าง ๆ และกลุ่มภูมิภาคต่างๆ รวมตัวในสังคมโลกกว้างที่เรียกว่า Globalization คือการทำให้โลกกว้างนี้เป็นโลกเดียวกัน

โลกาภิวัตน์ ทำให้เกิดการผิวกำลังของการผลักดันที่ประกอบไปด้วย เทคโนโลยี (Technology) โทรทัศน์ (Television) การค้า (Trade) และการเดินทาง (Travel) แรงผลักดันเหล่านี้ได้วางรากฐานที่นำไปสู่ประสบการณ์กลุ่มของคนทั้งโลก เกิดการแข่งขันหลายรูปแบบ มีความหลากหลายในการกระจายกิจกรรม เกิดการครอบงำทางความคิด การมองโลก การแต่งกาย การบริโภคนิยม แพร่หลายเข้าครอบคลุมเหนือวัฒนธรรมประจำชาติของแต่ละประเทศ โลกทั้งโลกเป็นเสมือนหมู่บ้านเดียวกัน (Global Village) หมายถึงว่า สิ่งใดที่กระทบประเทศหนึ่งก็ย่อมกระทบถึงประเทศอื่นๆ ไปด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคโลกาภิวัตน์ที่ระบบคมนาคมยานพาหนะทุกชนิด ช่วยให้นักธุรกิจเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวมากกว่าเดิม ไม่เพียงแต่ธรรมชาติ หรือความหลากหลายของระบบนิเวศเท่านั้น ยังเป็นความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันจากวัฒนธรรมหลักๆ ของโลก ส่งผลให้เกิดความรู้สึกท้องถิ่นนิยม (Localism) กระแสโลกาภิวัตน์สร้างความรู้สึกท้องถิ่นนิยมแทนที่อุดมการณ์ชาตินิยม เนื่องจากสังคมยุคโลกาภิวัตน์เป็นยุคแห่งข่าวสารซึ่งประชาชนในท้องถิ่นสามารถรับรู้ข้อมูลข่าวสารด้านต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนของตนได้อย่างรวดเร็วจากสื่อมวลชน ทำให้เกิดการปลุกจิตสำนึกของประชาชนในท้องถิ่น ให้รู้จักเห็นคุณค่าอนุรักษ์ รักษา และหวงแหนทรัพยากรภายในท้องถิ่นของตน พร้อมทั้งตรวจสอบการดำเนินงานของรัฐบาลกลาง หากรัฐบาลกลางหวังจะตัดดวงผลประโยชน์จากท้องถิ่นโดยไม่โปร่งใส ก็จะถูกต่อต้านจากประชาชนในท้องถิ่น ดังที่เราได้พบเห็นที่กลุ่ม ประชาชน ออกมาเรียกร้อง สิทธิ ความเสมอภาคต่างๆ ดังนั้นการพัฒนาสังคม คือการทำให้ดีขึ้นเสมอแต่การพัฒนาไม่ใช่การทำให้ทันสมัย บางสิ่งในโลกสมัยใหม่ดีกว่าสมัยเก่า เช่น เทคโนโลยี ควรปรับให้ทันสมัย แต่บางสิ่งในโลกสมัยใหม่เลื่อมลง เช่น วัฒนธรรมสมัยก่อนประณีต ลึกซึ้งและเป็นระเบียบกว่าวัฒนธรรมสมัยใหม่ ความรู้ในธรรมชาติสัมพันธ์และทักษะการบริหารธรรมชาติของคนในสมัยก่อนดีกว่าคนสมัยใหม่ ดังนั้นสังคมใดที่สามารถปรับตัวได้อย่างสอดคล้องกับสถานการณ์และระยะเวลาจึงสามารถดำรงอยู่ได้และเจริญเติบโตในอนาคต

กระบวนการย่นย่อเวลาและสถานที่ที่เกิดขึ้นในชีวิตสังคมโลกปัจจุบันมีความเชื่อมโยงกับชีวิตส่วนตัวของผู้คนกับข้อมูลข่าวสารและการสื่อสารคมนาคมหลายรูปแบบในยุคโลกาภิวัตน์ก่อให้เกิดการรับรู้ ความเข้าใจและการปฏิบัติที่หลากหลายในหมู่ผู้คนกลุ่มต่างๆ ทั้งในด้านบวกและด้านลบ จากงานวิจัยของ Arce (1997) ใช้กรณีศึกษาการเปลี่ยนแปลงในภาคเกษตรในยุคโลกาภิวัตน์ อธิบายปรากฏการณ์ของระบบและกระบวนการสร้างภาพลักษณ์เครือข่ายการค้า ความเชื่อถือและรสนิยมในการบริโภคผักสดและผลไม้ กล่าวถึงกลุ่มคนในฐานะเป็นผู้กระทำ (actor) ที่มีส่วนร่วมอย่างจริงจังในการสร้าง ผลักดันระบบการผลิต และการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงซึ่งมีผลต่อการกำหนดรูปแบบการบริโภค สภาพแวดล้อม การจัดกลุ่มหรือองค์กรสังคมและชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน

ส่วนงานของ Friedman (1994) กล่าวถึงความ เป็นท้องถิ่น (localization) บทบาทของท้องถิ่นทำหน้าที่เหนี่ยวรั้งและผลักดันวัฒนธรรมบริโภคในท้องถิ่น การสร้างเอกลักษณ์ที่แสดงถึงวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ของกลุ่ม ซึ่งผลลัพธ์ก็คือ การบริโภคในยุคโลกาภิวัตน์ไม่ได้มีลักษณะถูกรอบงำและชี้นำจากสังคมตะวันตก และเป็นเรื่องยากที่วัฒนธรรมท้องถิ่นจะถูกบดบังและครอบงำอย่างที่หลายฝ่ายหวั่นเกรง สอดรับกับการประชุมขององค์การสหประชาชาติในการประชุม World Summit for Social Development เรื่องแนวทางและผลกระทบจากการพัฒนาในยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งแยกกลุ่มคนที่มีทัศนคติและมุมมองเกี่ยวกับการพัฒนาได้ 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มสนับสนุนการพัฒนาตามแนวทางโลกาภิวัตน์ กลุ่มนี้มีความเชื่อในระบบเศรษฐกิจโลกเสรี การเปิดการค้าเสรีและการเปิดประเทศ ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้นักลงทุนและบรรษัทข้ามชาติให้การสนับสนุนการเปิดตลาดเงินและผ่อนปรนการควบคุมที่สามารถก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการลงทุน แต่ปัญหาการพัฒนาแนวทางนี้ คือความไม่เท่าเทียมกัน ความขัดแย้งและภาวะไร้เสถียรภาพของสังคมในระดับต่างๆ ส่วนกลุ่มที่ 2) เป็นกลุ่มสนับสนุนและให้ความสำคัญการพัฒนาชาวบ้าน ชุมชนและท้องถิ่น (localist) กลับเห็นว่าภูมิปัญญา ความรู้และคุณค่าของชุมชนมีความสำคัญกว่าการพัฒนาหมายถึงการสร้างคามเข้มแข็งและการพึ่งพาตัวเองของชุมชน ฟื้นฟูความคิด ความเข้าใจและการแก้ปัญหาของชุมชนขึ้น แต่ปัญหาของการพัฒนาแนวนี้ คือ มักจะมองข้ามความจริงและละเลยว่าชุมชนมีความหลากหลาย (ชนชั้น เพศ และวัฒนธรรม) และการพัฒนาชุมชนนั้น แยกไม่ออกจากบริบทของสังคมประเทศและสังคมโลก

สรุปได้ว่า โลกาภิวัตน์ เป็นกระบวนการเคลื่อนย้ายและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม สภาพสังคม เทคโนโลยี และเศรษฐกิจที่ไหลบ่าข้ามประเทศต่างๆ ในโลกที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นอย่างเป็นพลวัตที่เชื่อมโยงกัน ความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชีวิตผู้คนมีความใกล้ชิดกันมากขึ้น เหตุการณ์ในสถานที่หนึ่งอาจส่งผลกระทบต่อชีวิตผู้คนและชุมชน

ได้ จึงเกิดความรับรู้และสำนึกในความเป็นโลกร่วมกันจากประสบการณ์ ความรู้สึกนึกคิด ความเข้าใจและการกระทำเพื่อจัดการกระบวนการโลกาภิวัตน์ภายใต้เงื่อนไขและบริบทเฉพาะถิ่นนั้นๆ

ทฤษฎีการพัฒนาแบบทางเลือก

การพัฒนากระแสหลัก เน้นการสร้างอุตสาหกรรมและความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ หรืออาจเรียกได้ว่า กระแสของตะวันตก คือ ระบบทุนนิยม ที่นำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้อย่างมากมายและเกินความจำเป็นเพื่อการผลิตในภาคอุตสาหกรรมและเทคโนโลยี พบว่ามีผลให้เกิดปัญหาต่อสิ่งแวดล้อมอย่างมากมาย ดังนั้นจึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนาตามแนวการพัฒนากระแสหลักเป็นการพัฒนาในรูปแบบใหม่ที่ให้ความสำคัญกับค่านิยมที่เน้นการกระจายอำนาจและความสำคัญของชุมชน ทำให้เกิดการพัฒนาทางเลือก (Alternative Development) หมายถึง ทางเลือกอื่นที่ไม่ใช่ทุนนิยมกระแสหลัก โดยกรอบแนวคิดเรื่องการพัฒนาทางเลือกเกิดขึ้นจากการประชุมของกลุ่มสหประชาชาติ UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development) ว่าด้วยการค้าและการพัฒนา ที่ประเทศเม็กซิโก ในปี ค.ศ.1974 อภิปรายว่า ความเติบโตทางเศรษฐกิจไม่ได้สนองตอบความต้องการพื้นฐานของประชาชนได้อย่างทั่วถึง ถือเป็น การก่อให้เกิดการพัฒนาแบบอื่น คือการพัฒนาทางเลือกที่เน้นการตอบสนองความต้องการพื้นฐาน , การพึ่งตนเองและการไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม มีมุมมองในการศึกษาและการนำเสนอปรัชญาการพัฒนาทางเลือกมี 2 แนวทางกว้าง คือ 1) แนวทางที่เน้นเรื่องโครงสร้าง (Structuralist Approach) และ 2) แนวทางที่เน้นเรื่องบรรทัดฐาน (Normative Approach)

นักทฤษฎี Friberg and Hettne (1985: 207) มองว่า การพัฒนาทางเลือกมีส่วนสัมพันธ์กับปรัชญาแบบ “populist” ปรัชญาที่เรียกร้องการกลับสู่ความเป็นชุมชน วิพากษ์วิจารณ์ระบบแบ่งงานกันทำในการจัดการแบบแยกส่วนระบบทุนนิยม นอกจากนี้ Hettne ได้เสนอการพัฒนาทางเลือกประกอบไปด้วยปัจจัยสำคัญ 3 ประการที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของกลไกการทำงานของการพัฒนาทางเลือก คือ 1) ชุมชน 2) ภาคเศรษฐกิจแบบไม่เป็นทางการ 3) การเมืองภาคประชาชน คือ ให้ความสำคัญในกระบวนการตัดสินใจที่จะมีผลกระทบต่อตนเองโดยตรง แทนที่จะต้องคอยรับฟังคำสั่งและการกำกับจากภาครัฐ การพัฒนาทางเลือกจึงประกอบไปด้วย

1. การตอบสนองความต้องการพื้นฐานทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ
2. ต้องเป็นการพัฒนาจากภายใน คือไม่พึ่งภายนอกมากเกินไป
3. สามารถพึ่งตนเองได้
4. ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมทางนิเวศ

5. ให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของตนเอง

นอกจากนี้ Hettme (1990) ยังเชื่อมโยงว่า การพัฒนาทางเลือกรุ่นเป็นการผสมผสานมรดกทางความคิดของตะวันออก เช่น ปรัชญาการพึ่งตนเองของคานธี และปรัชญาเศรษฐกิจแบบพุทธ ซึ่งเน้นความพอเพียงในการบริโภค และท้ายสุดได้เชื่อมโยงการพัฒนาทางเลือกเข้ากับกระแสเคลื่อนไหว “สีเขียว” ในกระแสสิ่งแวดล้อมนิยมด้วย คือ เน้นการตอบสนองความต้องการพื้นฐาน การพึ่งตนเองและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

แม้ว่าการท่องเที่ยวที่ผ่านมาส่งผลกระทบต่อทรัพยากร สิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมประเพณีของประเทศ อันเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดการปรับตัวของระบบการท่องเที่ยว เกิดกระแสการพัฒนาขึ้น โดยในปี ค.ศ. 1992 ได้มีการจัดประชุมเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล ภายใต้ชื่อที่รู้จักกันว่า “Earth Summit” ที่ประชุมได้ออกเอกสาร 1 ฉบับ ที่รู้จักกันในนาม “Agenda 21” ซึ่งเป็นข้อกำหนดกว้าง ๆ ถึงแนวทางดูแลสิ่งแวดล้อมในศตวรรษที่ 21 มีส่วนผลักดันให้เกิดกระแสการพัฒนาการท่องเที่ยว 3 ประการ คือ

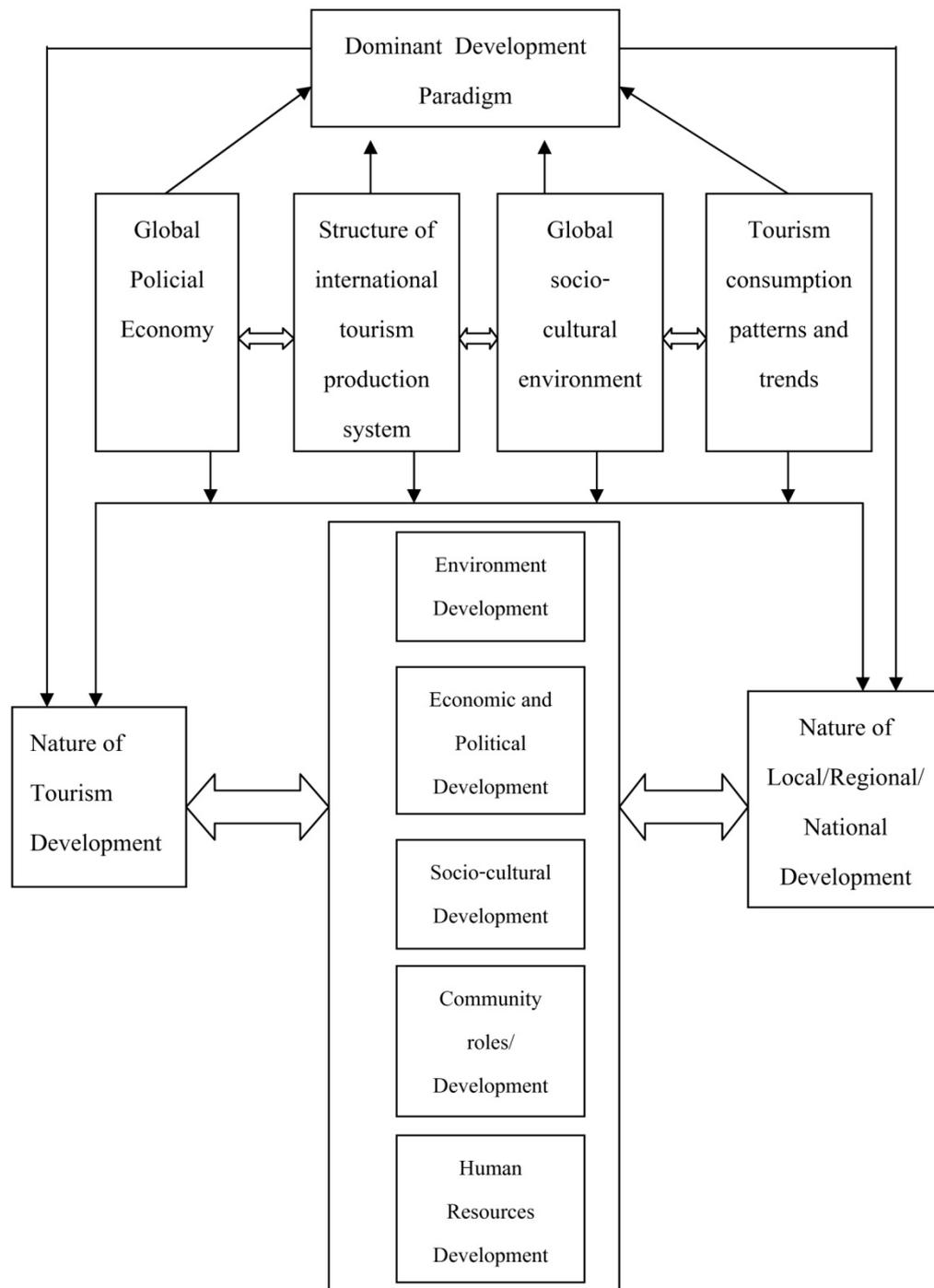
1. กระแสความต้องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ
2. กระแสความต้องการของตลาดการท่องเที่ยวในด้านการศึกษารเรียนรู้
3. กระแสความต้องการพัฒนาคน

จากกระแสการพัฒนาทั้ง 3 ประการดังกล่าว มีผลต่อการปรับตัวของระบบการท่องเที่ยวและระบบการจัดการท่องเที่ยว เกิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Eco tourism) หรือบางครั้งเรียกว่าการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน รวมถึงวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต มาใช้เป็นปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม โดยพัฒนาคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถและบทบาทที่สำคัญในการดำเนินงาน ตั้งแต่การวางแผน การตัดสินใจ การสรุป และมุ่งเน้นให้เกิดความยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกหลานและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น อาจกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวที่ดี มีความเหมาะสมมีปัจจัยดังนี้

1. ต้องไม่ทำลายศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น ไม่มองศิลปวัฒนธรรมเป็นสินค้าและเอื้ออำนวยต่อการดำรงไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรม
2. ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ
3. ผู้มาเที่ยวและเจ้าของท้องถิ่นเกิดความเข้าใจอันดี เกิดมิตรภาพ

กระแสการพัฒนาทางเลือก หรือกระแสตะวันออก เน้นชุมชนหรือท้องถิ่น จุฬารวมของกระแสทางเลือกทั้งหลายก็คือ ไม่เห็นด้วยกับการพัฒนาประเทศที่มีมาตั้งแต่อดีตและนำเสนอทางเลือกใหม่สำหรับการพัฒนาประเทศ ชีรภัทรา เอกพาณิชย์สวัสดิ์ (2553: 185) กล่าวว่า กระแสทางเลือกนี้แบ่งแยกออกเป็น 3 กระแสย่อย คือ 1) กระแสพุทธศาสนา กลุ่มนักศึกษากลุ่มนี้พยายามนำหลักการต่างๆ ในพุทธศาสนามาเป็นแกนนำในการพัฒนาประเทศ 2) กระแสเศรษฐศาสตร์การเมือง กระแสนี้มองเห็นว่าการพัฒนาประเทศเท่าที่ผ่านมาก็เป็นเพียง โครงครอบทางอุดมการณ์ที่อยู่ในภาคปฏิบัติแล้ว คือ การขยายตัวของระบบทุนนิยมเข้ามาในส่วนต่างๆ ของสังคมไทย และ 3) กระแสวัฒนธรรมชุมชน คือ กระแสวัฒนธรรมชุมชนนั้น ได้ก่อตัวมาจากส่วนผสมของกระแสพุทธและเศรษฐศาสตร์การเมือง แต่เมื่อพิจารณาลักษณะของการพัฒนาแบบเจาะลึกในท้องถิ่นและชุมชน พบว่ากระแสวัฒนธรรมชุมชนจะมาแรงเห็นได้ชัดจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8-10 นับตั้งแต่เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2539 เป็นต้นมา แนวทางการพัฒนาประเทศเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนมาพัฒนา เพราะการพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องมาจากพลังที่มีอยู่เป็นอยู่ภายในสังคมอย่างแท้จริง

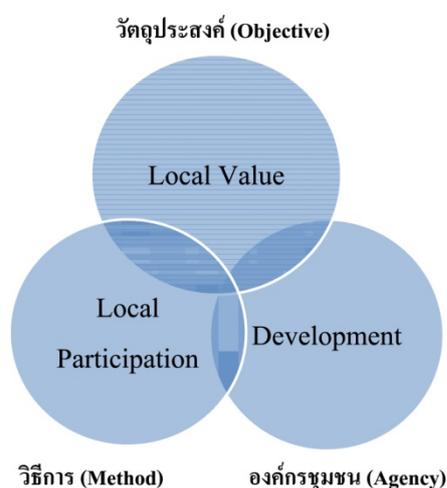
Richard Telfer (2004: 4) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการท่องเที่ยวกับการพัฒนาว่าธรรมชาติของการพัฒนาการท่องเที่ยวมีกระบวนการที่ศรัทธาจากนโยบายของรัฐในด้านเศรษฐกิจระบบของการท่องเที่ยว สังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม รวมถึงรูปแบบของการท่องเที่ยว ซึ่งจะมีความสัมพันธ์ในการพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม การพัฒนาด้านเศรษฐกิจและนโยบาย การพัฒนาด้านสังคมและวัฒนธรรม การพัฒนาบทบาทของชุมชน และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ อธิบายได้ตามภาพที่ 5 ดังนี้

ภาพ 5 Model showing the relationship between tourism and development studies

ที่มา: Richard Telfer (2004: 4)

Chooglin (2004: 31-37) เสนอแนวคิดของ การพัฒนาการท่องเที่ยวทางเลือกที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาชุมชน ประกอบด้วย 1) วัตถุประสงค์ของการพัฒนา (Objective) 2) องค์กรชุมชน (Agency) และ 3) วิธีการ (Method) โดยเครื่องมือจะมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับการพัฒนาชุมชนโดยอาศัยบทบาท สถานภาพ วิธีคิด ของบุคคล ของกลุ่ม ชุมชน ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานเพื่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้ กล่าวได้ว่าชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดวัตถุประสงค์ของการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อแสดงความต้องการของชุมชนมาเป็นเป้าหมายของการพัฒนา โดยการมีส่วนร่วมในกิจกรรมตามบทบาทที่ได้กำหนดไว้จากความรู้และประสบการณ์เดิมของชุมชนมาผสมผสานกับความรู้ใหม่ผ่านวิธีการพัฒนาด้วยตัวของชุมชนเอง ที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน (ตามภาพ 6)

ภาพ 6 การพัฒนาการท่องเที่ยวทางเลือกที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาชุมชน
ที่มา: Chooglin (2004: 31-37)

ผู้วิจัยกล่าวได้ว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวทางเลือก มีหัวใจสำคัญคือ การสร้างจิตสำนึกที่ดีแก่ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับการท่องเที่ยวที่จะช่วยกันคุ้มครองพัฒนา และอนุรักษ์ ทั้งแหล่งท่องเที่ยวและสภาพแวดล้อมให้สามารถคงอยู่ไปจนถึงรุ่นลูกรุ่นหลานต่อไปในอนาคต และจะเป็นประโยชน์ต่อสังคม ชุมชน และประเทศชาติต่อไปในอนาคต การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-based Tourism) หมายถึง ทางเลือกในการจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนเข้ามามีบทบาทเป็นเป้าหมายและทิศทาง บนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของ ทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้เสียจากการท่องเที่ยว ชุมชนสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น ไม่ว่าจะ วัฒนธรรม ประเพณี ธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตและวิถีการผลิตของชุมชน สามารถบริหารจัดการและนำมาใช้เป็นต้นทุน หรือสร้างปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม โดยอาศัยกระบวนการมี

ส่วนร่วมพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน ให้มีความรู้ความสามารถ และบทบาทสำคัญ ในการดำเนินงาน วางแผน และตัดสินใจ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ท้องถิ่น ควบคู่กับการอนุรักษ์เอาไว้ โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ และคุณค่าอันดีงามของชุมชน สอดคล้องกับการศึกษาของชัชอนันต์ สมุทวณิช (2539) ซึ่งชี้ให้เห็นถึงบทบาทของภาครัฐ และชุมชน ในการปรับตัวให้ทันกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกในศตวรรษที่ 21 ที่ให้ความสำคัญต่อการสร้างพลัง (Empowerment) ให้แก่ชุมชนในลักษณะที่เป็นภาคีกับอำนาจของรัฐ ที่ไม่ใช่อยู่ภายใต้อำนาจรัฐอย่างเดียวแต่ชุมชนมีบทบาทที่สามารถโต้ตอบมีความสัมพันธ์ต่ออำนาจรัฐได้ สอดคล้องกับการศึกษากระบวนการทัศน์ใหม่ในการพัฒนาของ เฉลียว บุรีภักดี (2545: 55-56) ว่า กระบวนการความคิดและการปฏิบัติที่ทุกฝ่ายเข้ามาเรียนรู้และทำงานร่วมกัน โดยอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย “เบญจภาคี” ได้แก่ องค์กรประชาชน ภาครัฐ ภาคธุรกิจ องค์กรเอกชนและนักวิชาการเข้ามาร่วมในการพัฒนาเพื่อเสริมพลังของแต่ละฝ่ายให้แข็งแกร่ง โดยการคิดและเรียนรู้ร่วมกันอย่างมีปฏิสัมพันธ์ บนฐานความรักความเมตตาคำนึงถึงประชาชนเป็นศูนย์กลาง

การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยกระบวนการมีส่วนร่วม

การพัฒนาการท่องเที่ยวต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย เช่น ภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชน การศึกษางานของ เอนสมิงเงอร์ (2547 อ้างใน สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2550: 27) กล่าวว่า เป้าหมายของการพัฒนา คือ การพัฒนาคน การทำให้เขาสามารถพึ่งตนเองได้อย่างนับถือตนเอง การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ผู้มีส่วนร่วมต้องมีความรับผิดชอบในการแก้ปัญหาด้วยตนเอง ซึ่งจุดเด่นของการมีส่วนร่วม คือ การพยายามประสานประโยชน์ที่เหมาะสมของทุกฝ่าย กล่าวคือ ผู้ประกอบการได้ผลตอบแทนในการประกอบการที่สามารถสร้างจุดเด่นให้แตกต่างจากผู้ประกอบการอื่น ในขณะที่ชุมชนซึ่งมีบทบาทในการช่วยดึงดูดนักท่องเที่ยว ก็ได้ส่วนแบ่งในผลตอบแทนด้วย

การศึกษางานของ Cohen and Uphoff (1977) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาโดยทั่วไปประชาชนอาจเข้าร่วมในกระบวนการตัดสินใจว่าจะทำอะไร เข้าร่วมในการนำโครงการไปปฏิบัติโดยเสียสละทรัพยากรต่างๆ เช่น แรงงาน วัสดุ เงิน หรือร่วมมือในการจัดกิจกรรมเฉพาะด้าน เข้าร่วมในผลที่เกิดจากการพัฒนาและร่วมในการประเมินผลโครงการ

นักวิชาการที่ได้ศึกษาในประเด็นการมีส่วนร่วม ได้ให้คำจำกัดความไว้ดังนี้ นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2547: 19) ให้ความหมายว่า การให้ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจ กระบวนการดำเนินโครงการและร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการพัฒนา สอดคล้องกับ

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2549: 61) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม คือ กระบวนการที่ส่งเสริม ชักนำ สนับสนุน และสร้างโอกาสให้ชาวบ้านทั้งในรูปของส่วนบุคคลและกลุ่มคนต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมใดๆ กิจกรรมหนึ่งหรือหลายกิจกรรมโดยจะต้องเป็นไปด้วยความสมัครใจ มิใช่เข้าร่วมเพราะหวังรางวัลตอบแทน และที่สำคัญ คือ การมีส่วนร่วมนั้นจะต้องสอดคล้องกับชีวิต ความจำเป็น ความต้องการและวัฒนธรรมของคนส่วนใหญ่ในชุมชนด้วย

สมศักดิ์ คงเที่ยง (2547: 164) ให้ความหมายของ การมีส่วนร่วม คือ เปิดโอกาสให้สมาชิก และประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจกิจการใดๆ ให้ความช่วยเหลือ และมีอิทธิพลต่อการดำเนินกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อประชาชน ได้แก่ ร่วมคิด ร่วมทำ ความรู้สึกเป็นเจ้าของ เพิ่มความรับผิดชอบ ฟังพอใจในผลดำเนินการ โดยมีแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม คือ

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการทำงานร่วมกัน โดยเริ่มจากการร่วมคิด การร่วมวางแผน การร่วมดำเนินงาน ร่วมปฏิบัติ การร่วมกันพบปัญหาหรือเผชิญอุปสรรค การร่วมกันพบความสำเร็จและการร่วมกันชื่นชมยินดีกับความสำเร็จนั้น การมีส่วนร่วมในพัฒนา คือการทำให้ดีขึ้น การยกระดับมาตรฐานมนุษย์ สังคมและกระบวนการต่างๆ ให้สูงขึ้น หัวใจของการพัฒนาคือการพัฒนาบุคลากรอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากมนุษย์เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าที่สุด เมื่อคุณภาพของบุคลากรสูงขึ้น กระบวนการดำเนินงานก็จะมีประสิทธิภาพเช่นกัน เชื่อมโยงสู่การท้องท้องของชุมชนที่มีหลักสำคัญ คือ การที่คนในชุมชนได้ร่วมกระบวนการจัดการการท้องท้อง เริ่มจากการแสดงความคิดเห็น วางแผน ปฏิบัติ ตัดสินใจ และร่วมประเมินผล แก้ไขปัญหาด้วยกัน โดยใช้วิธีการของกลุ่มสังคมในชุมชนเอง โดยได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกน้อยที่สุด

แนวคิดการพัฒนาการท้องท้องอย่างยั่งยืน

Butler (1990) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า การท้องท้องที่ได้รับการพัฒนาและธำรงรักษาไว้ในเชิงพื้นที่ของชุมชน สิ่งแวดล้อม ให้สามารถดำรงอยู่ได้ตลอดไม่เสื่อมสลายโดยอาศัยระบบการจัดการที่ต้องให้ความรู้และการศึกษาแก่กลุ่มต่างๆ เพื่อการมีส่วนร่วมในการวางแผนระยะยาว ซึ่งต้องกำหนดกลยุทธ์ในการวางแผนไว้ 4 ประเด็น ดังนี้

1. ลดจำนวนนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่มีการเข้าไปเยือนมากเกินไปจนขอบเขตที่แหล่งท่องเที่ยวนั้นจะรองรับได้
2. เปลี่ยนประเภทการท่องเที่ยวจากการท่องเที่ยวมวลชนเป็นการท่องเที่ยวทางเลือก
3. เปลี่ยนแปลงทรัพยากรที่ถูกนำมาใช้เกินปริมาณให้อยู่ในระดับที่สามารถปรับปรุงให้อยู่สภาพคงทนถาวร
4. ให้การศึกษาแก่ผู้ที่มีส่วนรับผิดชอบต่อการท่องเที่ยว

ซัซพล ทรงสุนทรวงศ์ (2545: 173-174) ได้กล่าวไว้ว่า การท่องเที่ยวแบบใหม่ที่กำลังเป็นประเด็นที่น่าสนใจคือ การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวโดยชุมชน การท่องเที่ยวเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน การท่องเที่ยวที่เป็นธรรม เหล่านี้มีเป้าหมายร่วมกันคือ การคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม ชุมชนและสังคม ให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลและยั่งยืน ซึ่งโดยภาพรวมแล้ว การท่องเที่ยวแบบใหม่จะมีการกำหนดเป็นหลักการร่วม 6 ด้าน ดังนี้

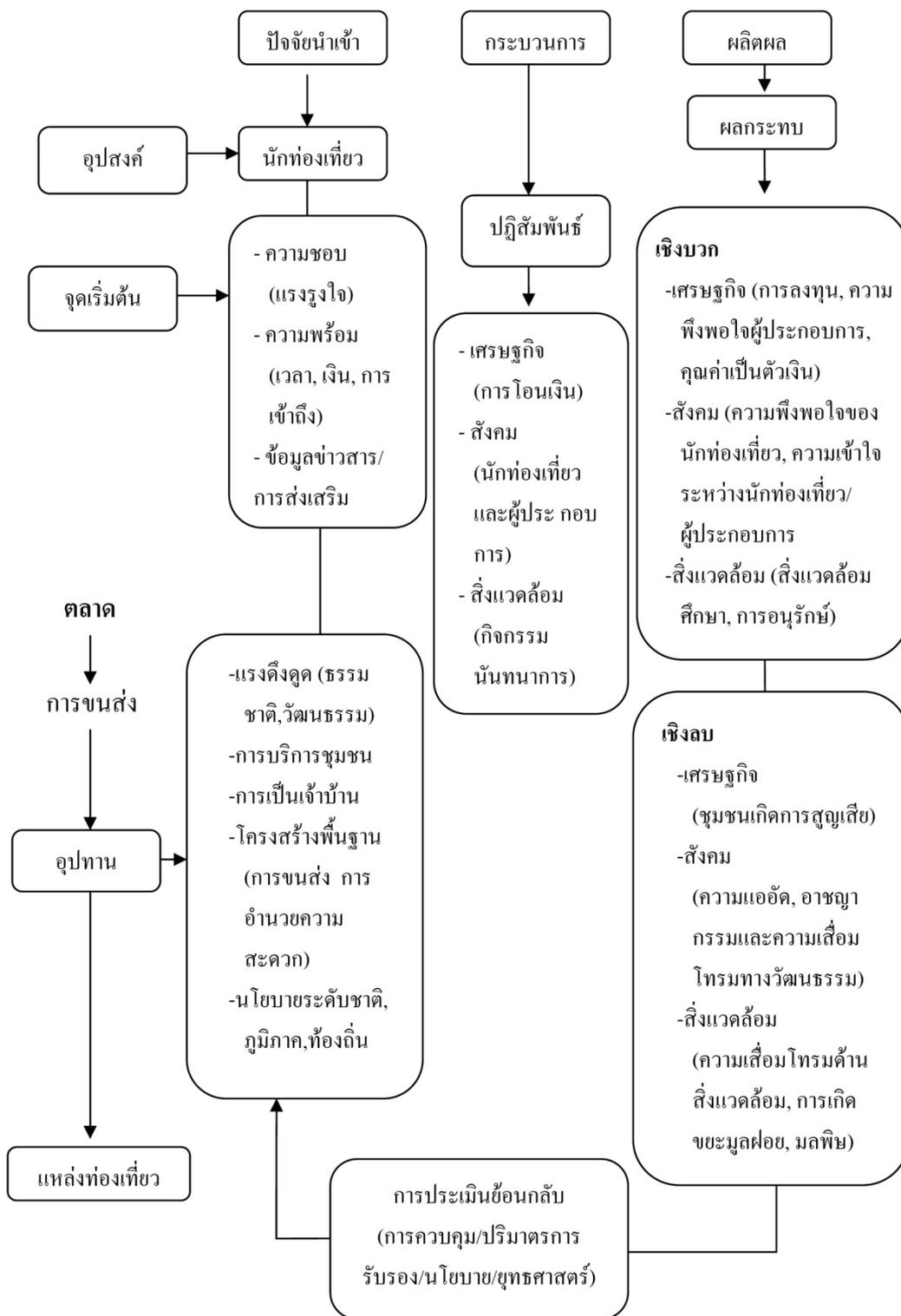
1. ความยั่งยืนทางด้านนิเวศ (Ecological sustainability) เป็นหลักการแรกที่เราเห็นได้ชัดหากมีการเปลี่ยนแปลงขึ้น อย่างไรก็ตาม ควรมีการคำนวณหาศักยภาพรองรับ (carrying capacity) จำนวนนักท่องเที่ยวที่ระบบนิเวศจะสามารถรับได้อย่างแท้จริง ซึ่งเป็นวิธีที่จะช่วยให้วัดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมได้
2. ความยั่งยืนทางด้านสังคม (Social sustainability) เป็นศักยภาพของชุมชนที่จะรองรับนักท่องเที่ยวหรือคนมาเยือนได้ ในขณะที่เดียวกันก็สามารถที่จะดำรงความเป็นชุมชนเดิมอยู่ได้โดยไม่เกิดความขัดแย้งหรือปัญหาต่างๆ อันเกิดจากการเข้ามาของนักท่องเที่ยว และการคำนวณศักยภาพรองรับในด้านนิเวศเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องทำเช่นเดียวกัน
3. ความยั่งยืนทางด้านวัฒนธรรม (Cultural sustainability) เป็นสิ่งที่วัดและเห็นได้ยากในระยะสั้น หากแต่ค่อยๆ ส่งผลกระทบต่อชุมชนในรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทางด้านโลกทัศน์ วิถีชีวิตและการดำรงอยู่ วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอด แต่หลักการแห่งความยั่งยืนทางด้านวัฒนธรรมในที่นี้ หมายถึง ศักยภาพของชุมชนในการรับหรือปรับเปลี่ยนหรือคงไว้ซึ่งวัฒนธรรมของตนเองที่แตกต่างจากของผู้อื่น การแทรกซึมทางวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ แต่ควรมีมาตรการในการควบคุมวัฒนธรรมที่เป็นอันตรายต่อวัฒนธรรมเดิมและป้องกันมิให้เกิดการตัดแปลงวัฒนธรรมของชุมชนไปในทางที่เสื่อมทราม

4. ความยั่งยืนทางด้านเศรษฐกิจ (Economic sustainability) หมายถึง การได้รับประโยชน์ทางเศรษฐกิจเพียงพอต่อการจัดการกับต้นทุนด้านอื่นๆ และการจัดการกับปัญหาที่อาจเกิดขึ้นด้านอื่นๆ อาจไม่มีประโยชน์เลยหากมีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างมากมาย แต่ไม่สามารถจัดการกับปัญหาอื่นๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5. ความยั่งยืนด้านการศึกษา (Educational element) เป็นหลักการที่สำคัญประการหนึ่งที่แบ่งแยกระหว่างการท่องเที่ยวแบบเดิมกับการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ซึ่งในที่นี้อาจมิได้หมายถึง การได้รับการยกย่องจากสถาบันการศึกษา แต่หมายถึงเกิดการเรียนรู้ระหว่างชุมชนและนักท่องเที่ยว ในส่วนของนักท่องเที่ยวหมายถึง การเรียนรู้วัฒนธรรมใหม่ๆ การปรับตัวของสภาพชุมชนกับสิ่งแวดล้อม และในส่วนของชุมชน หมายถึง การเรียนรู้ในการจัดการ การต้อนรับและรับมือกับวัฒนธรรมที่แตกต่าง โดยมีการประเมินผลกระทบ ต่อชุมชนทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

6. การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น (Local participation) แนวโน้มของการเปิดให้ชุมชนมีส่วนร่วมและเข้ามาจัดการกับการท่องเที่ยวเองมีแนวโน้มที่ชัดเจนและสูงขึ้นเรื่อยๆ เช่น การเปลี่ยนแปลงจากการที่มองว่า ชุมชนที่รับการท่องเที่ยวเป็นชุมชนที่เป็นวัตถุประสงค์ทางการท่องเที่ยว เปลี่ยนเป็น ให้ชุมชนมีส่วนกำหนดทิศทางการท่องเที่ยวจัดรูปแบบการท่องเที่ยว และดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งนั่นก็คือจุดแบ่งระหว่างการท่องเที่ยวแบบเดิมกับการท่องเที่ยวแบบใหม่

กระบวนการทัศน์ของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน คือความต้องการพัฒนาการท่องเที่ยวในขอบเขตด้านสิ่งแวดล้อม รวมถึงการพัฒนาด้านอุปสงค์และอุปทานของระบบการท่องเที่ยวที่ชัดเจนขึ้น โดย Newsome et al. (2002) ได้เชื่อมโยงระบบการท่องเที่ยวที่เน้นด้านสิ่งแวดล้อมที่มีองค์ประกอบของปัจจัยนำเข้า (Inputs) กระบวนการ (Processes) ผลิตผล (Outputs) และการประเมินย้อนกลับ (Feedback) อธิบายได้ตามภาพ 7 ดังนี้

ภาพ 7 การพัฒนาอุปสงค์ อุปทานระบบท้องถิ่น

ที่มา: ปรับปรุงจาก Newsome (2002: 7)

กล่าวได้ว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ให้ความสำคัญ 3 มิติ ได้แก่
 มิติความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวต้องคำนึงถึงการปกป้องคุ้มครอง
 ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติในแง่การมีคุณค่าเพื่อเป็นทรัพยากรสำหรับอนุชนรุ่นปัจจุบัน
 และอนาคต

มิติความยั่งยืนด้านเศรษฐกิจ การท่องเที่ยวมีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทาง
 เศรษฐกิจ ซึ่งเศรษฐกิจที่ยั่งยืน หมายถึง อัตราการเติบโตทางการพัฒนาที่สามารถจัดการได้
 โดยคำนึงถึงข้อจำกัดด้านสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว ผลกำไรจากการประกอบธุรกิจท่องเที่ยว
 ควรกระจายไปสู่ชุมชนท้องถิ่นอย่างทั่วถึง

มิติความยั่งยืนด้านสังคมวัฒนธรรม หมายถึง การเคารพในเอกลักษณ์ทางสังคม
 และทุนทางสังคม ซึ่งเป็นวัฒนธรรมและสมบัติของชุมชน ความยั่งยืนทางสังคมวัฒนธรรมมีความ
 จำเป็นที่จะต้องสร้างความเข้มแข็งเป็นปึกแผ่น และความภาคภูมิใจเพื่อประชาชนในท้องถิ่นและใน
 เขตพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวสามารถควบคุมวิถีการดำเนินชีวิตของตนเองได้

เท็ดชาย ช่วยบำรุง (2552) ได้กล่าวถึง แนวคิดทุนทางสังคมและวัฒนธรรม (Social
 and Cultural Capital) ว่าเป็นฐานรากที่สำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยทุนทาง
 สังคม เน้นความสัมพันธ์ที่อยู่บนพื้นฐานของการปฏิบัติที่ก่อให้เกิดความสามัคคี ความเอื้ออาทรต่อ
 กัน เกิดความไว้วางใจและเกิดความร่วมมือในลักษณะกลุ่มหรือเครือข่ายซึ่งในรูปแบบ
 ความสัมพันธ์ที่อยู่บนพื้นฐานของการปฏิบัติแบบเดียวกัน นั่นคือ การเคารพต่อผู้อาวุโส เคารพต่อ
 การเป็นเพื่อนร่วมชุมชนเดียวกัน ซึ่งได้ปฏิบัติต่อกัน โดยอัตโนมัติ ทำให้เกิดการส่งเสริมและ
 เกื้อหนุนให้มือฉัตรทางสังคมหรือเครือข่ายที่เอื้อเพื่อแผ่ต่อกันได้ง่ายขึ้น แม้การเกิดกลุ่มหรือ
 เครือข่ายนั้นจะเป็นไปได้อย่างช้าๆ แต่ก็ก่อให้เกิดความร่วมมือในการดำเนินงานและมีความ
 ไว้วางใจต่อกันได้โดยมีเป้าหมายสูงสุดเดียวกัน ส่วนทุนทางวัฒนธรรม เน้นการใช้ความรู้ ภูมิ
 ปัญญาและเน้นค่านิยมท้องถิ่นตลอดจนเน้นอนุรักษ์และพัฒนาขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของ
 ชุมชนไว้ ถึงแม้ว่าโดยประวัติศาสตร์ของชุมชนเองนั้นมิได้เกิดจากการเป็นเครือข่ายกันทั้งหมดก็
 ตามแต่ได้มีการหลั่งไหลทางวัฒนธรรมและซึมซับกันโดยอัตโนมัติ มีการคิดค้นและพัฒนาความรู้
 ภูมิปัญญาจากการประกอบอาชีพของตนเองแล้วบอกต่อกันหรือการถ่ายทอดขนบธรรมเนียม
 ประเพณีซึ่งต้นทุนทางวัฒนธรรมเหล่านี้ได้ถูกอนุรักษ์และถ่ายทอดไปยังคนรุ่นต่อไป ซึ่งจะเห็น
 ได้ว่าทุนทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นทุนที่สำคัญมากต่อความเข้มแข็งของชุมชนและมีความสำคัญ
 ยิ่งในการพัฒนาการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเป็นแนวทางการพัฒนาที่มุ่งให้เกิดความสมดุลระหว่างมิติ ด้านสังคม มิติด้านเศรษฐกิจและมิติด้านสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม การท่องเที่ยวทุกประเภทในแต่ละ พื้นที่จะต้องได้รับการพัฒนาจึงจะนำไปสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยใช้หลักเกณฑ์อย่างเป็นทางการของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

หลักเกณฑ์การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2552)

1. สมาชิกของชุมชนจะต้องควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยการเข้าไปมีส่วนร่วม ในการกำหนดวิสัยทัศน์ด้านการท่องเที่ยวของชุมชน กำหนดแหล่งทรัพยากรที่จะต้องได้รับการ ทำนุบำรุงและส่งเสริม รวมทั้งการร่วมกำหนดเป้าหมายและกลยุทธ์ในการพัฒนาและบริหารจัดการ นอกจากนี้สมาชิกของชุมชนจะต้องเข้าร่วมในการดำเนินการตามแนวทางและกลยุทธ์ที่ได้ กำหนดขึ้น รวมทั้งการเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานด้านบริการการสาธารณสุขปโภคและการ อำนวยความสะดวกต่าง ๆ

2. นวัตกรรมด้านการท่องเที่ยวควรพัฒนาขึ้นจากความร่วมมือของกลุ่มต่าง ๆ ที่มี ส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่

3. การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวจะต้องรวมถึง โอกาสในการจ้างงานที่มีคุณภาพ การจัดหางานที่ดีและเหมาะสมกับคนในพื้นที่ควรเป็นส่วนหนึ่งของภาพรวม การพัฒนาการท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่และหนึ่งในกระบวนการจ้างงานที่มีคุณภาพนั้น คือการให้โอกาสคนใน ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมบริหารจัดการ โครงสร้างพื้นฐานด้านการท่องเที่ยว เช่น โรงแรม ร้านอาหาร ร้านค้า ฯลฯ นอกจากนี้ การให้ทุนการศึกษา การฝึกอบรมกับคนในท้องถิ่น และการให้โอกาสใน การเข้าถึงแหล่งเงินทุนในการประกอบธุรกิจ เป็นส่วนสำคัญของนโยบายการพัฒนาประเภทนี้ด้วย

4. การกระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวควรเป็นไปอย่างกว้างขวางในแต่ละ พื้นที่ มีการพัฒนาการท่องเที่ยว ความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ตลอดจนการมี ส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนในการวางแผน การพัฒนาและการดำเนินงานบริหารทรัพยากรด้านการ ท่องเที่ยว ตลอดจนการบริการด้านต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดความมั่นใจว่ามีการกระจายผลประโยชน์ อย่างเท่าเทียมกันระหว่างสมาชิกชุมชน นักท่องเที่ยวและผู้ประกอบการต่างๆ

5. การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจะต้องให้ความเสมอภาคระหว่างคนรุ่นต่างๆ การ กระจายต้นทุนและผลประโยชน์จากการพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องเกิดขึ้นทั้งในคนรุ่นปัจจุบันและ อนาคต เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมกับคนรุ่นต่อไป เราทุกคนไม่ว่าจะเป็นนักท่องเที่ยว ธุรกิจ ท่องเที่ยวและชุมชนควรจะรักษาทรัพยากรให้อยู่ในสภาพที่ดีที่สุดไม่น้อยกว่าสิ่งที่มีอยู่ในปัจจุบัน ดังนั้นการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจะต้องหลีกเลี่ยงการใช้ทรัพยากรที่ไม่สามารถนำกลับมาสู่ สภาพเดิมได้

6. การวางแผนระยะยาวเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้ประกอบการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นหลักประกันว่าพื้นที่นั้น ๆ จะไม่เสียหายจากการดำเนินกิจกรรมใดๆ เพียงเพื่อประโยชน์ระยะสั้นและละทิ้งไปเมื่อนักท่องเที่ยวและนักธุรกิจหมดความสนใจและย้ายไปที่อื่น การวางแผนระยะยาวจะช่วยส่งเสริมให้มีการใช้กลยุทธ์ต่าง ๆ ในเชิงรุกให้เกิดความยั่งยืนของพื้นที่และช่วยสร้างความสัมพันธ์เชื่อมโยงส่วนต่าง ๆ ของท้องถิ่น

7. ความกลมกลืนเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องสร้างให้เกิดขึ้นระหว่างนักท่องเที่ยว สถานที่และชุมชน องค์ประกอบสำคัญได้แก่ การสนับสนุนอย่างกว้างขวางจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่และความสมดุลระหว่างวัตถุประสงค์ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและมนุษย์ ตลอดจนการตระหนักถึงความสำคัญของการร่วมมือระหว่างรัฐบาล ชุมชนท้องถิ่นและอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ตลอดจนองค์กรไม่แสวงกำไรที่ดำเนินงานด้านการพัฒนาชุมชนและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

8. กลยุทธ์และแผนด้านการท่องเที่ยวจะต้องได้รับการเชื่อมโยงเข้ากับนวัตกรรมและแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับต่าง ๆ

9. ความร่วมมืออย่างใกล้ชิดระหว่างผู้กำหนดนโยบายและผู้ปฏิบัติในระดับต่างๆ ตลอดจนหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องมีความจำเป็นมากโดยเฉพาะนโยบายด้านการท่องเที่ยวและนโยบายสิ่งแวดล้อม ซึ่งผู้ให้บริการด้านต่าง ๆ ทั้งการขนส่ง ที่จอดรถ ความสามารถในการรองรับด้านน้ำดื่ม น้ำใช้ ความสามารถในการกำจัดขยะจะต้องได้รับการพิจารณาพร้อมกับแผนการท่องเที่ยวและการพัฒนาที่เกี่ยวข้อง

10. การประสานความร่วมมือระหว่างแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบการและธุรกิจการท่องเที่ยวเป็นสิ่งจำเป็นเนื่องจากแต่ละธุรกิจหรือการดำเนินงานด้านหนึ่งด้านใดย่อมมีผลกระทบต่อผู้ประกอบการหรือคุณภาพการทำงานของธุรกิจด้านอื่น ๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

11. มีความจำเป็นที่จะต้องประเมินผลกระทบที่จะเกิดจากการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว ความสามารถในการรองรับของพื้นที่จะต้องได้รับการพิจารณา โดยครอบคลุมทั้งข้อจำกัดและการพัฒนาด้านกายภาพ ธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรม จะต้องมีความสอดคล้องกับข้อจำกัดของท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อม แผนและการดำเนินงานใดๆ ควรได้รับการประเมินผลอย่างสม่ำเสมอและมีการปรับปรุงแก้ไขตามความเหมาะสม

12. จะต้องมีการพัฒนาแนวทางหรือหลักเกณฑ์สำหรับการดำเนินการด้านการท่องเที่ยว รวมถึงการประเมินผลกระทบ นอกจากนี้จะต้องมีการสร้างประมวลจรรยาบรรณในการปฏิบัติสำหรับการท่องเที่ยวในทุกระดับ ทั้งในระดับชาติ ภูมิภาคและท้องถิ่น รวมทั้งการพัฒนาดัชนีชี้วัดและขีดจำกัดสำหรับใช้ชี้วัดผลกระทบและความสำเร็จของโครงการท่องเที่ยว กลยุทธ์

สำหรับการปกป้องและติดตามตรวจสอบเป็นสิ่งจำเป็น หากชุมชนต้องการปกป้องรักษาทรัพยากร ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของสินค้าทางการท่องเที่ยวของพวกเขา

13. การวางแผนการท่องเที่ยวจะต้องเปลี่ยนแปลงจากแนวทางดั้งเดิมที่เน้นการเติบโตของอุตสาหกรรมมาเป็นการให้ความสำคัญกับโอกาสในการจ้างงานและการพัฒนารายได้ รวมทั้งคุณภาพชีวิตของคนในท้องถิ่นด้วย และในขณะเดียวกันก็ต้องแน่ใจว่า การตัดสินใจในแต่ละขั้นตอนของการพัฒนานั้นสะท้อนให้เห็นถึงการตระหนักในคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรม การบริหารจัดการและการใช้ทรัพยากรสาธารณะต่างๆ เช่น น้ำ อากาศ และที่ดินของส่วนรวม ควรมีความรับผิดชอบที่สามารถตรวจสอบได้ในฐานะผู้ใช้ ทั้งนี้เพื่อให้เป็นที่แน่ใจว่าทรัพยากรเหล่านี้ไม่ถูกนำไปใช้ในทางที่ผิด

14. การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยการพัฒนาการศึกษาและหลักสูตรอบรมต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมความรู้ความเข้าใจให้กับสาธารณชน ตลอดจนส่งเสริมความสามารถทางธุรกิจ การประกอบอาชีพและความเชี่ยวชาญในสาขาอาชีพต่างๆ

15. การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนรวมถึงการส่งเสริมกิจกรรมและการดำเนินการที่จะช่วยส่งเสริมลักษณะเด่นของสภาพภูมิทัศน์และพื้นที่ในบริเวณนั้น ความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนและโอกาสในการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ กิจกรรมต่าง ๆ ควรมุ่งให้เกิดประสบการณ์ที่มีคุณภาพ อันนำไปสู่ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว ขณะที่ยังยึดมั่นในหลักการอื่นๆ ของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

16. ขนาดและประเภทของสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวจะต้องสะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดและขีดความสามารถในการรองรับของทรัพยากรในพื้นที่โดยเน้นการส่งเสริมให้จัดสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการที่มีผลกระทบน้อย

17. กระบวนการบริหารจัดการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวจะต้องช่วยดำรงรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา ทั้งนี้โดยใช้หลักเกณฑ์และมาตรฐานสากล

18. การทำการตลาดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ควรให้ความสำคัญในเรื่องคุณภาพของประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวจะได้รับ โดยมีจิตสำนึกรับผิดชอบและสะท้อนจริยธรรมของการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว

สรุปได้ว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงพื้นที่ของการท่องเที่ยว โดยการผสมผสานเรื่องของการอนุรักษ์เข้ากับการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยการใช้ประโยชน์สูงสุดในทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่น โดยมีการสงวนและปกป้อง

ทรัพยากรที่ต้องอาศัยความร่วมมือของทุกฝ่ายให้เกิดความยั่งยืนในมิติความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม มิติความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ และมิติความยั่งยืนทางสังคมวัฒนธรรม

การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน

ในทศวรรษที่ผ่านมากระแสของการสนับสนุนความเป็นชุมชน (Localization) ได้กลายเป็นกระแสที่คู่ขนานไปกับกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ทั้งนี้เพราะกระแสโลกาภิวัตน์ได้ก่อให้เกิดผลกระทบทางสังคมอย่างต่อเนื่องและกว้างขวาง ทำให้มีการแสวงหาทางเลือกใหม่ที่จะพัฒนาโดยตั้งอยู่บนฐานของความร่วมมือของคน ทำให้คำว่าชุมชนเกิดขึ้นมาจากเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาและเปลี่ยนแปลง แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สะท้อนความแตกต่างระหว่างกระแสนิยมสมัยใหม่ (ตะวันตก) กับกระแสนิยมที่เคยเป็นมาและแก่นรากวัฒนธรรมดั้งเดิม “วัฒนธรรมชุมชน” เป็นแนวคิดที่อธิบายถึงวิถีชีวิตและการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตของชาวชนบท ในแง่มุมของค่านิยม ความเชื่อ พิธีกรรม การทำมาหากิน การรวมกลุ่มทางสังคม ฯลฯ เพื่อชี้ให้เห็นว่ารูปแบบการดำรงชีวิตของชุมชนนั้นมีอยู่จริง

แนวคิดของชุมชน

ที่ผ่านมามีการศึกษางานชุมชนมากมาย จากการศึกษาของ Robert Redfield (1965) มองภาพชุมชนว่าเป็นหน่วยอิสระที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะมีวัฒนธรรมของตนเองที่ให้ความสำคัญกับจิตใจและเน้นคุณค่าของความร่วมมือกันอย่างแน่นแฟ้นและกลมกลืน บนพื้นฐานของความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ซึ่งสอดคล้องกับ Carter V. Good (1959) ให้ความหมายของชุมชนว่า หมายถึงกลุ่มคนที่มีความสนใจร่วมกันในพื้นที่อันเป็นท้องถิ่นเดียวกัน มีประวัติศาสตร์ความเป็นมา และวัฒนธรรมเดียวกัน มีสภาพภูมิศาสตร์ที่ช่วยเกื้อกูลให้ประชาชนสามารถที่จะประกอบกิจกรรมซึ่งประชาชนมีความสนใจร่วมกัน

จิรพรรณ กาญจนะจิตรา (2528) ระบุว่า ชุมชน ประกอบด้วย คน อาณาเขต ความสนใจของคนในชุมชนร่วมกันและมีการปฏิบัติต่อกันของสมาชิกในชุมชน

อุทัย ดุลยเกษม (2536: 36-37) ให้ความหมายว่า ชุมชน หมายถึง การรวมตัวกันอยู่ของกลุ่มคนจำนวนหนึ่งในพื้นที่แห่งหนึ่งเพื่ออาศัยทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณนั้นในการดำรงชีวิต โดยเหตุที่มีกลุ่มคนดังกล่าวอาศัยอยู่ร่วมกัน ใช้ทรัพยากรร่วมกันเพื่อการผลิต จึงมีการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันขึ้น มีองค์กรหรือสถาบันของชุมชนและกฎเกณฑ์ต่างๆ สำหรับความหมายแคบลงมา คำว่า “ชุมชน” หมายถึง สังคมขนาดเล็กในชนบทที่ยังไม่พัฒนาไปใน

ลักษณะที่เป็นเมือง หรืออีกนัยหนึ่ง หมายถึง สังคมหมู่บ้านที่สมาชิกของสังคมยังมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ มีความใกล้ชิดติดต่อกันอย่างไม่เป็นทางการ สมาชิกส่วนใหญ่มีอาชีพในด้านการเกษตร มีค่านิยมที่เน้นการช่วยเหลือเกื้อกูลพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และยังสามารถรักษาแบบแผนการดำรงชีวิตแบบเดิมบางด้าน ไว้ได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากกระบวนการพัฒนาและความทันสมัย หากตีความหมายชุมชนในระดับเดียวกับคำว่า “หมู่บ้าน” สื่อความหมายให้เข้าใจถึงการกระจุกตัวของบ้านหลาย ๆ บ้านหรือหลายครัวเรือนในพื้นที่แห่งหนึ่ง หรือในระบบนิเวศน์แห่งหนึ่ง และเป็นหน่วยสังคมขนาดเล็กที่สุดที่สมาชิกของสังคมพัฒนาขึ้นตามธรรมชาติ และต่อมามีภายหลังทางราชการอาจจะกำหนดให้เป็น หมู่บ้าน ในความหมายของทางราชการ นอกจากนี้ อุทัย คุลเกษม ยังได้กล่าวถึงทุนของชุมชน (community capital) ว่าในทุกชุมชนไม่ว่าจะเป็นชุมชนใหญ่หรือเล็ก ชุมชนจะมีทุนเป็นของตนเองภายในชุมชน ทุนของชุมชนมีอยู่ 4 ประเภท ได้แก่

1. ทุนระบบนิเวศ (ecological capital) ได้แก่ แม่น้ำ ลำธาร พื้นดิน ระบบนิเวศมีความหลากหลายทางธรรมชาติ แต่ละชุมชนจะมีมากน้อยแล้วแต่ที่ตั้งของชุมชน ชุมชนใดมีระบบนิเวศมากก็จะมีโอกาสที่จะเป็นชุมชนที่มั่นคงและยั่งยืนงได้มาก

2. ทุนสังคมและวัฒนธรรม (social and cultural capital) ระบบเครือญาติพี่น้องที่มีความเข้มแข็งมากทำให้ชุมชนมั่นคงไม่แตกแยก

3. ทุนสติปัญญา (wisdom capital) สิ่งที่เราเรียกว่าทุนสติปัญญาในที่นี้คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นจะมีเพื่อไว้จัดการและแก้ปัญหา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเรียนรู้ การเกษตร การแก้ความขัดแย้งโดยไม่พึ่งภาครัฐ

4. ทุนเงินตรา (financial capital) ชุมชนจะมีทุนเงินตราไว้เพื่อพัฒนาชุมชน
ประเวศ วะสี (2535 อ้างใน เดชา ไต้สูงเนิน, 2543) เสนอว่า ความเป็นชุมชนหมายถึง การที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกัน หรือมีความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกัน มีการรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้กันในการกระทำ การปฏิบัติบางสิ่งบางอย่างและมีการจัดการ

Brownell (1950 อ้างใน ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2546) ได้ให้ความหมายของคำว่าชุมชน คือ การกระทำที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความร่วมมือ ร่วมใจ ความรู้สึกเป็นเจ้าของ เป็นสังคมที่คนรู้จักกันอย่างใกล้ชิดและสนิทสนม

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ชุมชน เป็นการรวมตัวกันอยู่ของกลุ่มคนจำนวนหนึ่ง ที่อาศัยทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณนั้นดำรงชีวิต มีการรวมกลุ่มที่มีอุดมคติร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้กันในการกระทำ มีการจัดการ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน ชุมชนจึงเน้นที่

ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน มนุษย์ทุกคนมีความสามารถที่จะพัฒนาตัวเองให้ดีขึ้นถ้ามีโอกาสพัฒนาให้มีทักษะที่ถูกทางและมีขีดความสามารถที่สูงขึ้น

การพัฒนาชุมชนจึงต้องเริ่มจากฐานวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่แข็งแกร่งที่สุดของชาวบ้าน ถ้ามีวัฒนธรรมชุมชนเข้มแข็ง การรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อทำกิจกรรมจะสำเร็จได้ไม่ยาก การต่อต้านการเอารัดเอาเปรียบจากภายนอกก็จะสามารถทำได้ ดังนั้นแนวคิดและปรัชญาของการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน คือ วัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ของบุคคลและชุมชน การพัฒนาวัฒนธรรมที่ถูกต้องคือการพัฒนามนุษย์ เนื่องจากวัฒนธรรมชุมชนคือมนุษย์เป็นศูนย์กลางและเป็นเป้าหมาย มนุษย์มีลักษณะเป็นองค์รวม มิใช่เป็นมนุษย์เศรษฐกิจ มนุษย์แรงงานหรือมนุษย์บริโภค แต่เพียงอย่างเดียว การพัฒนามนุษย์ย่อมมีลักษณะเป็นองค์รวม (holistic) ด้วยเช่นกัน

สำหรับนักคิดแนววัฒนธรรมชุมชน ดังเช่น ชีรภัทรา เอกผาชัยสวัสดิ์ (2553) ศึกษาที่มาของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนว่า ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนเองอยู่แล้ว คือมีระบบคุณค่าที่รวบรวมได้มาจากประวัติศาสตร์ เป็นบทสรุปของความคิดและการปฏิบัติของชุมชนนั้น ๆ เป็นวิถีชีวิตและทิศทางของการพัฒนาชุมชนที่ชาวบ้านสรุปขึ้นมา แกนกลางของวัฒนธรรมชุมชนคือ การให้ความสำคัญแก่ความเป็นคนและความผสมกลมกลืน จุดมุ่งหมายของการพัฒนาชุมชน Goodenough (1963) กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนมีจุดมุ่งหมายอยู่ 2 สิ่ง คือ 1) การเปลี่ยนแปลงทางด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชน และ 2) การเปลี่ยนแปลงทัศนคติของประชาชนจากสถานการณ์เก่า ล้าสมัย สู่อารมณ์ปัจจุบัน มีความสำนึกในหน้าที่ความรับผิดชอบในการเป็นสมาชิกของตนเอง ต่อชุมชน

การศึกษางานชาติพันธุ์นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชนของ ยุคติ มุกดาวิจิตร (2548: 121) การศึกษางานควรแสดงให้เห็นถึงบริบทของชุมชนในประการแรก คือ ต้องมีความห่างไกลจากเมืองหรือค่อนข้างแยกต่างหากจากเมือง ความห่างในลักษณะนี้เป็นความห่างในเชิงพื้นที่ เช่น ระยะทางที่ห่างไกลจากเมือง หรือความห่างไกลจากอุปสรรคทางภูมิประเทศ ประการที่สอง ชุมชนเป็นอดีตจากเมือง เป็นร่องรอยอดีตที่หลงเหลือในปัจจุบัน ประการที่สาม ชุมชนมีความห่างกับสังคมเมืองในวิถีชีวิต ความนึกคิด ทัศนคติการมองโลกและระบบคุณค่า ศีลธรรม ชาวบ้านจะอาศัยความเป็นชุมชนเป็นรากฐานในการมองสิ่งต่าง ๆ และเป็นแนวทางในการปฏิบัติ

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2529) กล่าวว่า วัฒนธรรม คือ วิถีชีวิตมนุษย์ ดังนี้

1. วัฒนธรรมเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของสังคม เป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติ และการแสดงออกซึ่งความรู้สึคนึกคิดในสถานการณ์ต่างๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถแก้ไข และซาบซึ่งร่วมกัน ดังนั้นวัฒนธรรมไทย คือ วิถีชีวิตที่คนไทยได้สั่งสม เลือกรรกร ปรับปรุง แก้ไข

จนถึงว่าเป็นสิ่งดีงาม เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและได้ใช้เป็นเครื่องมือหรือเป็นแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหาในสังคม

2. วัฒนธรรม คือ มรดกทางสังคม ซึ่งสังคมปรับปรุงและรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม วัฒนธรรมเกิดขึ้นจากการประพฤติปฏิบัติร่วมกันเป็นแนวเดียวกันอย่างต่อเนื่องของสมาชิกในสังคม สืบทอดเป็นมรดกทางสังคมต่อมาจากอดีต หรืออาจเป็นสิ่งประดิษฐ์คิดค้นสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ หรืออาจรับเอาสิ่งที่เผยแพร่มาจากสังคมอื่นๆ ทั้งหมดนี้สมาชิกยอมรับและยึดถือเป็นแบบแผนประพฤติปฏิบัติร่วมกันก็ย่อมถือเป็นวัฒนธรรมของสังคมนั้น

3. วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือสร้างขึ้นเพื่อความเจริญงอกงาม วัฒนธรรมย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขและกาลเวลา เมื่อมีการประดิษฐ์หรือค้นพบสิ่งใหม่ วิธีใหม่ ที่ใช้แก้ไขปัญหาและตอบสนองความต้องการของสังคมได้ดีกว่า ย่อมทำให้สมาชิกของสังคมเกิดความนิยมและในที่สุดอาจเลิกใช้วัฒนธรรมเดิม การจะรักษาวัฒนธรรมเดิมไว้ได้จึงต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลง หรือพัฒนาวัฒนธรรมนั้นให้เหมาะสม มีประสิทธิภาพตามยุคสมัย

วัฒนธรรมในฐานะที่เป็นกลุ่มของฐานคติพื้นฐานกำหนดแนวทางให้กับสมาชิก วัฒนธรรมนั้นว่าอะไรที่ควรให้ความสนใจ อะไรที่มีความหมาย และควรปฏิบัติอย่างไรในสถานการณ์ที่หลากหลาย ได้มีนักวิชาการด้านมานุษยวิทยาของค์กร ชาวเนเธอร์แลนด์ คือ Hofstede (1991) ได้นิยามความหมายของวัฒนธรรมว่า เป็นปรากฏการณ์ร่วมทางสังคมที่มีแบบแผนร่วมของจิตซึ่งทำให้สมาชิกของกลุ่มหนึ่งแตกต่างจากกลุ่มอื่น โดย Hofstede ได้จำแนกการปรากฏของวัฒนธรรมเป็นสี่ระดับ ได้แก่

1. สัญลักษณ์ คือ ภาษา ท่าทาง ภาพ หรือวัตถุ ซึ่งมีความหมายเฉพาะอย่าง สามารถเข้าใจได้เฉพาะผู้ที่อยู่ร่วมในวัฒนธรรม หรือผู้ที่เรียนรู้วัฒนธรรมนั้น สัญลักษณ์เป็นปรากฏการณ์ของวัฒนธรรมในระดับพื้นผิว เป็นรูปธรรมมากที่สุดและสามารถสังเกตได้ชัดเจน

2. วิถีบุรุษ เป็นบุคคลที่อาจมีชีวิตหรืออาจเสียชีวิตแล้ว หรืออาจเป็นบุคคลในจินตนาการ บุคคลเหล่านี้ครอบครองคุณลักษณะที่ทรงคุณค่าในวัฒนธรรมหนึ่งและดำรงอยู่ในฐานะที่เป็นแม่แบบที่ผู้คนในวัฒนธรรมนั้นใช้เป็นแบบอย่างสำหรับการปฏิบัติ

3. พิธีกรรม เป็นกิจกรรมรวมหมู่ที่มีความจำเป็นเชิงเทคนิคในการนำไปสู่เป้าหมายที่พึงประสงค์

4. ค่านิยม เป็นแกนกลางของวัฒนธรรม เป็นแนวโน้มกว้างๆ เกี่ยวกับความชอบสถานะบางอย่างมากกว่าสถานะอื่น มนุษย์สามารถตีความค่านิยมจากวิถีที่ผู้คนปฏิบัติภายใต้สถานการณ์ที่หลากหลาย

ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับวัฒนธรรม (Nature-Culture Relations)

นิยพรรณ วรณศิริ (2550) ธรรมชาติ หมายถึง สรรพสิ่งต่างๆ ในโลกที่เกิดขึ้นมาเองโดยมิได้มีใครทำให้เกิด และเมื่อเกิดมาแล้วก็มีได้แตกแต่งขัดเกลา มันเกิดขึ้นเองได้ก็คงสภาพธรรมชาติเอาไว้ได้และหากจะมีการเปลี่ยนแปลงไปก็จะเปลี่ยนแปลงได้โดยมิได้มีผู้ใดไปกระทำ สรรพสิ่งต่างๆ ที่เป็นธรรมชาติจะปรากฏให้เห็นที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ ดิน แม่น้ำ ลม ไฟ ภูเขา สัตว์ ต้นไม้ มนุษย์ เป็นต้น และที่เป็นนามธรรม ได้แก่ สภาพการณ์ต่างๆ ของรูปธรรมนั้นๆ เช่น สภาพการเกิด แก่ เจ็บ ตาย หรือเสื่อมสลาย ส่วนวัฒนธรรม เป็นพฤติกรรมหรือผลผลิตจากพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ การขัดเกลา การจัดระบบระเบียบให้ตั้งงามขึ้นจากพฤติกรรมที่เป็นธรรมชาติและสิ่งของที่เป็นวัฒนธรรมเป็นของที่มนุษย์สร้างขึ้น ทำขึ้น ประดิษฐ์ขึ้นนั่นเอง จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมทั้งหลายล้วนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาจากธรรมชาติทั้งสิ้น

นิยพรรณ วรณศิริ (2550) ศึกษาวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กับสังคม กล่าวว่า วัฒนธรรม เป็นของคู่กับสังคม ซึ่งวัฒนธรรมของแต่ละสังคมอาจแบ่งรูปได้ 3 รูป ดังนี้

1. วัฒนธรรมทางความคิด (ideational culture) ได้แก่ แบบทางความคิดหรือกฎระเบียบ มาตรฐานทางความคิดของวัฒนธรรมนั้น ๆ แบบทางความคิดยังมีหลายประเภท คือ ความเชื่อ ความรู้ ค่านิยมทางสังคม อุดมการณ์และคุณธรรม

2. วัฒนธรรมทางพฤติกรรม (behavioral culture) เป็นรูปแบบหรือมาตรฐานการกระทำหรือการปฏิบัติ มีชื่อเรียกว่า บรรทัดฐานทางสังคม (social norms) ซึ่งในทางวิชาการยังแบ่งย่อยออกเป็น

2.1 บรรทัดฐานทางเทคนิค เช่น มาตรฐานการสร้างบ้าน การตัดเย็บเสื้อผ้า การทำเครื่องประดับ

2.2 วิถีชาวบ้าน (folkways) คือ แบบปฏิบัติชนิดเป็นลักษณะนิสัยแบบอย่างประเพณีที่นิยมกันว่าดีงามของบุคคลแต่ละคน เช่น การถอดรองเท้าก่อนเข้าโบสถ์ เด็กต้องเดินก้มตัวเมื่อผ่านผู้ใหญ่

2.3 จารีต (mores) เป็นแบบปฏิบัติที่ดีงามเพื่อประโยชน์สุขหรือสวัสดิภาพอันดีและความสงบเรียบร้อยของสังคม เช่น ลูกที่ดีต้องกตัญญู

2.4 กฎหมาย เป็นแบบปฏิบัติที่สังคมบัญญัติขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษรทำให้เกิดกระบวนการยุติธรรม

2.5 สัญลักษณ์ ได้แก่ สิ่งที่เป็นตัวแทนสิ่งอื่น สัญลักษณ์เป็นได้ทั้งนามธรรมและสิ่งของ

3. วัฒนธรรมทางวัตถุ (material culture) ได้แก่ แบบด้านวัตถุ เช่น แบบบ้าน แบบเครื่องแต่งกาย แบบเครื่องใช้ไม้สอย

งานของ เกียร์ซ (2008 อ้างใน อคิน รพีพัฒน์, 2551) กล่าวถึง วัฒนธรรม คือ ความหมาย การวิเคราะห์วัฒนธรรมจึงไม่ใช่การวิเคราะห์หากฎเกณฑ์ต่างๆ โดยการทดลองแบบ วิทยาศาสตร์กายภาพ หากแต่เป็นการเสาะหาความหมายและการตีความ โดยความหมายของ เกียร์ซ คือความหมายของสัญลักษณ์ที่มนุษย์สร้างขึ้น เป็นรูปแบบของความคิดที่สัมผัสได้ เป็นข้อสรุปจากประสบการณ์ที่ทำให้อยู่ในรูปที่มองเห็นได้ เป็นการแสดงออกในรูปธรรมของ ความคิด ทักษะ การพิจารณาตัดสินใจ ความปรารถนา หรือความเชื่อ การกระทำทางวัฒนธรรม เป็นการสร้างความเข้าใจและการใช้รูปแบบของสัญลักษณ์ถือเป็นกิจกรรมทางสังคม มนุษย์ต้อง พึ่งพาวัฒนธรรมมากขึ้นเรื่อยๆ และเกียร์ซ ได้สรุปว่า หากไม่มีคนก็ไม่มีวัฒนธรรมและที่สำคัญ กว่าคือ ถ้าไม่มีวัฒนธรรมก็ไม่มีมนุษย์

กระแสการรื้อฟื้นชุมชนจึงเกิดขึ้นท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่ เพื่อการรวมกลุ่มแก้ไขปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อปัจเจกชน และสังคมโดยรวม หรือกระทำบางอย่าง ให้บรรลุวัตถุประสงค์โดยให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในความรับผิดชอบ ตัดสินใจ และรับ ผลประโยชน์ การทำให้ชุมชนเป็นรากฐานสำคัญของกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคมในอนาคตเป็น แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ที่มีจุดเน้นเรื่องความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่จะสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม ให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนและสังคมโดยรวม ความเป็นชุมชนสะท้อนถึงอัตลักษณ์ของคนที่เกี่ยวพันเพื่อ กระทำการในสังคม ซึ่งการพัฒนาชุมชนจะเกิดผลสำเร็จต้องเริ่มจากฐานวัฒนธรรมชุมชนที่เข้มแข็ง ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มของคนเพื่อทำกิจกรรมจะสำเร็จได้ไม่ยาก การต่อต้านการเอารัดเอาเปรียบ จากภายนอกก็จะทำได้ การเชิดชูวัฒนธรรมชุมชนเป็นคุณค่าใจกลางของการพัฒนาเพราะเมื่อรักษา วัฒนธรรมชุมชนไว้ได้ ก็สามารถรักษาชุมชนไว้ได้ด้วย

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือ ความสัมพันธ์ด้านต่างๆ ของคนในสังคม เปลี่ยนแปลงไป อาจเปลี่ยนแปลงในทางดีขึ้นหรือเลวลง หรืออาจเปลี่ยนแปลงอย่างถาวรหรือ ชั่วคราว หรือเปลี่ยนอย่างมีแผนกับเปลี่ยนแปลงไปเองโดยไม่มีแผนก็ได้ (อุดม เขยทิวส์, 2548: 36-42) สอดรับกับ อุทัย ดุลยเกษม (2536: 46-47) พบว่า ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงเกิดจากเหตุ ปัจจัยที่มาจากภายนอกชุมชน ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิต การเปลี่ยนแปลงด้าน เทคโนโลยี การตัดถนน การขยายตัวของรัฐ การขยายโอกาสทางการศึกษา ปัจจัยเหล่านี้มีผลต่อการ เปลี่ยนแปลงของชุมชน ซึ่งหมายถึงการเปลี่ยนแปลงในด้าน โครงสร้างสังคม และอำนาจ ความสัมพันธ์ทางสังคม แบบแผนการดำรงชีวิต ระบบคิด ค่านิยม ประเพณี ฯลฯ หากพิจารณาการ เปลี่ยนแปลงด้านสังคมและวัฒนธรรม ก็หมายถึงบทบาทหน้าที่ สถาบัน ความสัมพันธ์ทางสังคม

แบบแผนการดำรงชีวิตระบบคุณค่า ฯลฯ ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยกระแสหรือพลังที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ กระแสทุนนิยมตะวันตก การผลิตเพื่อขายแทนการผลิตเพื่อใช้ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ถนน ไฟฟ้า แหล่งน้ำ ฯลฯ นโยบายการพัฒนาชนบทและการปฏิบัติ การเพิ่มประชากร การหลั่งไหลเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตก และการเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมและการท่องเที่ยว

การพัฒนาตามแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนที่จะนำไปสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองของชุมชนนั้น มีวิธีการหรือเงื่อนไขที่สำคัญดังนี้ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2529)

1. การพัฒนาต้องเป็นแบบกลุ่ม (Collective) ชาวบ้านจะพึ่งตนเองได้นั้น อดีตได้ยืนยันแล้วว่าชาวบ้านจะต้องอยู่รวมกันเป็นชุมชน เป็นหมู่บ้าน ไม่ใช่ต่างคนต่างอยู่ แต่มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และต้องมีสมาชิกที่เข้าร่วมในกิจกรรมที่ทำมากพอ

2. ต้องมีการพัฒนาจิตสำนึกให้มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (Mutual Aid) บนพื้นฐานของการพยายามพึ่งตนเอง ความสมัครใจที่จะดำเนินกิจกรรมร่วมกัน วิธีการที่จะพัฒนาจิตสำนึกให้ชัดเจนขึ้นก็คือ การพยายามรื้อฟื้นความทรงจำร่วมกันเกี่ยวกับความจำเป็นที่จะต้องอยู่ร่วมกับกลุ่มแบบ Collective การเชิดชูประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านในการอยู่ร่วมกันมา เพราะจิตสำนึกในประวัติศาสตร์เป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญที่สุดของการรักษาเอกลักษณ์ของชุมชน และสร้างความหมายใหม่ให้กับชุมชน

3. การผลิตซ้ำจิตสำนึก กล่าวคือ ต้องสร้างขึ้นมาใหม่ ผลิตซ้ำให้แจ่มชัด ต่อเนื่อง โดยการรื้อฟื้นบทบาทของผู้รู้ในชุมชนหรือปัญญาชนชาวบ้าน นอกจากนี้ยังต้องสร้างกระบวนการถ่ายทอดให้คนรุ่นปัจจุบันและอนาคตมีการตระหนักและระลึกถึงการรวมตัวเป็นชุมชนของหมู่บ้านประวัติศาสตร์ของชุมชน และวัฒนธรรมที่ดำรง เพราะคนเหล่านี้จะเป็นผู้สืบทอดวัฒนธรรมของหมู่บ้านให้ดำรงอยู่ต่อไป

4. จะต้องมีการรวมตัวกันในรูปแบบต่างๆ อาทิ กลุ่ม องค์กร หรือสหพันธ์ เนื่องจากกิจกรรมการพัฒนาของชุมชนต้องมีการติดต่อประสานงานกับภายนอก ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐหรืออื่น ๆ จึงต้องมีองค์กรเพื่อเป็นแกนกลางในการประสานงานดังกล่าวในขณะเดียวกันก็ขับเคลื่อนผลักดันภายในชุมชนด้วย

5. การประสานวัฒนธรรม จะต้องมีการส่งเสริมให้ชาวบ้านมีการประสานวัฒนธรรมของตัวเอง หรือกิจกรรมของตัวเองกับคนกลุ่มอื่นๆ ในสังคม เช่น ชนชั้นกลางบางส่วน คนด้อยโอกาสในเมือง เช่น ชาวชุมชนแออัด กรรมกร ฯลฯ เพราะการถ่ายทอดวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มต่างๆ จะเป็นอีกกระบวนการหนึ่งในการเรียนรู้และประสานการทำงานร่วมกัน

6. ชุมชนควรมีความสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ ในอดีต การพึ่งพาของชุมชนขึ้นอยู่กับกรนำทรัพยากรจากธรรมชาติมาใช้เพื่อการดำรงชีวิต ขณะเดียวกันก็ ไม่ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมหรือถูกทำลายลงไป ชุมชนจึงหาวิธีในการ ดูแล ปกป้องรักษาทรัพยากรในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การกันเขตป่าเพื่อเป็นพื้นที่ใช้สอยร่วมกันของ ชุมชน การแสดงความเคารพเทพแห่งธรรมชาติ โดยจัดให้มีพิธีกรรมและงานฉลองอุทิศให้ ตลอดเวลา เพราะหากชุมชนทำลาย ชุมชนหรือธรรมชาติจนเกินไป เมื่อทรัพยากรย่อยหรือหมดสิ้น ลงไปหมด ชุมชนก็ไม่สามารถจะอยู่ได้อีกต่อไป ชุมชนจึงต้องสร้างกระบวนการในการอนุรักษ์ ปกป้องรักษาทรัพยากรด้วย

การศึกษาของ กาญจนา แก้วเทพ (2538) มีแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา ตามแนววัฒนธรรมชุมชน คือ วัฒนธรรมชุมชนถือว่ามนุษย์เป็นศูนย์กลางและเป้าหมายของการ พัฒนา การพัฒนามนุษย์ย่อมต้องมีลักษณะเป็นองค์รวม (Holistic) และเชื่อมั่นในศักยภาพของ มนุษย์เอง ดังนี้

1. ผลของความพยายามร่วมกัน (Collective) ในการต่อสู้และแสวงหาหนทางเพื่อ อยู่ร่วมกับธรรมชาติที่แสดงออกในรูปของเทคโนโลยี เครื่องมือ เครื่องใช้ ทักษะ กรอบแนวคิด ตัว บุคคล ซึ่งผลผลิตเหล่านี้เป็นด้านความรู้ความสามารถ (ภูมิปัญญา) และเป็นตัวแทนของคุณค่าที่จะ อยู่ร่วมอย่างประสานสอดคล้องกับธรรมชาติ

2. ผลของความพยายามร่วมกันในการแสวงหาวิธีการในการอยู่ร่วมกันระหว่าง เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งผลิตผลทางวัฒนธรรมนี้ได้แก่ วิธีการจัดรวมเป็นกลุ่มเป็นองค์กร การ จัดแบ่งภาระหน้าที่และความรับผิดชอบตามเกณฑ์ต่างๆ นอกจากนี้ยังมีวิธีการจัดการกับความ ขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2548: 4-5) กล่าวว่า พื้นฐานของปัญหาทางวัฒนธรรมใน สังคมสมัยใหม่ คือ การศึกษาเรียนรู้ถึงกระบวนการคืนชนต่อสู้กับการลดทอนความเป็นมนุษย์ของ กลุ่มชนต่างๆ พร้อมกับการเปิดพื้นที่ทางความคิดอย่างอิสระให้กลุ่มชนต่างๆ รวมตัวกันเพื่อ สร้างสรรค์วิถีชีวิตในสังคมสมัยใหม่ซึ่งยอมให้กลุ่มชนที่แตกต่างอยู่ร่วมกันได้อย่างมีศักดิ์ศรี ขณะนี้สังคมไทยไม่ได้ตกอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเท่านั้น หากยังเป็นส่วนหนึ่งของระบบ โลกาภิวัตน์ หรือในบางครั้งก็เรียกขานกันว่า ความเป็นสมัยใหม่ ซึ่งแฝงไว้ด้วยลักษณะสำคัญ ประการหนึ่งคือ กระบวนการครอบงำทางความคิดในรูปของการสร้างมายาคติและภาพตัวแทน ต่างๆ ซึ่งแสดงถึงความพยายามที่จะเปลี่ยนความคิดนามธรรมทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นคุณค่าและ ความหมายในชีวิตของผู้คนให้กลายเป็นสิ่งวัตถุหรือสินค้าเท่านั้น เช่น การเปลี่ยน วัฒนธรรมหรือคุณค่าต่างๆ ให้กลายเป็นสินค้าสำหรับซื้อขายในตลาดการท่องเที่ยว จนนำไปสู่การ

ลดทอนความเป็นมนุษย์อย่างต่อเนื่อง ซึ่งหมายถึง การแปลกแยกกลุ่มชนให้กลายเป็นชนชั้นในวัฒนธรรมของพวกเขาเองจนไร้อัตลักษณ์ที่จะช่วยให้พวกเขาแสดงตัวตนและดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรี ทั้งนี้เพราะในด้านหนึ่งของการผลักดันให้กลุ่มชนต่างๆ กลายเป็นคนชายขอบโดยการจ้องจําและแซ่แข็งพวกเขาไว้ด้วยการตีตราและปิดป้ายอย่างตายตัว ในอีกด้านหนึ่งก็จะตอกย้ำให้ปัจเจกชนกลายเป็นเพียงผู้หลงใหลลัทธิบริโภคนิยมอย่างไม่ลืมหูลืมตา

จากความคิดของนักวิชาการที่มีแนวคิดในวัฒนธรรมชุมชน ผู้วิจัยกล่าวได้ว่าแนวคิดที่สอดคล้องกันโดยรวม มีดังต่อไปนี้

1. ชุมชนแต่ละแห่งมีวัฒนธรรมของตนอยู่แล้ว มีบทสรุปวิธีคิดและการปฏิบัติของชุมชนนั้น ๆ เป็นวิถีชีวิตและทิศทางของการพัฒนาชุมชน โดยมีฐานวัฒนธรรมชุมชนเป็นแกนกลางในการรวมกลุ่มของสมาชิกเพื่อทำกิจกรรมของชุมชน

2. การส่งเสริมให้ชุมชนมีความเข้มแข็งโดยให้มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อนำวัฒนธรรมความรู้และระบบคิดของชาวบ้านมาเผยแพร่และนำทรัพยากรมาใช้เพื่อความอยู่รอดและพึ่งตนเองของชุมชน

ในทำนองเดียวกันผู้วิจัยสรุปได้ว่า วัฒนธรรม คือ ผลรวมของทุกสิ่งที่เป็นความเจริญงอกงามบังเกิดคุณค่าต่อชีวิตของสังคม การนำวัฒนธรรมชุมชนเพื่อประโยชน์ทางการท่องเที่ยว ชุมชนต้องสามารถเชื่อมโยงวัฒนธรรมเข้าสู่การท่องเที่ยวโดยการจัดการที่ดี ให้ชุมชนท้องถิ่นเห็นคุณค่า รู้คุณค่าทำให้เกิดความภูมิใจและนำสิ่งที่ดีที่มีอยู่เชื่อมโยงผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่เหมาะสมกับท้องถิ่น

ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology Theory)

ผู้ให้กำเนิดแนวคิดนี้คนแรก คือ ปรากฏ์ชาวเยอรมันชื่อ Husserl (1899 อ้างใน Tanzer, 2008) การศึกษาชุมชนเชิงปรากฏการณ์วิทยา เป็นวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพที่จะทำให้เข้าใจชีวิตชุมชนได้ โดย Husserl อธิบายว่า การศึกษาถึงการที่บุคคลจะอธิบายสรรพสิ่ง ตลอดจนประสบการณ์ที่มีต่อสิ่งต่างๆ ผ่านการรับรู้ของบุคคลนั้นได้อย่างไร และการให้ความหมายโดยเริ่มแรกความเข้าใจของเราต่อทุกๆ สิ่งมาจากประสบการณ์ที่เรารับรู้ต่อปรากฏการณ์นั้นจะต้องผ่านการอธิบาย การพรรณนาความโดยละเอียดและการแปลความหมาย ทั้งนี้กระบวนการอธิบายความไม่ได้เกิดขึ้นอย่างแยกส่วนออกจากกันแต่จะร้อยเรียงเข้าหากันจนรวมเป็นเนื้อหาของกระบวนการเดียวกัน ปรากฏการณ์ทางสังคมนี้มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอมีพลวัตทางสังคมตลอดเวลา แตกต่างจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติซึ่งคาดคะเนได้ง่าย ปรากฏการณ์ทางสังคมมีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ 1) มนุษย์จำนวนหนึ่งเป็นผู้แสดง 2) กิจกรรมต่างๆ อันเป็นผลมาจากการกระทำของ

มนุษย์ กิจกรรมเหล่านี้ถ้าเราสังเกตซ้ำๆ ต่อไปเรื่อยๆ จะสามารถจัดประเภทของกิจกรรมนั้นได้ บางทีชุดพฤติกรรมจะเชื่อมโยงกันเป็นแบบแผนใหญ่ขึ้น เราเรียกว่า เหตุการณ์ 3) สถานที่เกิดปรากฏการณ์และบริบททางสังคม

ปรากฏการณ์ต่างๆ ในสังคมย่อมมีสาเหตุและเงื่อนไขที่แตกต่างกันและสาเหตุหรือเงื่อนไขเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ขึ้น หรือพูดอีกอย่างก็คือ “การเกิดขึ้น” ของสิ่งใดหรือปรากฏการณ์ใดก็ตามย่อมมีเหตุและปัจจัยหนุนเนื่อง อันได้แก่ เงื่อนไขที่จำเป็น ซึ่งถ้าขาดเงื่อนไขดังกล่าวอาจไม่เกิดปรากฏการณ์ขึ้นและเงื่อนไขที่พอเพียงเป็นเงื่อนไขที่เป็นแรงผลักดันที่สำคัญที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์นั้นๆ แต่ก็ต้องอาศัยเงื่อนไขจำเป็นเป็นพื้นฐานประกอบ ซึ่งปรากฏการณ์นิยมมีแนวคิดที่ว่าทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีรูปแบบตายตัว มีลักษณะเป็นพลวัต

การนำแนวคิดทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยามาประยุกต์ใช้ในการศึกษาชุมชน โดยเฉพาะการศึกษาเชิงคุณภาพ เราจึงจำเป็นต้องแยกแยะประเด็นเกี่ยวกับเนื้อหาและวิธีการ ออกจากกัน เนื้อหาของปรากฏการณ์วิทยา คือ บุคคลนั้นได้ประสบการณ์และการตีความเกี่ยวกับโลกอย่างไร ส่วนประเด็น วิธีการ คือ การที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับประสบการณ์ของบุคคลอื่นได้จริง จะต้องไปอยู่ในประสบการณ์นั้นจริง และนี่คือการใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) อันเป็นวิธีการสำคัญในการศึกษาชุมชนเชิงปรากฏการณ์วิทยา

Moustakas (1994) กล่าวว่า การศึกษาชุมชนในเชิงปรากฏการณ์วิทยา สามารถจำแนกออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. ปรากฏการณ์วิทยาในเชิงศาสตร์แห่งการตีความ (Hermeneutics Phenomenology) เป็นการศึกษาประสบการณ์ตรงของบุคคล ให้ความสนใจในความรู้สึกส่วนบุคคล และสิ่งแวดล้อมของบุคคล การศึกษาจะครอบคลุมประวัติชีวิต ประสบการณ์ชีวิต เป็นการค้นหาประเด็นเนื้อหาทางวัฒนธรรมของมนุษย์ กระบวนการศึกษาจะเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น บุคคลที่อยู่ในเหตุการณ์จะสะท้อนความรู้สึกในเหตุการณ์นั้นๆ ออกมา

2. ปรากฏการณ์วิทยาเชิงประจักษ์ (Empirical Phenomenology) เป็นการศึกษาที่นิยมใช้กันมาก เพราะเป็นการพัฒนาการสร้างทฤษฎี แนวคิดและกระบวนการที่เกี่ยวข้องในด้านความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ การสะท้อนความคิด ความรู้สึกและประสบการณ์ชีวิตที่ผ่านมา เป็นการค้นหาพฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออกมาโดยตรง การรวบรวมข้อมูลจะประกอบด้วยการสัมภาษณ์ ปลายเปิด ให้บุคคลเล่าถึงประสบการณ์ที่เขาได้ประสบมาตามประเด็นที่ต้องการจะศึกษา

3. ปรากฏการณ์วิทยาแนวสืบค้นด้วยตนเอง (Heuristic Phenomenology) เป็นการศึกษาเพื่อหาความหมายในปัญหาที่น่าสนใจหรือวิถีกระบวนการที่อธิบายว่าทำไมมนุษย์จึงมีพฤติกรรมเช่นนั้น หรือทำไมจึงเกิดปัญหาเช่นนั้น เป็นคำถามกว้างที่มีความสำคัญเกี่ยวกับสังคม

กล่าวได้ว่าทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยาเน้นการหาความหมาย โดยมองผ่านจากปรากฏการณ์ไปยังความหมายที่อยู่เบื้องหลังของสิ่งนั้น หมายความว่าต้องทำความเข้าใจสิ่งที่ปรากฏอยู่ว่ามีความหมายอย่างไรต่อผู้ที่ประสบกับเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์นั้น ดังนั้นการศึกษาจึงจำเป็นต้องเจาะลึกลงไปถึงสิ่งที่อยู่เบื้องหลังของปรากฏการณ์นั้น ๆ ดังนั้นผู้วิจัยนำการศึกษาปรากฏการณ์วิทยาเชิงประจักษ์มาใช้ในกระบวนการงานวิจัยเพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูลชุมชนโดยใช้เครื่องมือการสัมภาษณ์เชิงลึก

แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ผู้วิจัยศึกษาแนวคิดการจัดการเพื่อความเชื่อมโยงไปสู่แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เนื่องจาก การจัดการ หมายถึง กระบวนการของการเข้าถึงเป้าประสงค์ขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล การศึกษากระบวนการจัดการ (อุดม ทุม โฆสิต, 2544: 53-56) เป็นกระบวนการของการวางแผน การจัดองค์การ การนำ และการควบคุมการใช้ทรัพยากรเพื่อให้บรรลุผลผลิตที่สูงในองค์การ ความสำเร็จในการนำกระบวนการจัดการไปใช้ จะต้องมีความสามารถในการตระหนักถึงปัญหาและโอกาส การตัดสินใจที่ดี และปฏิบัติอย่างเหมาะสม ซึ่งหน้าที่พื้นฐานในการจัดการทั้ง 4 อธิบายได้ดังนี้

1. การวางแผน (Planning) หมายถึง การกำหนดว่าต้องการจะบรรลุอะไรโดยการตั้งวัตถุประสงค์ที่เหมาะสมและระบุขั้นตอนการที่จะทำให้บรรลุผล
2. การจัดองค์การ (Organization) หมายถึง การจัดการกิจ คน และทรัพยากรอื่น ๆ ที่จำเป็นในการทำงานเพื่อปฏิบัติตามแผน
3. การนำ (Leading) หมายถึง การกระตุ้นความกระตือรือร้นของคนเพื่อสนับสนุนเป้าหมายของกิจการและทำงานเพื่อช่วยให้บรรลุตามแผนที่สำคัญ
4. การควบคุม (Controlling) หมายถึง การตรวจสอบผลงาน เปรียบเทียบผลงานกับเป้าหมายที่วางไว้และปรับปรุงแก้ไขการปฏิบัติงานให้ถูกต้อง

ดังนั้นกล่าวได้ว่า การจัดการ เป็นกระบวนการของการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กร และกระบวนการดังกล่าวเชื่อมโยงไปสู่แนวคิดของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชน ถือเป็นการท่องเที่ยวทางเลือกที่จะเป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจถึงการพัฒนาท่องเที่ยวชุมชนที่เน้นการพึ่งตนเองของชุมชนเป็นหลัก ไม่เน้นที่เศรษฐกิจเป็นตัวตั้ง เพราะจะนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งในเรื่องของผลประโยชน์ ก่อให้เกิดความแตกแยกในชุมชนในที่สุด ดังนั้นจึงจำเป็นต้องสร้างให้คนเกิดความรัก ความภูมิใจ ความหวงแหน การรู้จักถึงคุณค่าเอกลักษณ์ วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่ตนมีอยู่เสียก่อน ซึ่งนับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การท่องเที่ยวชุมชนมีเอกลักษณ์ มีเสน่ห์ และทำให้คนในชุมชนมีความต้องการที่จะนำเสนอความภาคภูมิใจในสิ่งต่างๆ ไปยังคนภายนอกและสามารถถ่ายทอดได้อย่างมีประสิทธิภาพ

หลักการสำคัญที่พยายามจะอธิบายว่าการท่องเที่ยวสามารถเป็นเครื่องมือในการพัฒนาโดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเงื่อนไขและสร้างโอกาสให้องค์กรชุมชนเข้ามามีบทบาทในการวางแผนทิศทางการพัฒนาชุมชนของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนที่มีแนวโน้มว่าการท่องเที่ยวจะรุกคืบเข้าไปถึงหรือต้องการเปิดเผยชุมชนของตนให้เป็นที่รู้จัก จึงใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการจัดการธรรมชาติแวดล้อม การอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรม ควบคู่ไปพร้อมกัน ก่อให้เกิดแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism) หมายถึง การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อมและสังคม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของและสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน โดยมองว่าการท่องเที่ยวต้องทำงานครอบคลุม 5 ด้านพร้อมกัน ทั้งด้านการเมือง ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านวัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อม (โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ, 2546)

Hatton (1999) ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-based tourism) เป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวที่ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกระบวนการท่องเที่ยว โดยให้คำจำกัดความของการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่าเป็นการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาชุมชนบนฐานแนวความคิดของชุมชนเองซึ่งแต่ละชุมชนมีเอกลักษณ์ของตน มีความเป็นเจ้าของในกิจการของชุมชน โดยการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีเป้าหมายคือ 1) การสนับสนุนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนต่อการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว 2) การเอาใจใส่ต่อวัฒนธรรมและประเพณีของชุมชน การรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อม โดยยกตัวอย่างของการศึกษา The Asian Development Bank ที่ได้ นำการท่องเที่ยวโดยชุมชนเข้าสู่การศึกษาโครงการ Mekong Tourism Development Programme ใน สปป.ลาว เพื่อช่วยแก้ปัญหาของความยากจนของชุมชน

ในทำนองเดียวกัน Hin and Butler (1996: 3) ศึกษาว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีความเชื่อมโยงเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบการท่องเที่ยว โดยกิจกรรมการท่องเที่ยวเกิดขึ้นจากคนใน

ชุมชน และควบคุมกระบวนการจัดการโดยชุมชน มีการให้บริการซึ่งแสดงออกถึงวัฒนธรรมของชุมชน ถือเป็นหัวใจหลักในการดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้าสู่ชุมชน เช่นเดียวกับการศึกษาของลินซ์ สโรบล และคณะ (2545: 3) ที่ให้ความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ว่าหมายถึง การท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ ตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว นำเอาทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่นทั้งด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่ การผลิตชุมชนมาเป็นปัจจัยหรือต้นทุนสำคัญในการจัดการการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งมีการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนไปถึงคนรุ่นลูกหลาน

ประเด็นการศึกษายทบาทชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว ผู้วิจัยได้ศึกษางานของนักวิชาการ ชศ สันตสมบัติ (2544: 39-40) ว่า การท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ต้องให้ความสนใจกับการสร้างความร่วมมือกับชุมชนท้องถิ่น ให้ชุมชนท้องถิ่นเป็นคนพัฒนาและมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการเพื่อการท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ซึ่งเป็นจุดขายของภาคเหนือที่ต้องพัฒนาใช้กลุ่มชาติพันธุ์มีส่วนร่วมมากขึ้น ทั้งยังจำเป็นต้องมีการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวใหม่โดยมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนการท่องเที่ยว ทั้งนี้การท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชนจัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชนและชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของมีสิทธิ์ในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน ปัจจุบันการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้รับความนิยมน้อยลงมาก แต่ละหมู่บ้านจัดให้มีการท่องเที่ยวขึ้นในชุมชนของตนเองอย่างหลากหลาย โดยมีลักษณะและรูปแบบการบริการที่คล้ายคลึงและแตกต่างกันไปตามลักษณะทางกายภาพ และลักษณะทางวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน รูปแบบการท่องเที่ยวชุมชนที่พบเห็นกันบ่อย ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงเกษตรและการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ซึ่งไม่ว่าจะเป็นการท่องเที่ยวในรูปแบบไหนก็มีจุดมุ่งหมายเหมือนกัน คือ มุ่งให้เกิดการพัฒนาชุมชนให้มีความเจริญ

หลักการของการท่องเที่ยวโดยชุมชน 10 ประการ (สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว, 2553: 21) ดังนี้

1. ชุมชนเป็นเจ้าของ
2. ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและตัดสินใจ
3. ส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง
4. ยกระดับคุณภาพชีวิต
5. มีความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม

6. คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น
7. ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม
8. เคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่างและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
9. เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่คนท้องถิ่น
10. มีการกระจายรายได้สู่สาธารณประโยชน์ของชุมชน

การศึกษาความสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดย พิมพะระวี โรจน์รุ่งสัจย์ (2553) กล่าวว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีความสำคัญหลายด้าน ดังนี้

1. ความสำคัญต่อการวางแผนทางการท่องเที่ยว เนื่องจากการที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวให้ยั่งยืนแล้วต้องมีกระบวนการที่มีชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม โดยเฉพาะการวางแผนเพื่อบำเนินการการท่องเที่ยวโดยชุมชนของตน และในการวางแผนระดับประเทศก็ควรคำนึงถึงชุมชนเป็นพื้นฐาน เช่น ลักษณะสิ่งแวดล้อม ความเหมาะสม เป็นต้น

2. มีความสำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เนื่องจากการริเริ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นควรที่จะเกิดจากความสมัครใจของชุมชนเป็นหลักก่อนเป็นสิ่งแรก และให้ชุมชนเกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องของการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการมีส่วนร่วมอย่างถูกทิศทาง และผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวควรกระจายสู่ชุมชนอย่างยุติธรรม ความยั่งยืนที่เกิดขึ้นนั้นก็จะได้ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของชุมชน

3. มีความสำคัญต่อองค์กรในทุกระดับ คือ โลก กลุ่มประเทศ ประเทศ ภูมิภาค เนื่องจากการบริหารจัดการการท่องเที่ยวนั้น ควรได้รับความร่วมมือจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกระดับ ซึ่งเห็นได้ชัดเจนในรูปแบบขององค์กรตั้งแต่ระดับโลก จนถึงระดับท้องถิ่น ซึ่งให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยว

4. เป็นรายได้สำคัญสู่ชุมชน โดยเฉพาะประเทศกำลังพัฒนา ประเทศยากจน คือ การนำรายได้มาสู่ชุมชนไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของรายได้หลักหรือรายได้เสริม เพื่อที่จะได้รับการร่วมมือจากชุมชน ทั้งนี้ต้องเกิดการบริหารจัดการและการกระจายผลประโยชน์ต่อชุมชนอย่างยุติธรรม

จากแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มองชุมชนเป็นศูนย์กลางหรือฐานเพื่อกำหนดทิศทาง แผนงาน แผนปฏิบัติการของตนเอง โดยดำเนินการไปพร้อมกันทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม จึงทำให้กิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาแบบองค์รวมและเกี่ยวข้องกับกลุ่มคนต่าง ๆ มากมาย จึงมีหลักการทำงานการท่องเที่ยวโดยชุมชน

1. การท่องเที่ยวโดยชุมชนต้องมาจากความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ชุมชนได้มีการวิเคราะห์สภาพปัญหา ผลกระทบการท่องเที่ยวอย่างรอบด้าน ชุมชนร่วมตัดสินใจลงมติดำเนินการตามแนวทางที่ชุมชนเห็นสมควร
2. สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมทั้งการคิดร่วม วางแผนร่วม ทำกิจกรรมร่วมติดตามประเมินผลร่วม เรียนรู้ร่วมกันและรับผลประโยชน์ร่วมกัน
3. ชุมชนต้องการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เพื่อเป็นกลไกที่ทำหน้าที่แทนสมาชิกทั้งหมดในระดับหนึ่ง และดำเนินการกำหนดทิศทาง การจัดการ การประสานงาน เพื่อให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นไปตามเจตนารมณ์ของสมาชิกในชุมชนที่เห็นร่วมกัน
4. รูปแบบ เนื้อหา กิจกรรมของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ต้องคำนึงการอยู่ร่วมกันอย่างมีศักดิ์ศรี มีความเท่าเทียมกัน มีความเป็นธรรม และให้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์และลดผลกระทบในเชิงลบ
5. มีกฎ กติกาที่เห็นร่วมจากชุมชน สำหรับการจัดการท่องเที่ยวที่ชัดเจนและสามารถกำกับดูแลให้เป็นไปตามกติกาที่วางไว้
6. ชุมชนที่จัดการท่องเที่ยว สมาชิกในชุมชน ชาวบ้านทั่วไปและนักท่องเที่ยวควรมีกระบวนการเรียนรู้ระหว่างกันและกันอย่างต่อเนื่อง เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนากระบวนการทำงาน การท่องเที่ยวโดยชุมชนให้ถูกต้องเหมาะสม และมีความชัดเจน
7. การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะต้องมีมาตรฐานที่มาจากข้อตกลงร่วมภายในชุมชนด้วย เช่น ความสะอาด ความปลอดภัย การกระจายรายได้ที่เป็นธรรมของผู้ที่เกี่ยวข้องและพิจารณา ร่วมกันถึงขีดความสามารถในการรองรับ
8. รายได้ที่ได้รับจากการท่องเที่ยว มีส่วนไปสนับสนุนการพัฒนาชุมชนและรักษาสิ่งแวดล้อม
9. การท่องเที่ยวจะไม่ใช่อำชีพหลักของชุมชน และชุมชนต้องดำรงอาชีพหลักของตนเองไว้ได้ ทั้งนี้หากอาชีพของชุมชนเปลี่ยนเป็นการจัดการท่องเที่ยวจะเป็นการทำลายวิถีชีวิตและจิตวิญญาณดั้งเดิมของชุมชนอย่างชัดเจน
10. องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็งพอที่จะจัดการกับผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นได้ และพร้อมจะหยุดเมื่อเกินความสามารถในการจัดการ

ลักษณะการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีดังนี้

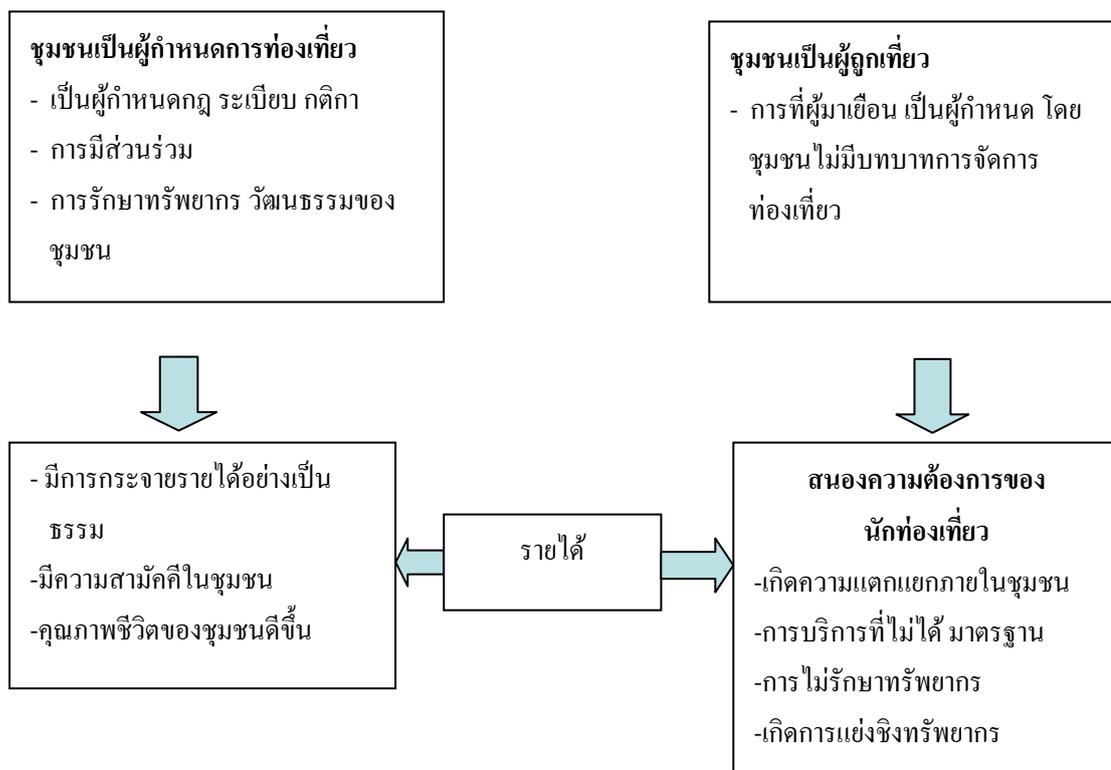
1. วัตถุประสงค์ คือ รับผิดชอบสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ สังคม วัฒนธรรม และตอบสนองความต้องการของชุมชน

2. ชุมชนเป็นเจ้าของและเป็นผู้ดำเนินการจัดการทางการท่องเที่ยว มีส่วนร่วมในการตัดสินใจและกำหนดทิศทาง
3. เน้นการพัฒนาแบบองค์รวม
4. ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม
5. รายได้ไม่ใช่รายได้หลัก ชุมชนเป็นผู้กำหนดรายได้ มีการกระจายรายได้สู่สาธารณประโยชน์ของชุมชน

องค์ประกอบหลักของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีอยู่ 4 ด้าน ตามประเด็นสำคัญ ดังนี้

1. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม
 - 1.1 ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ และมีวิธีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน
 - 1.2 ชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น
2. ด้านองค์กรชุมชน
 - 2.1 ชุมชนมีระบบสังคมที่เข้าใจกัน
 - 2.2 มีปราชญ์ หรือผู้มีความรู้ และทักษะในเรื่องต่าง ๆ หลากหลาย
 - 2.3 ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา
3. ด้านการจัดการ
 - 3.1 มีกฎ กติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว
 - 3.2 มีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการการท่องเที่ยวและสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้
 - 3.3 มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม
 - 3.4 มีกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน
4. ด้านการเรียนรู้
 - 4.1 ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการเรียนรู้และเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง
 - 4.2 มีระบบจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน
 - 4.3 สร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

การจัดการการท่องเที่ยว ตามความหมายที่มนัส สุวรรณ และคณะ (2541) กล่าวไว้ คือ การกระทำอย่างมีเป้าหมายที่สอดคล้องกับหลักการ ทฤษฎี และแนวคิดที่เหมาะสม ยิ่งไปกว่านั้นยังต้องคำนึงถึงสภาพที่แท้จริง รวมทั้งข้อจำกัดต่างๆ ของสังคมและสภาพแวดล้อม การกำหนดแนวทาง มาตรการและแผนปฏิบัติการที่ดีต้องคำนึงถึงกรอบความคิดที่ได้กำหนดไว้ มิฉะนั้นแล้ว การจัดการท่องเที่ยวจะดำเนินไปอย่างไรทิศทางและประสบความสำเร็จ การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การท่องเที่ยวที่มีชุมชนเป็นองค์ประกอบสำคัญและเป็นศูนย์กลางของการท่องเที่ยว โดยมีชื่อเรียกว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism-CBT) หมายถึง การท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดทิศทางของการท่องเที่ยวบนพื้นฐานแนวคิดที่ว่า ชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว โดยการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตและวิถีการผลิตของชุมชน มาใช้เป็นต้นทุนหรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถและชุมชนมีบทบาทที่สำคัญในการดำเนินการจัดการท่องเที่ยว (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2547) ดังภาพ 8

ภาพ 8 เปรียบเทียบบทบาทของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว
ที่มา: โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ (2546: 28)

การประเมินความเป็นไปได้ของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ (2546) กำหนดเป้าหมายของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ดังนี้

1. เพื่ออนุรักษ์และปกป้องทรัพยากร
2. เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรม
3. เพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมอันดีของชุมชน
4. เพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิต
5. เพื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างการรับรู้และความเข้าใจ
6. เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน
7. เพื่อเป็นการสร้างความสามัคคีในชุมชน
8. เพื่อการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างนักท่องเที่ยวกับชาวบ้าน
9. เพื่อเป็นการสร้างรายได้เสริมให้กับชาวบ้านและหารายได้เข้ากองทุนหมู่บ้าน

ผลที่เกิดจากการท่องเที่ยวโดยชุมชน สามารถแบ่งได้ 3 ด้าน คือ

1. ด้านสังคมและวัฒนธรรม
 - 1.1 เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเจ้าบ้านและผู้มาเยือน
 - 1.2 เกิดการพัฒนาความรู้ ทักษะในการทำงาน
 - 1.3 สร้างโอกาสให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงาน
2. ด้านสิ่งแวดล้อม
 - 2.1 สร้างจิตสำนึกเรื่องสิ่งแวดล้อมทั้งชาวบ้านและผู้มาเยือน
 - 2.2 เกิดแบบแผนการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน มีกฎ กติกาในการดูแลรักษา
3. ด้านเศรษฐกิจ
 - 3.1 ก่อให้เกิดรายได้เสริม
 - 3.2 มีกองทุนในการต่อยอดงาน/พัฒนางานให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น สร้างงานหรือ

กิจการที่ต่อเนื่องจากการท่องเที่ยว

หลักเกณฑ์การประเมินความเป็นไปได้ของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีองค์ประกอบด้วยกัน 7 ประการ

1. ผู้นำชุมชนและกลุ่มแกนนำชุมชน สามารถวิเคราะห์สถานการณ์ภายนอก และสภาพปัญหาชุมชน ตลอดจนมองแนวทางแก้ปัญหาได้แบบชัดเจน และมองกิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมหนึ่ง หรือกิจกรรมร่วมเชื่อมต่อกับทิศทางแก้ไขปัญหโดยภาพรวมของชุมชนได้แล้ว จึงกำหนดเป็นวัตถุประสงค์เป้าหมายการทำกิจกรรมท่องเที่ยว

2. การมีส่วนร่วมของชุมชนทั้งหมด เนื่องจากเป็นเรื่องที่ต้องเกี่ยวข้องกับสิทธิของชุมชน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมชุมชน ที่ชุมชนต้องมีการคิดไตร่ตรอง วิวินิจฉัย และร่วมตัดสินใจจะเปิดหมู่บ้านรองรับอย่างไร ควรเป็นรูปแบบใด ใครบ้างที่เกี่ยวข้อง ใครมีบทบาทจัดการอย่างไร และภายหลังนักท่องเที่ยวกลับแล้วมีการลดผลกระทบอย่างไร ด้วยวิธีการใด ตลอดจนการแบ่งปันผลประโยชน์ภายในชุมชน

3. ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการจัดตั้งองค์กรภายในชุมชน เพื่อรับผิดชอบกิจกรรมนี้หรือผลักดันให้องค์กรชุมชนอื่นที่พิจารณาแล้วว่ามีความพร้อมทำหน้าที่รับผิดชอบในงานหนึ่งขององค์กรนั้นๆ แต่ทั้งนี้ต้องดำเนินการด้วยความโปร่งใส เพราะมีผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง

4. การพิจารณาเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น หรือของดีในชุมชนเพื่อจัดปรับเป็นกิจกรรมท่องเที่ยวให้สอดคล้องต่อชุมชน ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมให้น้อยที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้

5. ความพร้อมของผู้ที่สนใจจะเกี่ยวข้องกับกิจกรรมท่องเที่ยว จะมีบทบาทหลากหลายมากขึ้น คือจะมีผู้ที่เกี่ยวข้องกับที่พัก อาหาร การดูแลความปลอดภัย การนำพานักท่องเที่ยว การสื่อความหมาย และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ต้องไม่ใช่กระจุกตัวอยู่เฉพาะกลุ่มแกนนำภายในชุมชนเท่านั้น ควรมีระบบกระจายที่ทั่วถึงและเป็นธรรม

6. การเสริมสร้างบรรยากาศการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ที่จะรองรับนักท่องเที่ยวเพื่อสามารถจัดปรับกระบวนการให้เหมาะสมสอดคล้องยิ่งขึ้นและร่วมแก้ไขปัญหที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการลดผลกระทบของการท่องเที่ยวในครั้งต่อไป

7. ประสบการณ์ทักษะในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ต้องบูรณาการความต้องการความเพลิดเพลิน ความตื่นตัวและการเรียนรู้ ให้เป็น โปรแกรมและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมของแต่ละพื้นที่

ตัวชี้วัดในการประเมินความสำเร็จของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

พิมพ์ระวี โรจนรุ่งสัจย์ (2553: 80) กล่าวว่า การเข้าใจถึงตัวชี้วัดความสำเร็จเพื่อใช้ในการประเมินความสำเร็จของการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีทั้งสิ้น 6 ตัวชี้วัดหลัก ซึ่งประมวลผลมาจากข้อเสนอแนะและความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญทางการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งมีดังต่อไปนี้

ตัวชี้วัดที่ 1 การท่องเที่ยวโดยชุมชนที่สำเร็จได้ต้องให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงและอย่างทั่วถึง ชุมชนมีการบริหารจัดการโดยการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อการบริหารการท่องเที่ยวที่ชัดเจน ที่สำคัญชุมชนต้องสนับสนุนการท่องเที่ยวอย่างเต็มที่ การสนับสนุนนั้นจะเต็มใจได้ต้องมาในรูปแบบที่ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม มีส่วนวางแผน ให้ความคิดเห็นทางการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนของพวกเขาเอง

ตัวชี้วัดที่ 2 ผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวในชุมชนต้องกระจายสู่ชุมชนอย่างยุติธรรม การที่ชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวเพราะการกระจายผลประโยชน์อย่างทั่วถึงนั้นถือเป็นสิ่งสำคัญของการบริหารจัดการการท่องเที่ยวชุมชน ทุกคนในชุมชนควรได้รับโอกาสเท่าเทียมกัน ผลประโยชน์ส่วนใหญ่จะเป็นในเชิงเศรษฐกิจและสังคม เช่น รายได้ที่ชุมชนได้รับ การยกระดับมาตรฐานชีวิต การขจัดความยากจน หรือการมีงานจ้างงานที่เพิ่มขึ้นในชุมชน

ตัวชี้วัดที่ 3 การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนต้องดำเนินไปอย่างมีระบบที่ดีและอย่างระมัดระวังเป็นสำคัญ คือ มีกระบวนการที่ดีมีระบบ มีการวางแผนและการจัดการที่ดี มีการประชาสัมพันธ์ที่ดีหรือมีการตลาดที่ดี เป็นต้น โดยส่วนใหญ่แล้วควรที่จะมีการพัฒนาการท่องเที่ยวภายในชุมชนไปอย่างช้าๆ และอย่างรอบคอบ เพื่อชุมชนจะได้มีเวลาในการปรับตัวในการเรียนรู้และแก้ไขผลกระทบต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นได้อย่างทันท่วงที

ตัวชี้วัดที่ 4 ควรที่จะมีความร่วมมือและการสนับสนุนจากภาคีที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพราะชุมชนสามารถได้รับความช่วยเหลือ แนะนำหรือสนับสนุนจากผู้เชี่ยวชาญภายนอกได้ เช่น ภาคธุรกิจ การสนับสนุนทางการเมืองและเศรษฐกิจ หรือทรัพยากรมนุษย์ เป็นต้น

ตัวชี้วัดที่ 5 ชุมชนต้องมีเอกลักษณ์หรือจุดเด่นหรือทรัพยากรทางการท่องเที่ยวหลักของชุมชนเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน โดยชุมชนต้องค้นหาจุดเด่นที่แท้จริงของชุมชนตนเองเพื่อเกิดการอนุรักษ์เอกลักษณ์นั้นๆ อย่างต่อเนื่อง เช่น ประเพณี วัฒนธรรม แหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น แหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ เป็นต้น

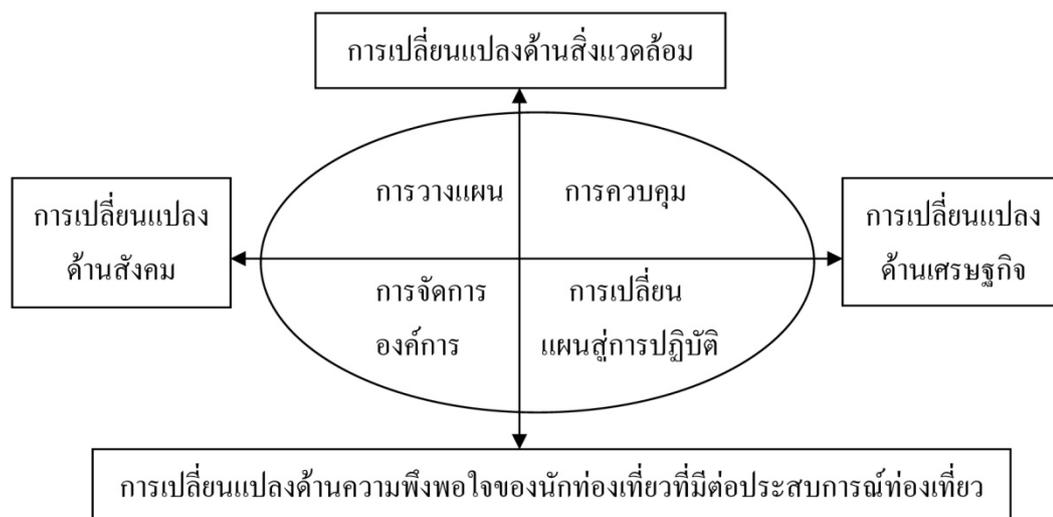
ตัวชี้วัดที่ 6 การท่องเที่ยวในชุมชนต้องมีการพิจารณาเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมร่วมไปด้วย เนื่องจากการรูปแบบของท่องเที่ยวชุมชนนั้นต้องดำเนินควบคู่ไปกับการสร้างความตื่นตัวทางด้านอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนด้วย บางชุมชนจะมีการรวมตัวกัน

เป็นองค์กรด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมภายในชุมชน หรือการให้การศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมแก่ชุมชนและนักท่องเที่ยวซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นจุดประสงค์หลักอย่างหนึ่งของการบริหารจัดการการท่องเที่ยวชุมชนเช่นกัน

อย่างไรก็ตามผู้วิจัยเห็นว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นทางเลือกที่จะสร้างสรรค์การท่องเที่ยวแบบใหม่ที่มากกว่าการแสวงหารายได้ แต่การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการสร้างความเข้าใจของคนในสังคม มองชุมชนเป็นศูนย์กลางและพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน หมายถึงการท่องเที่ยวที่คนในชุมชน รวมทั้งผู้เกี่ยวข้องกับชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการ และอนุรักษ์รักษาแหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชน คนในชุมชนเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์จากการดำเนินการทางการท่องเที่ยว และในการดำเนินการแต่ละครั้งนั้นชุมชนต้องคำนึงถึงผลกระทบ ผลดีผลเสียจากการดำเนินการเพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืนของทรัพยากรทางการท่องเที่ยวของชุมชน

การประเมินผลของการจัดการ (Management Evaluation) จึงไม่ได้หมายถึงการประเมินคุณค่าของสิ่งต่างๆ แต่เป็นเหตุและผลของความพยายามในการจัดการเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและความเพียงพอที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวก็เช่นเดียวกันต้องมีการดำเนินการจัดการ ตั้งแต่ การวางแผน การจัดการองค์การ การควบคุม และการเปลี่ยนแปลงสู่การปฏิบัติ สำหรับการประเมินและติดตามผลกระทบจากการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวจัดว่าเป็นกิจกรรมด้านการจัดการในขั้นตอนการควบคุมกระบวนการจัดการให้ได้รับผลตามที่กำหนดไว้

การประเมินผลกระทบจากการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึง กิจกรรมการวัดขนาดและทิศทางของผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยการวัดดังกล่าวกระทำอย่างต่อเนื่องเพื่อทราบได้ว่า ผลกระทบแต่ละประเภทมีการเปลี่ยนแปลงขนาดและทิศทางอย่างไรเมื่อเวลาผ่านไป การเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ประกอบด้วย การเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ โดยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลผลกระทบซึ่งสามารถประเมินได้ทั้งด้านบวกและด้านลบ (วรรณา ศิลปะอาษา และคณะ, 2547)

ภาพ 9 การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ

ที่มา: วรณา ศิลปอาษา และคณะ (2547, 131)

การประเมินผลเป็นกระบวนการตรวจสอบประสิทธิภาพหรือประสิทธิผลการดำเนินงานของกิจกรรม/โครงการ โดยมีกระบวนการด้านต่างๆ คือ

1. ปัจจัยป้อนเข้า (คน เงิน วัสดุภัณฑ์ อาคารสถานที่ เวลา โอกาส และสิ่งที่ใช้ในการดำเนินกิจกรรมนั้น ๆ)
2. กระบวนการดำเนินงาน เช่น ระบบและวิธีการวางแผน การจัดการประสานงาน งบประมาณ การบริหารบุคคล
3. ผลที่ได้รับ
4. ประสิทธิภาพของงานที่ได้ ว่าบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่และอาจทำการศึกษาถึงผลกระทบต่อเรื่อง สิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศวิทยา สังคม วัฒนธรรม เป็นต้น

ทั้งนี้สรุปได้ว่ากระบวนการของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนต้องมีการวางแผนเพื่อกำหนดแนวทางในการจัดการ มีการกำหนดวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ต้องการหรืออยากจะทำให้เกิดขึ้นในอนาคต หลังจากนั้นจึงกำหนดขั้นตอนวิธีการดำเนินการที่มีประสิทธิภาพซึ่งในระหว่างดำเนินการต้องมีการควบคุมและติดตามผลอยู่ตลอดเวลาโดยมีการประเมินผลเพื่อการปรับปรุงและพัฒนาต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบการท่องเที่ยว

การพัฒนาจากนโยบายของภาครัฐเพื่อการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น ทำให้เกิดการพัฒนาด้านต่างๆ มากมาย ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาาระบบสาธารณสุขปโภคและสาธารณสุขการ การส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยว การพัฒนาอุตสาหกรรมต่างๆ เป็นต้น โดยได้เปลี่ยนสภาพแวดล้อมก่อให้เกิดผลกระทบตามมาในชุมชน

มีนักวิชาการได้ให้คำนิยามของ ผลกระทบ (Impact) ดังนี้ วรรณวา ศิลปอาชา และคณะ (2547) ให้คำนิยาม ผลกระทบ คือ การเปลี่ยนแปลงทางขนาดและทิศทางจากสภาพเดิม ผลกระทบทางการท่องเที่ยว คือ การเปลี่ยนแปลงทั้งขนาดและทิศทางจากสภาพเดิมในระบบทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมอันเนื่องมาจากการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว เป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและกลไกการทำงาน เช่น ประเทศต่างๆ พยายามนำทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ทะเล ภูเขา ซึ่งมีความงดงามตามธรรมชาติ ตลอดจน ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมที่ตนมีอยู่มาใช้เป็นวัตถุดิบทางการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดรายได้ การขยายตัวของการท่องเที่ยวนั้น ไม่เพียงแต่เป็นสัญลักษณ์ของความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจและต้องการตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้น แต่ยังเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรทางการท่องเที่ยวด้วย เพราะถ้าไม่มีการวางแผนการควบคุมดูแลการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม และถูกต้องแล้ว ย่อมส่งผลต่อสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จากการศึกษาของ เดช วัฒนชัยยังเจริญ (2551: 49) ให้นิยาม ผลกระทบ (Impact) ว่าหมายถึง ผลที่เกิดจากการกระทบที่เกิดจากแหล่งกำเนิดเคลื่อนตัวโดยตรงไปกระทบกับผู้รับผลกระทบแล้วเกิดปฏิกิริยาตอบโต้ ผลกระทบทั้งที่เป็นบวกหรือลบ เรียกว่าผลกระทบโดยตรง (Direct Impact) แล้วผู้รับผลกระทบหรือสิ่งแวดล้อมรับผลกระทบแล้วส่งผ่านผลกระทบนั้นต่อไปยังบุคคลอื่นหรือสิ่งแวดล้อมทางสังคมต่อไปเกิดเป็นผลกระทบโดยอ้อม (Indirect Impact) การที่ผลกระทบที่เกิดขึ้นหรือส่งผ่านจากแหล่งรับผลกระทบนี้อาจส่งผลกระทบเดิมหรือส่งผลกระทบใหม่เกิดขึ้นตามมาและหากมีการส่งผ่านผลกระทบไปเรื่อยๆ เรียกว่าผลกระทบต่อเนื่อง (Consequence Impact) และสามารถเกิดผลกระทบสะสม (Cumulative Impact)

การศึกษาผลกระทบการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชน จากงานของ พิมพะระวี โรจนรุ่งสัจด์ (2553) ศึกษาเรื่อง การท่องเที่ยวชุมชนมีผลดีและผลเสียอย่างไรนั้น พบว่า การดำเนินการพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวชุมชนควรคำนึงถึงผลดีและผลเสีย เพื่อนำมาช่วยในการประเมินผลการดำเนินการเป็นระยะๆ ซึ่งเมื่อพิจารณาในส่วนผลดีที่หลายๆ คนมอง การท่องเที่ยวชุมชนว่าจะนำผลประโยชน์มาสู่ชุมชน คือ ในเรื่องของเศรษฐกิจที่ดีในชุมชนเป็นประการสำคัญ เนื่องจากมีการ

จ้างงาน รวมทั้งรายได้มาสู่ชุมชนท้องถิ่น ผลดีลำดับต่อมาคือ การท่องเที่ยวชุมชนนั้นสามารถให้ชุมชนเป็นผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินการและควบคุมดูแลการท่องเที่ยวได้เอง และผลดีที่ชัดเจนที่สุดคือ หากเกิดกระบวนการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของชุมชนแล้วจะสามารถนำความยั่งยืนมาสู่ชุมชนนั้นๆ ได้ในระยะยาว สำหรับผลลบที่มีผลกระทบหลักๆ ที่เห็นชัดเจนคือ ปัญหาข้อจำกัดภายในชุมชนเองเมื่อมีการพัฒนาการท่องเที่ยวขึ้น โดยเฉพาะในประเทศที่กำลังพัฒนา คือ เรื่องของผู้เชี่ยวชาญที่จะให้คำปรึกษาหากชุมชนไม่เข้าใจหรือเกิดปัญหาขึ้นในระหว่างกระบวนการพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยว หรือข้อจำกัดในด้านของงบประมาณการพัฒนาและการตลาด เป็นต้น ส่วนผลกระทบรองลงมาคือ เรื่องของความไม่เท่าเทียมกันที่เกิดขึ้นในการจัดการการท่องเที่ยวชุมชน หรือรายได้ที่ได้มาไม่ได้ถึงชุมชนอย่างแท้จริง หากแต่ไปสู่นายทุนที่อาจอยู่หรือไม่อยู่ในชุมชนก็ได้ และข้อผลกระทบที่สำคัญอีกแง่มุมหนึ่ง คือ ปัญหาสังคมที่อาจเกิดขึ้นภายในชุมชนเอง เช่น วัฒนธรรมที่เสื่อมโทรมลงจากการที่มีวัฒนธรรมที่ไม่น่าพึงประสงค์ของนักท่องเที่ยวต่างวัฒนธรรมเข้าไป ปัญหาความไม่เท่าเทียมทำให้ชุมชนไม่พอใจและเกิดปัญหาอาชญากรรมตามมา ซึ่งเป็นข้อที่ควรคำนึงถึงและป้องกันไว้ตั้งแต่เนิ่น ๆ ในการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน

ซึ่งหากพิจารณาแล้วพบว่า การนำทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม ของชุมชนสู่การจัดการท่องเที่ยวย่อมเกิดผลกระทบทางบวกและลบ ผู้วิจัยกล่าวได้ว่าการศึกษาผลกระทบจากการท่องเที่ยว สามารถทำการศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสิ่งแวดล้อม ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสังคมและวัฒนธรรม และผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อเศรษฐกิจ โดยทำการศึกษาจากแนวคิดของนักวิชาการ ดังนี้

ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสิ่งแวดล้อม

การมองการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม เกิดขึ้นได้ 2 กรณี คือ กรณีแรกไม่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของมนุษย์ และกรณีที่สอง เกิดขึ้นจากกิจกรรมของมนุษย์ ดังเช่นการศึกษาของ เกษม จันทร์แก้ว (2530) ศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม คือ การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทั้งขนาดและทิศทางอันเนื่องมาจากการกระทำของมนุษย์หรือธรรมชาติเอง เน้นการเปลี่ยนแปลงจากสภาพวิสัยที่เคยเป็นมาในสภาวะวิสัยธรรมชาติ โดยสิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบๆ ตัวเราทั้งสิ่งที่มีชีวิต และไม่มีชีวิต โดยแยกออกเป็น สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ได้แก่ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เช่น ลักษณะภูมิศาสตร์ ธรณีวิทยา ทัศนียภาพ เช่น ป่าไม้ สัตว์ป่า พันธุ์พืชธรรมชาติ เป็นต้น ธรรมชาติที่ควรอนุรักษ์ หมายถึง ธรรมชาติที่มีคุณค่าทางวิชาการและสุนทรียภาพที่เกี่ยวข้องเป็นสัจฐานที่สำคัญทางธรณีวิทยาและภูมิศาสตร์อันเป็นเอกลักษณ์หรือสัญลักษณ์ของท้องถิ่นนั้นๆ มีลักษณะพิเศษเฉพาะ ซึ่งจำแนกลักษณะได้ คือ เกาะ/แก่ง ภูเขา/ถ้ำ/น้ำตก/น้ำพุร้อน

ทะเลสาบ หนองบึง หาดทราย หาดหิน แหล่งที่มีซากดึกดำบรรพ์ (พืชและสัตว์) สุสานหอย 75 ล้านปี สันฐานอื่นๆ ที่มีความสำคัญทางธรณี สันฐานวิทยา และภูมิลักษณะวรรณนา เช่น เขาพิงกัน แพะเมืองผี สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีและระบบสังคมต่างๆ จากนิยามผลกระทบสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่ทำให้สิ่งแวดล้อมเกิดการเปลี่ยนแปลงไปจากภาวะวิสัยปกติที่เคยเป็นอยู่ในธรรมชาติซึ่งอาจจะเป็นทั้งในทางบวก (เป็นผลดี) และทางลบ (เป็นผลเสีย) ต่อสิ่งแวดล้อม

นอกจากนั้น เกษม จันทรแก้ว (2530) ได้อธิบายเกี่ยวกับคุณสมบัติของสิ่งแวดล้อมในเชิงวิชาการไว้ดังนี้

1. สิ่งแวดล้อมแต่ละประเภทนั้นมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวในการแสดงให้เห็นว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งแวดล้อม เช่น ต้นไม้ น้ำ ดิน มนุษย์ สัตว์ วัฒนธรรม ฯลฯ
 2. สิ่งแวดล้อมนั้นจะไม่อยู่โดดเดี่ยวในธรรมชาติ แต่จะมีสิ่งแวดล้อมอื่นๆ อยู่ด้วยเสมอ เช่น มนุษย์กับที่อยู่อาศัย ต้นไม้กับดิน ปลากับน้ำ ฯลฯ
 3. สิ่งแวดล้อมประเภทหนึ่งมีความต้องการสิ่งแวดล้อมอื่นเสมอ เช่น ปลาต้องการน้ำ ต้นไม้ต้องการน้ำ มนุษย์ต้องการที่อยู่อาศัย
 4. สิ่งแวดล้อมจะอยู่กันเป็นกลุ่มเรียกกลุ่มของสรรพสิ่ง (แวดล้อม) นี้ว่าระบบนิเวศหรือระบบสิ่งแวดล้อม ซึ่งภายในระบบนิเวศนี้มีองค์ประกอบหรือหลากหลายชนิดของสิ่งแวดล้อม แต่ละชนิดจะมีหน้าที่เฉพาะและทำหน้าที่ตามที่ตนมีหน้าที่ภายในระบบนิเวศนั้นๆ ของตัวมันเอง
 5. สิ่งแวดล้อมทั้งหลายมักมีความเกี่ยวเนื่องและสัมพันธ์ต่อกันและกันเป็นลูกโซ่ ดังนั้นเมื่อทำลายสิ่งแวดล้อมหนึ่งแล้วจะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอื่นๆ เป็นลูกโซ่เสมอ เช่น การตัดไม้ทำลายป่าจะส่งผลกระทบต่อสภาพพังทลายของดิน ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ เกิดอุทกภัย สูญเสียทรัพยากรสินและชีวิต
 6. สิ่งแวดล้อมแต่ละประเภทจะมีลักษณะทนทานและความเปราะบางต่อการถูกกระทำได้แตกต่างกัน บางชนิดบางประเภทจะมีความคงทนได้ดี บางชนิดเปราะบางง่าย เช่น ดินมักถูกชะล้างได้ง่าย
 7. สิ่งแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามเวลาที่เปลี่ยนไป การเปลี่ยนแปลงนั้นอาจเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบชั่วคราวหรือถาวรก็ได้ เช่น เมืองทุกเมืองจะค่อย ๆ เติบโต การทำลายป่าแล้วเผาจะมีพืชค่อยๆ ขึ้นทดแทน มนุษย์จะเริ่มตั้งแ่งจุดจนกระทั่งเป็นผู้ใหญ่ จนสูญหายไปจากโลก
- สำหรับผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่เกี่ยวเนื่องนั้น กล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่มีความเหมือนกับอุตสาหกรรมอื่นๆ ที่ต้องมีการแปรรูป และใช้ทรัพยากรธรรมชาติในการประกอบกิจการอันนำมาซึ่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในทุกๆ ด้าน หลายๆ ประเทศได้มีการพัฒนา

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเพื่อผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ มักเกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้จนกลายเป็นปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมในที่สุด จนปัญหาเหล่านั้นกลายมาเป็นปัจจัยหนึ่งที่บั่นทอนความเจริญก้าวหน้าของการท่องเที่ยว

กิตติภูมิ มีประดิษฐ์ (2542) ทำการศึกษา ปัญหาเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวเกิดขึ้นจากการกระทำของธรรมชาติและการทำงานของมนุษย์ควบคู่กันไป สาเหตุของปัญหาเกิดขึ้นได้หลายประการ เช่น

1. ภัยธรรมชาติ ส่วนมากจะทำความเสียหายให้กับทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ภัยธรรมชาติได้แก่

1.1 ไฟป่า เกิดขึ้นได้ 2 ลักษณะ คือ เกิดจากฝีมือของมนุษย์และเกิดจากธรรมชาติจริง ๆ เช่น ไฟป่า หรือไม้เสียดสีกัน

1.2 ความแห้งแล้ง น้ำท่วม ภัยเหล่านี้ทำให้แหล่งท่องเที่ยวแปรสภาพหรือชำรุดทรุดโทรม

1.3 พายุ ทำให้เกิดลมพัดแรงโคล่นล้มทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ฝนตกหนัก น้ำท่วม

1.4 แผ่นดินไหว ทำให้ทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวหักพัง

2. การพัฒนาประเทศ เช่น การสร้างเขื่อน สร้างถนน หรือสาธารณูปโภคอื่นๆ บางครั้งกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยว เช่น การสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ทำให้เกิดน้ำท่วมหลังสันเขื่อน และทำให้แหล่งท่องเที่ยวจมอยู่ใต้น้ำ การก่อสร้างอาคารสูงๆ โกดังโบราณสถานทำให้เกิดผลเสียด้านทัศนียภาพและเป็นการลดคุณค่าของโบราณสถานให้หมดความสำคัญไป

3. การแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรด้านการท่องเที่ยว เช่น การลักลอบขุดสิ่งของมีค่าจากโบราณสถาน การลักลอบจำหน่ายโบราณวัตถุ การบุกรุกพื้นที่อุทยานแห่งชาติ เป็นต้น

4. การขาดงบประมาณ ทำให้การดูแลรักษาไม่ทั่วถึง ก่อให้เกิดปัญหาการบุกรุกแหล่งท่องเที่ยว ปัญหาขาดการบำรุงรักษา และปัญหาอื่นๆ ซึ่งส่งผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยว นอกจากนี้ปัญหางบประมาณยังส่งผลต่อการขาดแคลนเจ้าหน้าที่ซึ่งดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยว

5. ความไม่เข้าใจและการขาดจิตสำนึกของประชาชน ทำให้ไม่เห็นความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยว จึงก่อให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยว

ดรธรณี เอ็มพันธุ์ (2547) ได้สรุปความหลากหลายเกี่ยวกับผลกระทบไว้ว่า ผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยว หมายถึง การเปลี่ยนแปลงจากสภาพเดิมที่เป็นอยู่ของสิ่งแวดล้อมจนเกิดเป็นสภาพแวดล้อมใหม่ อาจก่อให้เกิดผลด้านบวก หรือด้านลบจากการพัฒนา

ด้านการท่องเที่ยว ผลกระทบด้านชีว-กายภาพ คือ การเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อองค์ประกอบชีวภาพ (สิ่งมีชีวิต) เช่น สัตว์ป่า พืชพันธุ์ สิ่งมีชีวิตอื่นๆ ในระบบนิเวศ และองค์ประกอบทางกายภาพ (ไม่มีสิ่งมีชีวิต) เช่น ดิน น้ำ อากาศ สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น

1. ผลกระทบด้านบวก

1.1 การรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

1.2 การสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อกลไกของธรรมชาติ

ควบคู่ไปกับการท่องเที่ยว

1.3 ความตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ

1.4 มีการพัฒนาเทคโนโลยีสะอาดเพื่อประหยัดพลังงานและเป็นมิตรกับ

สิ่งแวดล้อมมาใช้ในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

1.5 การพัฒนาแนวทางแก้ไขผลกระทบเพื่อให้แหล่งท่องเที่ยวอยู่ในสภาพที่ดี

2. ผลกระทบด้านลบ

2.1 ก่อให้เกิดมลพิษในด้านต่าง ๆ รวมทั้งมลพิษทางสายตา

2.2 การสูญเสียสภาพภูมิทัศน์ทางธรรมชาติและทางการเกษตรจากการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อรองรับการพัฒนาการท่องเที่ยว

2.3 การรบกวนระบบนิเวศและการแพร่กระจายของชนิดพันธุ์ต่างถิ่นในพื้นที่ธรรมชาติ

2.4 การใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวเกินขีดความสามารถในการรองรับได้ของแหล่งท่องเที่ยว

คณีย์ บวรเกียรติกุล (2549: 80-87) ได้กล่าวว่า ผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม 3 ลักษณะ ดังนี้

1. ทรัพยากรที่นำใช้อย่างเกินขีดความสามารถของระบบสิ่งแวดล้อม คือ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้มีการนำทรัพยากรบางอย่างของระบบสิ่งแวดล้อมไปใช้เป็นวัตถุดิบในการแปรรูปเป็นสินค้าและบริการเพื่อการท่องเที่ยวทั้งนี้เพื่อรองรับความต้องการขั้นพื้นฐานและความสะดวกสบายในการดำรงชีวิตและเพื่อรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยตรง เช่น การนำพืชพรรณธรรมชาติหรือสัตว์ป่าบางชนิดจากพื้นที่ธรรมชาติมาใช้ในการตกแต่งสถานที่ท่องเที่ยว กรณีนี้อาจเกิดผลกระทบทั้งด้านบวกและผลกระทบด้านลบต่อพื้นที่ที่ทรัพยากรได้ถูกนำออกมา ตัวอย่าง การพัฒนาพื้นที่หนึ่งที่ไม่มีความค้ำทางด้านสิ่งแวดล้อมและมีความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อรองรับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวได้ เช่น การตกแต่งและเสริมสร้างระบบนิเวศในพื้นที่สวนป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์สวยงาม แต่ใน

ขณะเดียวกันพื้นที่ธรรมชาติที่ได้นำทรัพยากรออกไปใช้ก็อาจเกิดปัญหาการสูญเสียทรัพยากรจนขาดความสมดุลได้

2. ทรัพยากรที่นำเข้าไปใช้ในระบบสิ่งแวดล้อม คือ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวหลายลักษณะได้ก่อให้เกิดการนำเอาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมใหม่ๆ ทั้งที่มนุษย์สร้างขึ้นและที่มีอยู่ตามธรรมชาติเข้ามาดำเนินการด้านการท่องเที่ยวในพื้นที่ธรรมชาติดั้งเดิมที่มีความแตกต่างกันทำให้เกิดผลกระทบต่อหน้าที่ของหน่วยต่างๆ ในระบบนิเวศได้ คือ ไปทำให้ชนิด ปริมาณ สัดส่วน และการกระจายของผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้ย่อยสลายเกิดความไม่สมดุลอันนำมาซึ่งความผิดปกติของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมได้ หรือแม้แต่การทำให้วงจรการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตบางอย่างเกิดความผิดปกติด้วยเช่นกัน

3. ทรัพยากรที่ใช้ภายในระบบสิ่งแวดล้อม เป็นที่เข้าใจกันว่าสถานที่ท่องเที่ยวหลายแห่งที่มีอยู่ตามธรรมชาตินั้น มักจะถูกมนุษย์เข้าไปจัดการเพื่อใช้ประโยชน์เพื่อการท่องเที่ยวอย่างเต็มที่ ในบางครั้งปัญหาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ท่องเที่ยวอาจไม่ได้เกิดจากการเอาออกของทรัพยากรในระบบ หรือนำเข้าทรัพยากรนอกระบบ แต่เป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในระบบเพื่อสนับสนุนกิจการท่องเที่ยวจนเกินกว่าขีดความสามารถในการรองรับ (Carrying capacity) ของหน่วยทางสิ่งแวดล้อมนั้น อันนำมาซึ่งความเสื่อมโทรมของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ท่องเที่ยว

3.1 ผลกระทบต่อพืชพรรณธรรมชาติ พืชพรรณธรรมชาติเป็นทรัพยากรที่สูญเสียได้ง่าย โดยเฉพาะดอกไม้และต้นไม้บางชนิด เช่น ทุ่งดอกบัวตอง บนดอยแม่อุคอ จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยหากนักท่องเที่ยวที่เข้าไปมีปริมาณมาก ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ดอกไม้และต้นไม้ เช่น การเก็บดอกไม้ การหักกิ่งไม้ การเดินย่ำ จนถึงการทำขยะ

3.2 ผลกระทบต่อสภาพภูมิอากาศ การเดินทางโดยการใช้ยานพาหนะประเภทต่างๆ เป็นผลต่อสภาวะอากาศเป็นพิษทั้งสิ้น และส่งผลในชุมชนเมืองมากกว่าชนบท

3.3 ผลกระทบต่อทรัพยากรน้ำ มีการปล่อยสิ่งปฏิกูลลงตามแม่น้ำลำคลองหรือทะเลมากเกินไปธรรมชาติจะสร้างความสมดุลได้ จะทำให้น้ำบริเวณนั้นเน่าเสียซึ่งมักเกิดกับบริเวณแหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ริมทะเลและริมน้ำ เช่น พัทยา ชะอำ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำปิง

3.4 ผลกระทบต่อทรัพยากรสัตว์ป่า ปัจจุบันได้มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยอนุญาตให้นักท่องเที่ยวได้เข้าไปชม หรือขับรถเล่นเข้าไปในทุ่งหญ้าที่มีฝูงสัตว์หรือเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าได้ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ส่งผลเสียต่อสัตว์ป่า ทั้งในแง่การลดจำนวนลง พฤติกรรมที่เปลี่ยนไป การสูญพันธุ์ของสัตว์ป่าบางชนิด นอกจากนี้การท่องเที่ยวยังส่งผลต่อพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวในการซื้อและการสะสมของที่ระลึกจากผลิตภัณฑ์สัตว์ เช่น ขน หนัง เขา หาง งา ฯลฯ และความ

นิยมในการบริโภคสัตว์ป่า ซึ่งส่วนหนึ่งก่อให้เกิดการฆ่าสัตว์ทำให้สัตว์บางชนิดอยู่ในสถานะสูญพันธุ์

3.5 ผลกระทบต่อสภาพภูมิประเทศ เป็นผลกระทบที่เกิดขึ้นแล้วส่งผลในระยะยาวในด้านลักษณะทางกายภาพ และความสมดุลของระบบนิเวศวิทยา เช่น การสูบน้ำใต้ดินมาใช้ในการขุดทรายจากแม่น้ำ ส่งผลให้เกิดการทรุดตัวของพื้นดิน อันเป็นสาเหตุทำให้น้ำท่วม หรือ การทำลายแนวปะการังใต้น้ำ ทำให้กระแสน้ำวนตัวกระทบฝั่งรุนแรงจนทำให้ตลิ่งพังทลาย

มาตรการทำให้เกิดการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวเพื่อการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่คนจำนวนมากและป้องกันรักษาไว้ให้ได้คงทนและระยะเวลาใช้ได้นานที่สุด โดยการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวให้ประสบผลสำเร็จควรใช้มาตรการดังต่อไปนี้

1. มาตรการทางสังคม เป็นข้อปฏิบัติมิให้เกิดการทำลายแหล่งท่องเที่ยวโดยมนุษย์ มีความเชื่อผูกพันเกี่ยวกับศาสนา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ จิตใจของมนุษย์มีความเกรงกลัว ความยำเกรง ความเคารพนับถือหรือความรู้สึกอื่นๆ ต่อสิ่งดังกล่าวแล้ว ดังนั้นการอาศัยความเกรงกลัวของมนุษย์สร้างเป็นข้อปฏิบัติหรือมาตรการมิให้เกิดการทำลายแหล่งท่องเที่ยว

2. มาตรการทางธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ สามารถเสริมสร้างขึ้นมาได้ตามขบวนการธรรมชาติ ดังนั้นการวางมาตรการทางธรรมชาติเพื่อให้เกิดความสมดุลในการปรับตัวของแหล่งท่องเที่ยวเกี่ยวกับนักท่องเที่ยวจึงเป็นสิ่งสำคัญที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีข้อห้ามในเรื่องระยะเวลาการท่องเที่ยว ปริมาณนักท่องเที่ยว จำนวนวันพักของนักท่องเที่ยว เพื่อให้ธรรมชาติได้ปรับตัวไม่ถูกทำลาย

3. มาตรการทางกฎหมาย การใช้มาตรการทางกฎหมายเพื่อป้องกันและลงโทษผู้ที่ฝ่าฝืน จึงจำเป็นอย่างยิ่งในการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว เช่น พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครอง พ.ศ. 2535

4. มาตรการทางเศรษฐกิจ เพื่อการจัดเก็บภาษี อากร จากผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวจะมีผลเพื่อปรับสภาพแหล่งท่องเที่ยวและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้มีสภาพคงเดิมแก้ปัญหาจำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น ส่งผลต่อรายได้ที่เพิ่มขึ้น แต่ก่อให้เกิดผลเสียต่อแหล่งท่องเที่ยว เพราะแหล่งท่องเที่ยวไม่สามารถรองรับปริมาณจำนวนมากของนักท่องเที่ยวได้

5. มาตรการทางการศึกษา โดยมุ่งเน้นให้เห็นถึงความสำคัญ หลักการอนุรักษ์ รวมถึงการปลูกฝังเจตคติในเรื่องแหล่งท่องเที่ยว

แนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จะต้องครอบคลุมปัญหาใหม่ คือ ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมถูกทำลาย ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษและปัญหาสิ่งแวดล้อมดังกล่าวมีความสำคัญซึ่งตัวการสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาก็คือมนุษย์นั่นเอง สำหรับแนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปนั้นสามารถกระทำได้โดยกว้าง ดังนี้

1. การให้การศึกษาเผยแพร่ประชาสัมพันธ์เพราะการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมจริง ๆ มิใช่การหยุดการขยายตัวทางเศรษฐกิจหรือการปฏิเสธเทคโนโลยี แต่ความสำคัญนั้นอยู่ที่การเปลี่ยนทัศนคติของคนเพื่อให้เขาสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมไปในทิศทางส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยวิธีการต่างๆ ชนิดรวมทั้งการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์เพื่อให้เข้าถึงตัวประชาชนให้มากที่สุด

2. การปรับปรุงคุณภาพ เป็นวิธีการตรงที่ช่วยแก้ปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรและภาวะแวดล้อมเสื่อมโทรม

3. การลดอัตราการเสื่อมสูญ การบริโภคของมนุษย์ในปัจจุบันในหลายประเภทมักจะบริโภคทรัพยากรกันอย่างฟุ่มเฟือยและไม่ค่อยได้ใช้ให้อยู่ในขอบเขตจำกัด มักจะมีทัศนคติต่อการบริโภคในลักษณะที่ว่าสามารถบริโภคได้สูงสุดจะทำให้มีความสุขที่สุด ทัศนคติเช่นนี้จะทำให้ป่าไม้ถูกทำลาย เช่น การตัดหนึ่งต้นแทนที่ใช้ประโยชน์ได้ทั้งนั้น ไม่ควรทิ้งขว้าง เป็นต้น

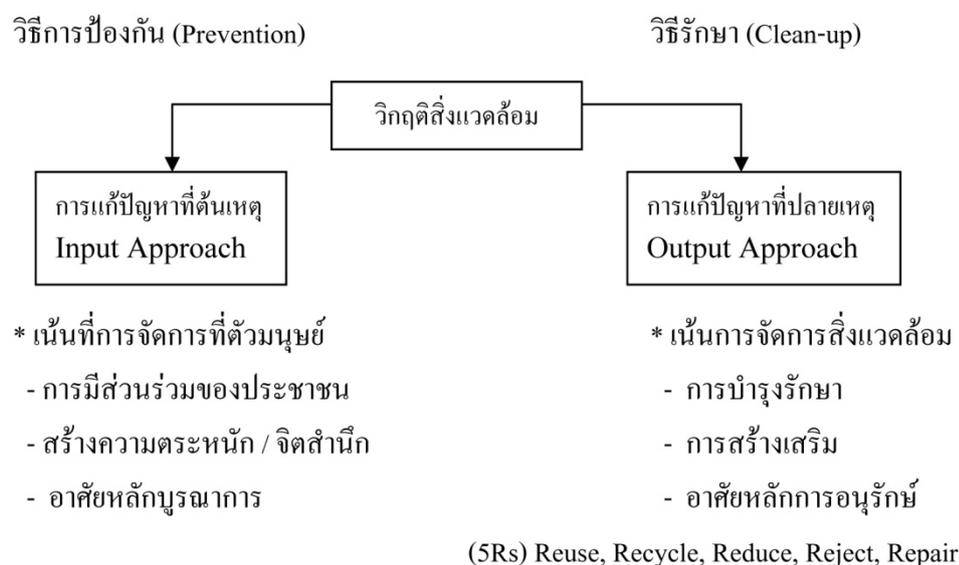
4. การนำกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ การผลิตวัสดุเครื่องใช้ต่างๆ ย่อมมีส่วนเป็นเศษเรียกกันว่า เศษวัสดุ เช่น เหล็ก อลูมิเนียม สังกะสี ทองแดง ตะกั่ว พลาสติก กระดาษ สิ่งเหล่านี้สามารถที่จะนำมาใช้ประโยชน์ได้ใหม่อีก โดยเก็บรวบรวมแล้วนำมาใช้ประโยชน์ได้ใหม่อีกโดยเก็บรวบรวมแล้วนำไปหลอมใหม่

5. การใช้สิ่งทดแทน ทรัพยากรที่ใช้ประโยชน์ได้ดีในอดีตเริ่มร่อยหรอลงเนื่องจากความต้องการเกี่ยวกับการบริโภคสูงนั่นเอง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษาเพื่อหาเส้นทางนำทรัพยากรอื่น ที่มีคุณภาพเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันมาทำหน้าที่ในงานประเภทเดียวกัน

6. การใช้สิ่งที่มีคุณภาพรองลงมา ธรรมชาติทรัพยากรชนิดเดียวกันอาจมีคุณภาพแตกต่างกันออกไป เช่น พันธุ์ไม้ในป่าซึ่งมีมากมายมีคุณภาพแตกต่างกันออกไปบางชนิดมีเนื้อไม้แข็งเมื่อนำมาแปรรูปก็จะได้ไม้ที่มีความแข็งแรงทนทานต่อสภาพดินฟ้าอากาศ มนุษย์จึงนิยมเลือกไม้เหล่านี้มาใช้ประโยชน์ก่อน นานเข้าไม้เหล่านี้ค่อยร่อยหรอลงจนเกือบจะหมด ดังนั้นแนวทางหนึ่งของการแก้ปัญหาก็คือ การใช้ไม้ที่มีคุณภาพรองลงมา โดยการนำไม้ที่มีคุณภาพรองลงมานั้นไปอบน้ำยาหรืออาบน้ำยาทั้งนี้เพื่อรักษาคุณภาพของไม้ให้ทนทาน ป้องกันปลวก มอด เชื้อรา ซึ่งมีส่วนทำให้ไม้ผุร่อน ให้ใช้ได้นาน เทียบเท่ากับไม้เนื้อแข็งที่หมดไปในบางประเทศ ไม้ที่จะนำมาก่อสร้างจะต้องอาบน้ำยาเสียก่อนโดยเขาออก กฎหมายบังคับกันเลยทีเดียว

7. การสำรวจหาทรัพยากรใหม่ ๆ ปัจจุบันถึงแม้ว่าจะมีการค้นหาทรัพยากรมาใช้กันมากมายแล้วก็ตาม แต่ทรัพยากรในธรรมชาตินั้นยังมีอยู่อีกมากมาย ซึ่งเชื่อกันว่าถ้าหากมีการสำรวจกันอย่างจริงจังก็น่าจะพบทรัพยากรที่สามารถนำใช้ประโยชน์ในการดำรงชีพของมนุษย์อยู่อีกมาก

8. การป้องกัน เป็นวิธีการจัดการโดยตรงเกี่ยวกับการป้องกันไม่ให้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในสิ่งแวดล้อมร่อยหรอรวดเร็วเกินไปหรือป้องกันมลสารหรือวัตถุเป็นพิษไม่ให้แปดเป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์อาศัย รวมทั้งโบราณสถาน โบราณวัตถุในกรณีที่บรรยากาศมีก๊าซพิษหรือสารพิษเจือปนน้ำไม่สะอาดไม่สามารถใช้บริโภคได้เพราะมีสิ่งแปลกปลอมขึ้นในรูปของสารพิษและเชื้อโรคสิ่งเหล่านี้ย่อมอยู่ในสิ่งแวดล้อม

ภาพ 10 วิธีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ที่มา: ดนัย บวรเกียรติกุล (2549)

สมาคมท่องเที่ยวเอเชีย-แปซิฟิก PATA (Pacific Asia Travel Association) ได้นำเสนอแนวคิดในการจัดการสิ่งแวดล้อมไว้ดังนี้

1. ตระหนักว่าการท่องเที่ยวทุกรูปแบบย่อมเกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม
2. ยอมรับว่าการท่องเที่ยวต้องมีความรับผิดชอบต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
3. ตระหนักว่าการรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม หมายถึง การดำเนินธุรกิจใดๆ ในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวต้องประกัน ได้ว่าจะไม่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรทางการท่องเที่ยว

4. ยอมรับว่าสิ่งแวดล้อมมีขีดจำกัดในการรองรับ จึงไม่ควรจะทำการพัฒนาใดๆ เกินขอบเขต

5. ตระหนักถึงความจำเป็นต้องส่งเสริม เผยแพร่ความรู้ระหว่างความสัมพันธ์กับความสำคัญระหว่างการท่องเที่ยวกับสิ่งแวดล้อม

ผลกระทบการท่องเที่ยวต่อสังคมและวัฒนธรรม

ผลกระทบการท่องเที่ยวต่อสังคมและวัฒนธรรม หมายถึงสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีผลต่อองค์ประกอบทางสังคมและวัฒนธรรมที่การท่องเที่ยวมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่อง อานันท์ กาญจนพันธ์ (2548) กล่าวว่า พัฒนาการขั้นสุดท้ายของทุนนิยมที่เปลี่ยนสิ่งต่างๆ ให้เป็นสื่อของการซื้อขายแลกเปลี่ยน จากเดิมที่เป็นทรัพยากร แรงงาน มาดักดวงเอาแม่วัฒนธรรม ความรู้สึก คุณค่าและจิตใจของผู้คนให้เป็นสินค้าไปด้วย และให้ความหมายของวัฒนธรรม หมายถึง ความเจริญงอกงาม รุ่งเรือง ธรรม หมายถึง กฎ ระเบียบหรือข้อปฏิบัติ วัฒนธรรม culture มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน “cultura” แปลว่า การเพาะปลูก วัฒนธรรม หมายถึง วิถีการดำเนินชีวิต (way of life) ความคิด ความเชื่อ ความรู้ ที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น แสดงถึงความดี ความงาม ความเจริญของสังคม

McIntosh and Goeldner (1984: 140-141) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงวิถีดำเนินชีวิตของท้องถิ่นอย่างรวดเร็วอันเกิดจากการหลั่งไหลเข้ามาของนักท่องเที่ยวจำนวนมาก ส่งผลให้เกิดผลกระทบ คือ

ผลกระทบทางบวก ได้แก่

1. มีการสนับสนุนฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นและเอกลักษณ์ของชุมชน
2. สร้างความสัมพันธ์และความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมต่าง ๆ ได้ถูกต้อง
3. ชุมชนมีความภาคภูมิใจ
4. สร้างความสัมพันธ์ที่ดีภายในชุมชน

ผลกระทบทางลบ ได้แก่ปัญหาต่าง ๆ ดังนี้

1. การลอกเลียนแบบการอุปโภค บริโภคของท้องถิ่นตามแบบอย่างที่เราพบเห็นจากนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยว

2. คุณค่าของงานศิลปหัตถกรรมได้รับผลกระทบกระเทือน จากความเห็นแก่ได้ของผู้ประกอบการ โดยการผลิตมาตรฐานการผลิตลง คุณภาพสินค้าลดลงโดยไม่คำนึงถึงความประณีต มีการลอกเลียนแบบศิลปหัตถกรรม

3. ความขัดแย้งระหว่างเจ้าของท้องถิ่นกับนักท่องเที่ยว พฤติกรรมบางอย่างของนักท่องเที่ยว เช่น การแต่งกายไม่สุภาพเข้าไปยังศาสนสถานหรือปูชนียสถาน หรือการกระทำที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ของนักท่องเที่ยว ทำให้เกิดความขัดแย้งกับคนในท้องถิ่น เนื่องจากความแตกต่างทางขนบธรรมเนียมประเพณีบางประการ ซึ่งเรื่องนี้อาจจะแก้ไขได้โดยการให้ข้อมูลสำคัญต่างๆ แก่นักท่องเที่ยว

4. ค่าครองชีพสูง ราคาสินค้าอุปโภค บริโภค จะมีราคาแพง ส่งผลกระทบต่อผู้ประกอบการ ประชาชนในท้องถิ่น ปัญหานี้ยังรวมถึงอัตราค่าบริการนำเที่ยว ค่าคมนาคมขนส่ง ค่าบริการ การเข้าชมสถานที่ท่องเที่ยว ค่าที่พัก มักมีราคาสูงขึ้นตามไปด้วย

จากการศึกษาของ มนัส สุวรรณ (2541) ใน โครงการศึกษาแนวทางบริหารและการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่รับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลและสภาตำบล ได้ผลการศึกษา คือ

1. ผลกระทบต่อสังคมชุมชนท้องถิ่น

1.1 ผลกระทบด้านบวก การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการประกอบอาชีพของชุมชนท้องถิ่น สร้างความสะดวกสบายในเรื่องของโครงสร้างพื้นฐาน สร้างสรรค์ความเจริญทางสังคม เสริมสร้างการศึกษา ช่วยยกมาตรฐานการครองชีพ เปลี่ยนแปลงโครงสร้างครอบครัวไปในทางที่ดีขึ้น สร้างความสามัคคี สร้างความเข้าใจอันดีระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชนท้องถิ่น อีกทั้งยังช่วยป้องกันการอพยพย้ายถิ่นและเสริมสร้างความปลอดภัยให้แก่ชุมชนในท้องถิ่น

1.2 ผลกระทบด้านลบ พบว่า การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและค่านิยมของสังคมชุมชนท้องถิ่น ปัญหาความผูกพันของครอบครัวเนื่องจากการออกไปหางานทำนอกบ้านเพิ่มมากขึ้น ปัญหาความไม่เป็นธรรมในสังคมที่เกิดจากการแก่งแย่ง ปัญหาการอพยพย้ายถิ่นของชุมชนท้องถิ่นอื่นที่เข้ามาทำมาหากินในชุมชนแหล่งท่องเที่ยว ปัญหาเรื่องเพศพาณิชย์ ปัญหาการหลอกลวงเอาเปรียบนักท่องเที่ยว การก่ออาชญากรรมและการขัดแย้งกันระหว่างนักท่องเที่ยวกับประชาชนในท้องถิ่น

2. ผลกระทบต่อวัฒนธรรมชุมชน

2.1 ผลกระทบด้านบวก การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการใช้วัฒนธรรมชุมชนของท้องถิ่น เป็นสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยว ช่วยสร้างความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวเกี่ยวกับวัฒนธรรมของชุมชน อีกทั้งยังช่วยให้เกิดการฟื้นฟูสืบทอดวัฒนธรรมและการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมอันดีในชุมชน รวมถึงการช่วยส่งเสริมและจำหน่ายงานศิลปวัฒนธรรมแก่ชุมชน

2.2 ผลกระทบด้านลบ การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งทางวัฒนธรรมระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชนท้องถิ่น เกิดการเปลี่ยนแปลงค่านิยมทางวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอย่างรวดเร็วแก่ชุมชนท้องถิ่น การลดคุณค่าของวัฒนธรรมและการทำงานศิลปวัตถุของชุมชนท้องถิ่น

การศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวของ Moscardo (2008) ทางด้านวัฒนธรรมพบว่าความต้องการที่จะชมวัฒนธรรมของชุมชนของนักท่องเที่ยวอาจทำให้เกิดการขายหรือแสดงวัฒนธรรมขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวซึ่งเป็นปัญหาที่พบเห็นโดยทั่วไป สิ่งนี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่ไม่สามารถจะควบคุมได้ หรือแม้แต่ผลกระทบต่อการทำงาน อาชีพของวิถีชีวิตของชุมชนในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวจำนวนมากเข้าสู่ชุมชน

McIntoch and Goeldner (1984: 112-113) สรุปว่า วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวก็คือ เพื่อที่จะสร้างความคุ้นเคยกับประชาชนในท้องถิ่นอื่นๆ หรือประเทศอื่นๆ เพื่อที่จะเข้าใจและซาบซึ้งต่อวัฒนธรรมของประชาชนเหล่านั้น ดังนั้น การท่องเที่ยวจึงเป็นการก่อให้เกิดความรู้ และการติดต่อสื่อสาร ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างความเข้าใจของคนทั้งโลกเข้าด้วยกัน อันจะนำไปสู่สันติสุขในการอยู่ร่วมกันทั้งปัจจุบันและอนาคต

วิธีการจัดการเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม สามารถแยกประเภทของแนวทางการอนุรักษ์ตามสภาพของทรัพยากรได้ดังนี้

1. แนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ การอนุรักษ์ คือ การดูแล รักษาเพื่อให้สิ่งนั้นๆ ทรงคุณค่าไว้โดยใช้วิธีการต่างๆ ได้แก่

1.1 การบูรณะซ่อมแซม ให้คงสภาพเดิมอยู่ตลอดเวลา

1.2 การให้การศึกษา เพื่อพัฒนาคนให้มีความคิดและจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และตระหนักถึงความรับผิดชอบร่วมกันของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

1.3 การป้องกัน เป็นการใช้มาตรการที่เหมาะสมเพื่อปกป้องคุ้มครองสภาพทางกายภาพของสถานที่ให้พ้นจากการเสื่อมสภาพ เช่น การออกกฎหมายบังคับใช้ การจัดเจ้าหน้าที่ดูแลรักษา เป็นต้น

2. แนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ จะใช้แนวทางดังนี้

2.1 การฟื้นฟู โดยการคงความเชื่อดั้งเดิม หรือแนวคิดดั้งเดิมของวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ความเชื่อ ประเพณี และการละเล่น การฉลอง ควรส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเชื่อดั้งเดิม

2.2 คงความรู้ทางภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นประสบการณ์ที่สั่งสมมาเป็นเวลานาน ใช้สิ่งที่อยู่รอบตัวเข้าแก้ปัญหาและเสริมสร้างองค์ประกอบเพื่อสนองความต้องการทางร่างกายและจิตใจ ซึ่งถือเป็นการยกย่องชาวบ้านซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรมเป็นผู้มีส่วนร่วมที่สำคัญของวัฒนธรรมต่างๆ ที่เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว

2.3 คงความเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชนหรือท้องถิ่นไว้ กลุ่มชนแต่ละกลุ่มมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างกัน การแสดงออกทางวัฒนธรรมที่เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวมีความเป็นธรรมชาติ โดยให้เกิดความเข้าใจตรงตามความมุ่งหมายของแบบความเชื่อและค่านิยมเดิมของท้องถิ่น เช่น การอนุรักษ์ภาษาท้องถิ่น การแต่งกาย เป็นต้น (อนุชา มติศิลป์, 2547: 21-23)

ผู้วิจัยกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวได้ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมต่อชุมชนท้องถิ่นนั้นย่อมแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวของพื้นที่นั้นๆ ซึ่งกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวล้วนก่อให้เกิดผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบ คือ ผลกระทบด้านบวก การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการประกอบอาชีพของชุมชนท้องถิ่น สร้างความสะดวกสบายในเรื่องของโครงสร้างพื้นฐาน สร้างสรรค์ความเจริญทางการศึกษา ช่วยยกระดับมาตรฐานการอาชีพ สร้างความเข้าใจอันดีระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชนท้องถิ่น อีกทั้งช่วยป้องกันเรื่องการอพยพย้ายถิ่นที่อยู่อาศัย ส่วนผลกระทบด้านลบ พบว่า การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและค่านิยมของสังคมชุมชน เราจะพบว่า การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมประเภทหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับสินค้าประเภทบริการ ไม่ว่าจะเป็นการใช้บริการขนส่งในการเดินทาง (ทางบก ทางน้ำและทางอากาศ) การใช้บริการที่พักแรม การรับประทานอาหาร การเยี่ยมชมสถานที่ท่องเที่ยวและการแสดง รวมถึงการจับจ่ายสินค้าของที่ระลึก สินค้าที่ถูกบริโภคทางการท่องเที่ยวล้วนมีจุดเด่นอยู่ที่การนำเอกลักษณ์ วัฒนธรรมเฉพาะถิ่นมาเป็นจุดขายแทบทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการนำไม้แกะสลักมาประดับตกแต่งภายในที่พัก รายการอาหารพื้นเมือง การแต่งกายด้วยผ้าพื้นเมืองหรือชุดย้อนยุคของพนักงานแม่แต่การแสดง เป็นต้น ดังนั้น คนในหลายประเทศจึงพยายามหาทางออก และแสวงหาวิธีการในการท่องเที่ยวแบบใหม่ขึ้นมา เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการพัฒนาด้านภูมิปัญญา สร้างสรรค์ ไม่ทำลายสภาพแวดล้อม ไม่มีการซื้อขายวัฒนธรรมและชีวิตผู้คน ซึ่งนำเสนอมาในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อเศรษฐกิจ

Norbert (2005: 169-170) ศึกษา ปัจจัยที่ทำให้เกิดผลกระทบจากเศรษฐกิจต่อพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ สิ่งอำนวยความสะดวกและแหล่งท่องเที่ยว ขนาด โครงสร้างทางเศรษฐกิจ

ของพื้นที่ และรายได้ของประชาชนในพื้นที่จากการท่องเที่ยว มีผลให้เกิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เกิดการเพิ่มรายได้ การจ้างงานและอาชีพ

นิคม จารุมณี (2544: 244-252) กล่าวถึง ผลกระทบการท่องเที่ยวที่มีต่อเศรษฐกิจด้านบวก คือ การท่องเที่ยวก่อให้เกิดการพัฒนา ระบบโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการท่องเที่ยวที่เข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ เป็นการกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาโครงสร้างพิเศษไว้รองรับการท่องเที่ยว เช่น ที่พัก ร้านอาหาร ร้านจำหน่ายสินค้าต่างๆ ซึ่งประชาชนในท้องถิ่นสามารถประกอบการและเป็นเจ้าของกิจการได้ด้วยตนเอง ทำให้ก่อให้เกิดรายได้ต่อชุมชน ส่วนทางด้านผลลบของการท่องเที่ยวที่มีต่อเศรษฐกิจ นิคม กล่าวว่า การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมที่เน้นฤดูกาล ทำให้ในช่วงที่ไม่ใช่ฤดูกาลท่องเที่ยวทำให้ท้องถิ่นขาดรายได้ หรือทำให้รายได้ไม่สม่ำเสมอตลอดทั้งปี

รชพร จันทรสว่าง (2546: 169) กล่าวว่า ผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อเศรษฐกิจ คือ การท่องเที่ยวเป็นธุรกิจบริการที่ต้องพึ่งพาการเข้ามาของนักท่องเที่ยว ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองระดับท้องถิ่น รวมถึงการขยายพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวใหม่ ย่อมส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนและเมื่อคนในชุมชนละทิ้งภาคเกษตรมาอยู่ในภาคบริการ เช่น การขนส่ง การนำเที่ยว ร้านอาหาร และเมื่อนักท่องเที่ยวลดจำนวนลงหรือเปลี่ยนที่เที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวอื่น คนในท้องถิ่นก็ย่อมได้รับผลกระทบไปด้วย นอกจากนี้การท่องเที่ยวเป็นการดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจซึ่งต้องแสวงหาผลกำไรสูงสุด ต้องมีการแข่งขันด้านคุณภาพ ราคา หรือสินค้าใหม่ ๆ เพื่อให้ธุรกิจมุ่งไปสู่การทำกำไร ทำให้ขาดการมองถึงการทำลายคุณค่าทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่มองสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมมิใช่ต้นทุนทางธุรกิจ

เช่นเดียวกับการศึกษาของ จิรพร ศรีวัฒนานุกุลกิจ (2544) เรื่อง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวในกลุ่มชุมชนชาวเขาในพื้นที่จังหวัดเชียงรายบริเวณเส้นทางท่องเที่ยวในกลุ่มน้ำตกในประเด็นของผลกระทบทางเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดอัตราการขยายตัวของการผลิตขั้นทุติยภูมิ (ภาคการบริการ) ทำให้ประชากรในภาคการบริการมีรายได้เพิ่มขึ้นจากอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว รวมทั้งมีผลต่อระบบการผลิต การลงทุนและการตลาด สอดรับกับการศึกษางานของ เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสวีธรรม (2530) ที่ศึกษา ผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาการท่องเที่ยว ที่มักส่งผลกระทบต่อชุมชนในพื้นที่ทั้งทางบวกและทางลบ โดยเฉพาะการกระจายรายได้ที่เกิดขึ้นมักกระจุกตัวอยู่ในกลุ่มนักลงทุนและผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจคืออยู่แล้ว ปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงส่งผลให้ค่าครองชีพในชุมชนสูงขึ้น จนมีผลต่อผู้ที่มีรายได้น้อย ชุมชนในท้องถิ่นก็มักไม่มีส่วนร่วมในการจัดการและได้รับส่วนแบ่งผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น

การศึกษางานของ Moscardo (2008) กล่าวถึง ความคาดหวังว่าการท่องเที่ยวจะนำผลประโยชน์ที่ดีมาให้แก่ชุมชน แต่หากไม่เป็นไปตามความคาดหวังก็จะเกิดการผิดหวังขึ้นและเกิด

ทัศนคติที่ไม่ดีต่อการท่องเที่ยว ความผิดหวังนั้น เช่น รายได้ที่ไม่ดีอย่างที่คาด งานที่มีไม่มากในช่วงฤดูกาลที่ไม่ใช่ฤดูกาลท่องเที่ยว ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นกับชุมชน คือหากชุมชนมุ่งเป้าหมายทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวก็อาจจะมีข้อขัดแย้งและอาจเกิดความต้องการถึงผลประโยชน์ด้านรายได้ หรือส่วนตัวของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งไป

วรรณมา ศิลปอาษา และคณะ (2547, 172-177) ศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจและตัวชี้วัดที่สำคัญ ตามวิธีการของ Hoc โดยจำแนกได้ 3 ลักษณะ คือ

1. ผลกระทบทางตรง หมายถึง ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวโดยตรงเกี่ยวกับการซื้อสินค้าและการบริการด้านการท่องเที่ยวจากผู้ประกอบการในแหล่งท่องเที่ยว เช่น การใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวเพื่อซื้ออาหาร เครื่องดื่ม จ่ายค่าที่พัก เป็นต้น และผู้ประกอบการดังกล่าวนำเงินที่ได้รับจากนักท่องเที่ยวไปใช้จ่ายต่อไปในรอบแรกที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เช่น เป็นเงินเดือน ซื้อสินค้าวัตถุดิบเพื่อประกอบอาหาร จ่ายภาษี เป็นต้น

2. ผลกระทบทางอ้อม หมายถึง ผลกระทบลำดับต่อๆ ไปที่เกิดขึ้นจากการที่บุคคลในธุรกิจท่องเที่ยวหรือหน่วยงานต่างๆ ที่ได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจในรอบแรกจากการท่องเที่ยว นำเงินไปใช้จ่ายเพื่อผลิตสิ่งของหรือบริการมารับการท่องเที่ยว เช่น ภาคการเกษตรที่ผลิตพืชผักหรือเนื้อสัตว์มาขายให้แก่ผู้ประกอบการร้านอาหาร เป็นต้น

3. ผลกระทบต่อเนื่อง หมายถึง ผลกระทบจากธุรกิจการท่องเที่ยวและธุรกิจที่เกี่ยวข้องเนื่องอื่นๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อมที่นำเงินไปใช้จ่ายในธุรกิจอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

ผู้วิจัยกล่าวโดยสรุปได้ว่า ผลกระทบการท่องเที่ยวต่อเศรษฐกิจของชุมชนนั้น เกิดจากการที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่และมีการจับจ่ายใช้สอยในพื้นที่นั้น ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนมีทั้งทางบวกและลบ ซึ่งชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของพื้นที่ การจ้างงานและอาชีพ ค่าครองชีพ การลงทุนรวมถึงการค้าภายในชุมชน และการออมเงินของชาวบ้านในชุมชน เนื่องจากธรรมชาติของการท่องเที่ยวจะขึ้นลงเป็นฤดูกาล ผลประโยชน์ในรูปแบบของรายได้ เป็นเพียงรายได้เสริม มีการกระจายผลประโยชน์อย่างทั่วถึง

ปัจจัยชี้วัดเพื่อการประเมินผลกระทบจากการท่องเที่ยว

เดช วัฒนชัยยิ่งเจริญ (2551: 53) กล่าวว่า ตัวชี้วัด (Indicator) คือ สิ่งชี้้นำเพื่อแสดงถึงระดับของผลกระทบมากน้อย โดยมีปัจจัยกำหนดคือตัวแปรในระบบสังคมหรือสิ่งที่ผู้ประเมินสนใจติดตามและตรวจสอบวัดเพื่อศึกษาถึงค่าของผลกระทบในกรณีต่างๆ

การสร้างตัวชี้วัด เป็นการกำหนดสิ่งที่ใช้เปรียบเทียบระหว่างผลของกิจกรรม หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับข้อกำหนดที่วางไว้ที่บ่งบอกถึงประสิทธิภาพหรือความก้าวหน้าโดยอาศัยเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของกิจกรรมเป็นสำคัญ แต่ต้องชัดเจนเพื่อให้เห็นว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีหรือไม่ดี โดยกำหนดตัวชี้วัดเป็น 4 ประเภท ได้แก่

1. ตัวชี้วัดทางสิ่งแวดล้อม

1.1 จิตสำนึกของนักท่องเที่ยวในการเดินป่าเชิงอนุรักษ์ ใช้การตรวจสอบจากจำนวนขยะและการกำจัด โดยการสังเกตการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการเปลี่ยนแปลงของนักท่องเที่ยว

1.2 มลพิษทางอากาศ ตัวชี้วัด จำนวนคนเป็น โรคภูมิแพ้และระบบทางเดินหายใจ

2. ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจ

2.1 รายได้ของแหล่งท่องเที่ยว โดยใช้ตัวชี้วัดจากรายได้เฉลี่ยของปริมาณการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวในพื้นที่ต่อปี โดยคำนวณรวมทั้งค่าบริการที่พัก อาหาร ลานจอดรถ การจำหน่ายของที่ระลึก ฯลฯ ทำการสำรวจข้อมูลจากร้านอาหาร สถานประกอบการ

2.2 แรงงานและการจ้างงาน ใช้ตัวชี้วัดจากจำนวนผู้ประกอบการและอาชีพจากแหล่งท่องเที่ยว จำแนกตามประเภท อาชีพ ระดับค่าจ้างของแรงงาน สัดส่วนของคนต่างถิ่นที่เข้ามาขายแรงงานในพื้นที่เปรียบเทียบกับคนท้องถิ่น

3. ตัวชี้วัดทางสังคม

3.1 ความเสมอภาค โดยมีตัวชี้วัดจากอัตราลดความขัดแย้งด้านธุรกิจ สัดส่วนของความแตกต่างของตัวแทนองค์กรที่เข้ามาดูแลกิจการของแหล่งท่องเที่ยวและร้อยละของผลประโยชน์ที่แบ่งปันกัน

3.2 ความรู้และตระหนัก โดยตัวชี้วัด คือ ระดับความรู้ของชุมชนต่อการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวด้านนิเวศวิทยา สุขอนามัย ภูมิทัศน์ และการบริการ และการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวไว้ให้คงอยู่ในสภาพดีจนถึงอนาคตเพื่อการประกอบอาชีพของคนและลูกหลาน

4. ตัวชี้วัดทางวัฒนธรรม

4.1 ประชาชนเข้าใจซาบซึ้งในศิลปะ การเล่นพื้นบ้าน และช่วยกันรักษาสืบทอดมรดกของชุมชน โดยมีตัวชี้วัด คือ มีการจัดการเล่นกีฬา นันทนาการ ตามโอกาสเทศกาลต่างๆ มีการสืบสานมรดกพื้นบ้านและถ่ายทอดในรูปแบบต่างๆ เช่น การเล่า การแสดงและเอกสาร เป็นต้น

4.2 การรักษานขนบธรรมเนียม พิธีกรรมและผสมผสานให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจ โดยไม่เสียเอกลักษณ์ มีตัวชี้วัด คือ มีการจัดกิจกรรมประเพณีตามความเชื่อในครอบครัว และชุมชน ประชาชนส่วนใหญ่เข้าร่วมกิจกรรมด้วยความเต็มใจ

4.3 ประชาชนมีเครื่องนุ่งห่มเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนและเหมาะสมกับอากาศและประเพณี โดยตัวชี้วัด คือ ประชาชนแต่งกายเหมาะสมกับสภาพและเทศกาล เครื่องนุ่งห่มมีรูปแบบตามขนบธรรมเนียม ประเพณีของท้องถิ่น

แนวคิดขีดความสามารถรองรับการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยว

แนวคิดขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยว (Carrying Capacity of Tourism) เป็นแนวคิดที่กล่าวถึงแหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ในชุมชนท้องถิ่นเป็นพื้นที่รองรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาเพื่อมิให้เกิดผลกระทบที่จะก่อให้เกิดความเสียหายแก่แหล่งท่องเที่ยวมากนักจึงต้องคำนึงถึงการรักษาหรือขีดความสามารถในพื้นที่ของแหล่งท่องเที่ยวจะสามารถรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยในงานวิจัยครั้งนี้ได้นำแนวคิดอิงชุมชนท้องถิ่น (A Community Based Perspective) เป็นแนวคิดที่เสนอว่าขีดความสามารถรับในพื้นที่ของแหล่งท่องเที่ยวขึ้นอยู่กับความสามารถรองรับนักท่องเที่ยวก่อนที่ชุมชนท้องถิ่นบริเวณนั้นจะรู้สึกถึงผลกระทบทางลบที่เกิดขึ้น การกำหนดเกณฑ์มาตรฐานเพื่อวัดผลกระทบอาจกระทำได้โดยอิงค่านิยมของชุมชนท้องถิ่นนั้น

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2549: 212-226) ได้นำเสนอ การจัดลำดับขีดความสามารถรองรับในพื้นที่ของแหล่งท่องเที่ยว ใช้เกณฑ์พิจารณา 4 ด้าน ได้แก่

1. ด้านพื้นที่รองรับนักท่องเที่ยว จะพิจารณาถึงพื้นที่จอดรถ พื้นที่ตั้งบริเวณแหล่งท่องเที่ยว พื้นที่กิจกรรมนักท่องเที่ยว พื้นที่การขจัดขยะและบำบัดน้ำเสีย เป็นต้น หากพื้นที่เหล่านั้นกว้างก็จะสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้สูง

2. ด้านความเปราะบางของพื้นที่ จะพิจารณาถึงโอกาสในพื้นที่ที่ทั้งคนสภาพแวดล้อม ธรรมชาติและศิลปวัฒนธรรมจะได้รับความเสียหายได้ง่าย ถ้าหากมีนักท่องเที่ยวเข้าไปในพื้นที่ของแหล่งเที่ยวนั้นมีจำนวนมากเกินไป เมื่อได้รับความเสียหายแล้วจะต้องใช้เวลานานในการฟื้นฟูให้กลับสู่สภาพเดิม ถ้าหากพื้นที่ในแหล่งท่องเที่ยวใดมีโอกาสได้รับความเสียหายง่ายก็จะมี ความเปราะบางของพื้นที่สูง

3. ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกของพื้นที่ จะพิจารณาถึงน้ำใช้ น้ำดื่ม ไฟฟ้า ระบบสื่อสาร โทรคมนาคม การกำจัดขยะและบำบัดของเสีย ถ้าหากพื้นที่ในแหล่งท่องเที่ยวใดมีสิ่งอำนวยความสะดวกให้บริการมาก ก็จะ สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้สูงสุด

4. ด้านการบริหารจัดการของพื้นที่ หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการ ได้แก่ การวางแผนการใช้พื้นที่ให้กระจายออกไปไม่ให้รวมกันอยู่ในบางตำแหน่งเป็นปริมาณมาก จนก่อให้เกิดผลเสีย ความสามารถในการจัดหาน้ำให้แก่นักท่องเที่ยว ความสามารถในการจัดการขยะและของเสีย ความสามารถที่จะควบคุมนักท่องเที่ยวให้อยู่ในพื้นที่ที่จัดเตรียมไว้โดยไม่ให้เข้าไปในพื้นที่เปราะบาง รวมทั้งการมีระบบบริหารจัดการที่ดีและมีกฎหมายรองรับชัดเจน ถ้าในพื้นที่ในแหล่งท่องเที่ยวได้มีการบริหารจัดการที่ดี ก็จะสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้สูง

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2541: 12-34) ศึกษาถึงมาตรฐานและกำหนดเกณฑ์การวัดความสามารถในการรองรับ (Carrying Capacity: CC) โดยแบ่งเกณฑ์ออกเป็น 2 ประเภท คือ กลุ่มที่วัดค่าได้ทางสถิติ (Measurable Statistically) เช่น ที่พัก สิ่งอำนวยความสะดวก หรือผลกำไรทางเศรษฐกิจ ส่วนอีกกลุ่ม คือกลุ่มที่วัดค่าแน่นอนไม่ได้ (Invisible Measurable Statistic) เช่น ผลกระทบต่อพืชหรือสัตว์ในระบบนิเวศ ผลกระทบต่อประเพณีวัฒนธรรม เป็นต้น เกณฑ์การวัดนี้สามารถวัดได้เป็นเวลา ที่ว่างวัน และอัตราการเข้าพักของนักท่องเที่ยว ดังนี้

การวัดด้วยระยะเวลา (Time) คือ นับจำนวนผู้คนที่ใช้ประโยชน์ในช่วงเวลาหนึ่งๆ คือการวัดในช่วงความจุสูงสุด (Peak Capacity) โดยใช้ $CC = N/C$ วัดต่อวัน ต่อสัปดาห์หรือต่อปี ซึ่งการวัดระดับขีดความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยวจะได้ผลดีต่อการจัดการท่องเที่ยวอย่างมากในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยว

การวัดต่อพื้นที่เว้นว่าง (Space) เป็นการวัดหน่วยพื้นที่หรือความยาวโดยใช้ $CC = N/Area$ or $N/Length$ or $N/Volume$

การวัดหน่วยบริการของพื้นที่หรือพื้นที่หน่วยบริการต่อจำนวนนักท่องเที่ยว โดยใช้คนต่อหน่วยพื้นที่คูณด้วยพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวทั้งหมด

การวัดอัตราการเข้าพักของนักท่องเที่ยว (Tourist Function Rates) มักจะสัมพันธ์กับจำนวนประชากรท้องถิ่น ความจุของบริการ ผลกำไรทางเศรษฐกิจ โดยคิดเป็นอัตราร้อยละ

กล่าวได้ว่า การจัดการขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวในแนวทางที่อิงชุมชน จำเป็นต้องอาศัยการสร้างความเห็นพ้องระหว่างทุกฝ่ายในชุมชน เช่น ประชาชนผู้อาศัยหน่วยงานราชการและเอกชน เพื่อกำหนดสถานะที่พึงปรารถนาของแหล่งท่องเที่ยว

การวิเคราะห์สถานการณ์ (SWOT Analysis)

การวิเคราะห์สถานการณ์เพื่อตรวจสอบหาสภาพแวดล้อมภายในและสภาพแวดล้อมภายนอก โดยระบุถึง จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรค ทั้งนี้ จุดแข็ง (Strengths) หมายถึง ข้อได้เปรียบขององค์กรที่สามารถนำมาใช้ในการดำเนินงาน จุดอ่อน (Weaknesses) หมายถึง สิ่งที่ต้องรักษาหรือมีแต่ด้อยกว่าคู่แข่งหรืออยู่ในสภาพที่เสียเปรียบอันเป็นปัญหาหรืออุปสรรคในการดำเนินงาน โอกาส (Opportunities) หมายถึง ปัจจัยหรือสถานการณ์ภายนอกที่มีส่วนช่วยให้องค์กรสามารถใช้ความพยายามเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้หรือมากกว่าที่มุ่งหวังไว้อย่างมาก อุปสรรค (Threats) หมายถึง ปัจจัยภายนอกซึ่งอาจมีผลกระทบทำให้องค์กรประสบความล้มเหลวไม่บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้

จากการศึกษาของนักวิชาการ บุญเกียรติ ชีวะตระกูลกิจ (2546; วัฒนา วงศ์เกียรติรัตน์ และคณะ, 2546) พบว่า การวิเคราะห์สวอต (SWOT Analysis) เป็นเทคนิคของการสำรวจสภาพแวดล้อม 2 ด้าน คือ สภาพแวดล้อมภายในและสภาพแวดล้อมภายนอก ดังนี้

1. การประเมินสภาพแวดล้อมภายในองค์กร เกี่ยวกับการวิเคราะห์และพิจารณาทรัพยากรและความสามารถภายในองค์กรทุกๆ ด้าน เพื่อที่จะระบุจุดแข็งและจุดอ่อนขององค์กร แหล่งที่มาของข้อมูล คือ โครงสร้าง ระบบ ระเบียบ วิธีปฏิบัติงาน บรรยากาศในการทำงานและทรัพยากรในการบริหาร (คน เงิน วัสดุ การจัดการ)
2. การประเมินสภาพแวดล้อมภายนอกองค์กร สามารถค้นหาโอกาสและอุปสรรคทางการดำเนินงานขององค์กรที่ได้รับผลกระทบจากสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจทั้งในและระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานขององค์กร เช่น การขยายตัวทางเศรษฐกิจ ระดับการศึกษา และอัตราการรู้หนังสือของประชาชน การตั้งถิ่นฐานและการอพยพของประชาชน ลักษณะชุมชนชนบทชนเมือง ประเพณี ค่านิยม ความเชื่อและวัฒนธรรม การเมือง

การจัดทำกลยุทธ์โดยใช้ TOWS Matrix จะระบุสถานการณ์จากการประเมินสภาพแวดล้อมเมื่อได้ข้อมูลเกี่ยวกับ จุดแข็ง-จุดอ่อน โอกาส-อุปสรรค จากการวิเคราะห์ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกด้วยการประเมินสภาพแวดล้อมภายในและสภาพแวดล้อมภายนอกแล้วให้นำจุดแข็ง-จุดอ่อน ภายในองค์กรมาเปรียบเทียบกับกัน โอกาส-อุปสรรค ภายนอกองค์กรมาเปรียบเทียบเพื่อดูว่าองค์กรกำลังเผชิญสถานการณ์เช่นใดและภายใต้สถานการณ์เช่นนั้นองค์กรควรจะทำอย่างไร โดยทั่วไปแล้วการวิเคราะห์โดยใช้เครื่องมือ TOWS Matrix จะมี 4 รูปแบบ ดังนี้

1. จุดแข็งและโอกาส (SO) การนำข้อได้เปรียบของจุดแข็งภายในและโอกาสภายนอกมาใช้ เป็นการกำหนดกลยุทธ์เชิงรุก (Aggressive-Strategy) เพื่อดึงเอาจุดแข็งที่มีอยู่มาเสริมสร้างและปรับใช้เพื่อประโยชน์ขององค์กรอย่างเต็มที่

2. จุดแข็งและอุปสรรค (ST) สถานการณ์นี้เกิดขึ้นจากการที่สภาพแวดล้อมไม่เอื้ออำนวยต่อการดำเนินงาน แต่ตัวองค์กรมีข้อได้เปรียบที่เป็นจุดแข็งหลายประการ ดังนั้น แทนที่จะรอจนกระทั่งสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปก็สามารถที่จะเลือกกลยุทธ์การแตกตัวหรือขยายขอบข่ายกิจการ (Diversification Strategy) เพื่อใช้ประโยชน์จากจุดแข็งและหลีกเลี่ยงภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้น

3. จุดอ่อนและโอกาส (WO) สถานการณ์ที่องค์กรมีจุดอ่อนอยู่หลายประการการแก้ไขจุดอ่อนภายในโดยพิจารณาจากโอกาสภายนอกที่เป็นผลดีต่อองค์กร คือ การเลือกกลยุทธ์การพลิกตัว (Turnaround Oriented Strategy)

4. จุดอ่อนและอุปสรรค (WT) สถานการณ์ที่เลวร้ายที่สุด เนื่องจากองค์กรกำลังเผชิญอยู่กับอุปสรรคจากภายนอกและปัญหาจุดอ่อนภายในองค์กร ดังนั้นทางเลือกที่ดีที่สุด คือ กลยุทธ์การตั้งรับหรือป้องกันตัว (Defensive Strategy) คือ การแก้ไขหรือลดความเสียหายของธุรกิจอันเกิดจากจุดอ่อนภายในองค์กรและอุปสรรคภายนอก

การจัดทำ TOWS Matrix มีการดำเนินการตามลำดับขั้นตอน คือ การเลือกปัจจัยภายนอกที่สำคัญที่สุด และการเลือกปัจจัยภายในที่สำคัญที่สุดพร้อมระบุค่าด้วยการพิจารณาน้ำหนักความสำคัญว่ามากน้อยเพียงใด โดยกำหนดเป็นตัวเลขทศนิยมซึ่งมีค่าระหว่าง 1.0 (สำคัญที่สุด) จนถึง 0.0 (ไม่สำคัญ) ผลรวมทั้งหมดจะเท่ากับ 1.0 จากนั้นใส่คะแนนประเมินของแต่ละปัจจัยเพื่อระบุวิธีการที่จะนำไปใช้ในแต่ละด้านของการวิเคราะห์

ข้อดีและข้อเสียของการวิเคราะห์ด้วยเทคนิค SWOT Analysis มีดังนี้ ข้อดี คือ เป็นเทคนิคที่เข้าใจง่ายไม่ซับซ้อน สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ด้านต่างๆ เช่น การตัดสินใจเลือกเมื่อมีทางเลือกหลายๆ ทาง การกำหนดความสำคัญก่อนหลังของเหตุการณ์ การวิเคราะห์และแก้ไขปัญหาในการดำเนินการ การเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานให้สูงขึ้น เป็นต้น ส่วนข้อเสียของการใช้สวอท คือ ต้องทบทวนเป็นระยะๆ เพื่อตรวจสอบสภาพว่าเหตุการณ์และปัจจัยต่างๆ ที่นำมาใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานยังเหมือนเดิมหรือมีการเปลี่ยนแปลงไปแล้วหรือไม่

นโยบายภาครัฐกับการพัฒนาการท่องเที่ยว

นโยบายของภาครัฐที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวได้ถูกกำหนดโดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ กำหนดเป็นยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของหน่วยงานต่างๆ เพื่อดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยว ซึ่งประเทศไทยมีการจัดทำแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 จนถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 มีการพัฒนามาอย่างต่อเนื่องภายใต้เงื่อนไขและการเปลี่ยนแปลงในมิติต่างๆ การพัฒนาการท่องเที่ยวของไทยมีเป้าหมายร่วมกัน คือ ต้องการให้ประเทศไทยสามารถพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทางการท่องเที่ยวที่เป็นส่วนสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับกลไกการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอันจะนำไปสู่การท่องเที่ยวคุณภาพ ที่คำนึงถึงความสมดุลย์ระหว่างทรัพยากรทางการท่องเที่ยวและตลาดการท่องเที่ยว ในขณะที่เดียวกันก็มีการบริหารจัดการฐานทรัพยากรอย่างยั่งยืนโดยผู้วิจัยได้ทำการศึกษา ดังนี้

แผนพัฒนาการท่องเที่ยวในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) กำหนดให้ภูมิภาคมีเมืองหลักและเมืองรอง โดยเมืองหลักของภาคเหนือ ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดพิษณุโลก และจังหวัดนครสวรรค์ ส่วนเมืองรองได้แก่ จังหวัดเชียงรายและจังหวัดลำปาง โดยจังหวัดเชียงรายมีฐานะเป็นศูนย์กลางการผลิตสินค้าเกษตรและอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ในระยะของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 พบว่าทรัพยากรธรรมชาติได้ถูกใช้ไปในด้านต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยไม่มีการวางแผนการจัดการที่ดี และขาดการคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ด้วยเหตุนี้ทรัพยากรธรรมชาติที่เหลืออยู่จึงตกอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมจนกลายมาเป็นประเด็นในการพัฒนาการท่องเที่ยวในแผนพัฒนาฉบับต่อไป ส่วนแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2534) มีการขยายตัวของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ อาทิ อุตสาหกรรมท่องเที่ยวและการขยายตัวของประชากรนักท่องเที่ยวซึ่งเพิ่มปริมาณมากขึ้น ในระยะนี้มีการบำรุงรักษาและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวตลอดจนทรัพยากรการท่องเที่ยวและในด้านสิ่งแวดล้อมต่างๆ แต่ทั้งนี้กฎหมาย ระเบียบข้อบังคับของระบบราชการไม่ได้รับการปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ของเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โครงสร้างการบริหารยังรวมศูนย์อยู่ในส่วนกลาง ขาดการกระจายอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบไปยังส่วนภูมิภาค ส่วนท้องถิ่นและชนบทอย่างเพียงพอ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) มุ่งเน้นการเปิดตลาดการลงทุนในประเทศรอบข้าง ได้แก่ ลาว พม่า กัมพูชา และจีนตอนใต้ การค้ากับประเทศ

เหล่านี้ขยายตัวขึ้นเรื่อยๆ หลังจากการกำหนดนโยบายที่เหลื่อมเศรษฐกิจ จังหวัดเชียงรายได้รับการส่งเสริมให้เป็นเขตการค้าและการท่องเที่ยวชายแดน เช่น การท่องเที่ยวชายแดนแม่สาย-ท่าจี้เหล็ก

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8-9 (พ.ศ. 2540-2549) มีการปรับแนวคิดโดยการเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนของสังคมมีส่วนร่วมในการวางแผนโดยการพัฒนาแบบองค์รวมที่มีคนหรือประชาชนเป็นศูนย์กลางและเน้นกระบวนการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม ได้ยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญานำทางมุ่งพัฒนาสู่ความสมดุลและยั่งยืน เน้นการสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างที่ทำให้เกิดวิกฤตเศรษฐกิจ

ในระยะของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) มีการกำหนดแผนงาน โครงการที่มีภูมิคุ้มกันความเสี่ยง ภาคประชาชนและชุมชนมีการปรับวิถีการดำรงชีวิตให้สามารถพึ่งพาตนเองมากขึ้น การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมส่งผลให้ระบบนิเวศมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น โดยการรณรงค์ให้มีการปลูกป่าประเภทต่างๆ อาทิ ป่าชายเลน ป่าชุมชน ปลูกป่าสาธิต รวมถึงการคำนึงถึงการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมและการลดมลพิษ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) มียุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว คือ ยุทธศาสตร์การสร้างเศรษฐกิจฐานความรู้และสร้างปัจจัยแวดล้อม ซึ่งสนับสนุนให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการผลิตสินค้าและบริการในภูมิภาคบนพื้นฐานแนวคิดสร้างสรรค์ การยกระดับคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดและชุมชน ให้เป็นแหล่งสร้างรายได้หลักของประเทศ รวมถึงเป็นแหล่งกระจายรายได้สู่ท้องถิ่นที่สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการกระจายผลประโยชน์จากการพัฒนาได้อย่างเป็นธรรม โดยเสริมสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันของธุรกิจบริการบนฐานความเป็นไทย การสร้างนวัตกรรมและต่อยอดความรู้ การขยายฐานการผลิตและตลาดภาคธุรกิจที่มีศักยภาพออกสู่ตลาดต่างประเทศ พื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรมและพัฒนายกระดับคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวในเชิงกลุ่มพื้นที่ให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดและชุมชน การบริหารจัดการท่องเที่ยวให้เกิดความสมดุลและยั่งยืนพร้อมทั้งเสริมสร้างความเข้มแข็งของภาคเอกชน ท้องถิ่น ชุมชนผู้ประกอบการรายย่อยและวิสาหกิจชุมชนในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว มีความสอดคล้องของแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ (พ.ศ. 2555-2559) มุ่งให้ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณภาพโดยเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันด้านการท่องเที่ยวของประเทศเพิ่มขึ้นและรายได้จากการท่องเที่ยวของประเทศเพิ่มขึ้น โดยเน้นการพัฒนากิจกรรมที่สร้างมูลค่าและคุณค่า ตลอดจนสร้างรายได้และกระจายรายได้สู่ชุมชน โดยคำนึงถึงความสมดุลและยั่งยืน ซึ่งมียุทธศาสตร์ที่สำคัญได้แก่ยุทธศาสตร์ที่ 2 การพัฒนาและฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืน ในส่วนของการพัฒนายกระดับคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวใหม่ในเชิงกลุ่มพื้นที่ที่มีศักยภาพ มีแนวทางการดำเนินการ

พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใหม่ที่มีศักยภาพ เพื่อสร้างทางเลือกใหม่แก่อุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทยเน้นการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่ม ตามกลุ่มท่องเที่ยวที่มีศักยภาพ 8 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนาและภาคเหนือตอนบน กลุ่มท่องเที่ยวมรดกโลก เชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กลุ่มท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ กลุ่มท่องเที่ยววิถีชีวิต ลุ่มน้ำโขง กลุ่มท่องเที่ยววิถีชีวิตลุ่มแม่น้ำภาคกลาง กลุ่มท่องเที่ยว Active Beach กลุ่มท่องเที่ยว Royal Coast และกลุ่มท่องเที่ยวมหัศจรรย์สองสมุทร และพัฒนาพื้นที่ที่มีศักยภาพในด้านการท่องเที่ยว โดยผลักดันและกำหนดให้เป็นเขตพื้นที่พิเศษเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยว เพื่อลดความซ้ำซ้อนของงานดำเนินงานและบูรณาการงานร่วมกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ในส่วนของการฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยว ทำการฟื้นฟู ปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวที่มีสภาพเสื่อมโทรมให้กลับคืนสู่สภาพเดิม เพื่อนำไปสู่กระบวนการต่อยอดในการสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่มโดยคำนึงถึงสิ่งแวดล้อม เอกลักษณ์เฉพาะของสถาปัตยกรรมและวิถีชีวิตของชุมชนในท้องถิ่นเป็นสำคัญ (คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ, 2555: 30)

แผนพัฒนาจังหวัดเชียงราย

จังหวัดเชียงรายมีจุดเด่นทางความหลากหลายของชาติพันธุ์ ประเพณีและวัฒนธรรม มีเอกลักษณ์โดดเด่นและมีฐานเศรษฐกิจที่หลากหลาย ส่งผลให้ถูกจัดให้เป็นเมืองรองทางภาคเหนือ ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5-6 (พ.ศ.2525-2534) ที่กำหนดให้แต่ละภูมิภาคมีเมืองหลักและเมืองรอง โดยเชียงใหม่ พิชญ์โลก และนครสวรรค์ ถูกจัดเป็นเมืองหลักของภาคเหนือ ส่วนเชียงรายและลำปางเป็นเมืองรอง ทั้งนี้จังหวัดเชียงรายมีฐานะเป็นศูนย์กลางการผลิตสินค้าเกษตรและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว โดยในปี พ.ศ. 2529 ถือเป็นการเริ่มเปิดศักราชแห่งการท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงราย ประกอบกับในปี พ.ศ. 2535 เป็นปีแห่งการท่องเที่ยวไทย (Visit Thailand Year) จังหวัดเชียงรายได้ริเริ่มจัดงานดึงดูดนักท่องเที่ยวหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ งานไหว้สาแม่ฟ้าหลวง เทศกาลลิ้นจี่ งานนมัสการพระธาตุดอยตุง เป็นต้น (ปิยะเวทย์ กองสอน, 2554: 25)

ในระยะของแผนพัฒนาจังหวัดเชียงราย (พ.ศ. 2551-2554) มีการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยว คือ การพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านการท่องเที่ยว ได้แก่ แหล่งท่องเที่ยวในเชิงอนุรักษ์ เชิงวัฒนธรรม การอำนวยความสะดวกในการคมนาคม การขนส่ง การบริการที่มีคุณภาพ การประชาสัมพันธ์ ส่งเสริมการตลาด และการบริหารจัดการที่เหมาะสม รวมทั้งมีการประสานงานเป็นเครือข่ายด้านการท่องเที่ยว การดำรงฐานวัฒนธรรมและทุนทางสังคมของล้านนาโดยรักษา สืบทอดวัฒนธรรมของชาติและความหลากหลายของวัฒนธรรมล้านนา การนำทุนทางวัฒนธรรมมาสร้างคุณค่าทางสังคม

และมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจและส่งเสริมการเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมกับประเทศเพื่อนบ้านในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบน พัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเฉพาะกลุ่ม (Nich Market) ในลักษณะกลุ่ม Long Stay กลุ่ม Ecotourism กลุ่มท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาเรียนรู้ กลุ่มท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพ (ที่มีศักยภาพของชุมชน) กลุ่ม MICE การพัฒนามาตรฐานการบริการและบุคลากรการท่องเที่ยวสู่สากล โดยเน้นชุมชนเข้มแข็งและมีส่วนร่วมพัฒนาการท่องเที่ยว

แผนพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดเชียงราย (พ.ศ. 2553-2556) มุ่งพัฒนาศักยภาพความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดเชียงราย ได้แก่ แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ แหล่งท่องเที่ยวศิลปวัฒนธรรมและแหล่งอารยธรรมชนแห่งชนชาติ ส่งเสริมการท่องเที่ยวพื้นเมือง ชนเผ่าและการใช้ภาษาท้องถิ่น การพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐาน ระบบสาธารณูปโภค สิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว การคมนาคมที่เชื่อมโยงโครงข่ายการเดินทางยังประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบน ได้แก่ ประเทศพม่า ลาว และจีนตอนใต้

นอกจากนี้การท่องเที่ยวของชุมชนชนเผ่าอาข่า ได้รับการสนับสนุนแรกเริ่มจากองค์กรอิสระ ที่ได้เข้ามาสู่ชุมชน ได้แก่ มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (มอส.) ที่ได้คิดค้นรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน ขึ้นในปี พ.ศ.2537 อันเป็นกิจกรรมภายใต้โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ เพื่อให้เป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่สามารถตอบสนองและพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนได้ ส่วนสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีวัตถุประสงค์ การศึกษาเก็บข้อมูลวัฒนธรรมของชนเผ่า และการอาสาพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน โดยมีจังหวัดที่มีกลุ่มชุมชนที่มีการจัดการการท่องเที่ยวอยู่จำนวนหนึ่ง เริ่มจากเครือข่ายจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงรายและจังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นสามจังหวัดที่ร่วมคิดในช่วงเริ่มแรก

ข้อมูลทั่วไปของชนเผ่าอาข่า

ประวัติความเป็นมาของชนเผ่าอาข่า แต่เดิมอาข่ามีอาณาจักรอิสระของตนเองอยู่บริเวณต้นน้ำไห้ฮั่วฮุย หรือแม่น้ำดอกท้อในแคว้นธิเบต ต่อมาถูกชนชาติอื่นรุกรานจนถอยร่นลงมาทางใต้เข้าสู่มณฑลยูนนานและไกวเจาในประเทศจีน เป็นเวลาหลายพันปีมาแล้ว และเมื่อพรรคคอมมิวนิสต์จีนเข้าครองแผ่นดินใหญ่จีน อาข่าและชนเผ่าอื่นๆ อีกหลายเผ่าได้อพยพมาทางตอนใต้ อีกแล้วกระจัดกระจายเข้าไปยังแคว้นเชียงตุงทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศเมียนมาร์ ในแคว้นหัวโขงภาคตะวันตกและแคว้นพงสาธิภาคใต้ของลาว และในจังหวัดเชียงรายตอนเหนือสุดของประเทศไทย ในปัจจุบันชนเผ่าอาข่ามีการตั้งถิ่นฐานในประเทศต่างๆ ดังนี้

1. แคว้นเชียงตุง ในรัฐฉานทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือและเมืองเล็กบางเมือง ตะวันออกเฉียงใต้ประเทศเมียนมาร์
2. มณฑลไกวเจา และยูนนานตอนใต้ของสาธารณรัฐประชาชนจีน
3. แคว้นหัวโขงทางตะวันออกเฉียงเหนือ และแคว้นพงสาตีทางเหนือของ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
4. จังหวัดเชียงราย จังหวัดลำปาง จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดแพร่ จังหวัด กำแพงเพชร จังหวัดตาก ของประเทศไทย

ชนเผ่าอาข่าในประเทศไทย อพยพมาจากประเทศเมียนมาร์และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เพราะถูกทางจีนรุกรานและบางกลุ่มอพยพเพราะถูกกดขี่ทางการเมือง จากงานของ สนิท วงศ์ประเสริฐ (2539) กล่าวไว้ว่า อาข่าอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย ประมาณ 60-80 ปีแล้ว เข้ามาตั้งถิ่นฐานครั้งแรกบริเวณดอยตุง อำเภอแม่สาย ต่อจากนั้นได้อพยพ ย้ายถิ่นออกไปตั้งถิ่นฐานในท้องที่ที่เป็นภูเขาของจังหวัดต่างๆ คือ เชียงราย เชียงใหม่ ตาก กำแพงเพชร แพร่ ลำปาง และเพชรบูรณ์ มีอาข่าบางกลุ่มที่อพยพเข้าประเทศไทยล่าสุด คือ พวกที่ อพยพมาจากแคว้นสิบสองปันนาของประเทศจีน เข้ามายังประเทศลาว เมื่อประเทศลาว เปลี่ยนแปลงการปกครองก็อพยพเข้ามาในประเทศไทย มีจุดประสงค์เพื่อการทำมาหากิน โดย อพยพเข้ามาทางอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย แล้วมาตั้งถิ่นฐานที่ดอยผาหมี เขตอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย และอีกกลุ่มอพยพจากดอยผาหมีออกไปตั้งอยู่ที่หมู่บ้านป่าสี และหมู่บ้านน้ำรินห่าง จากผาหมี ประมาณ 5 กิโลเมตร อาข่าพวกนี้ได้อพยพเข้ามาในประเทศไทยได้ประมาณ 20-25 ปี อา ข่า แปลว่า หาง ไกลความชื้น เพราะอาข่ามีความเชื่อว่า ถ้าอยู่ใกล้แม่น้ำมีโรคภัยไข้เจ็บมาก ชนเผ่าอา ข่าในประเทศไทย แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ อาข่าโจโกวย หรืออาข่าไทย อาข่าหม้อโป๊ะ หรือ ลอบือ หรืออาข่าจีน และอาข่าโลมีชา หรืออาข่าเขียดตุง หรือ อาข่าเมียนมาร์ และแบ่งกลุ่มย่อยได้อีก 8 กลุ่มด้วยกัน คือ อยู่ไล่อาข่า ลอมี่อาข่า สะหมี่อาข่า หน่าค้ำอาข่า เปี้ยอาข่า อ้าเค้ออาข่า อาจ้ออาข่า และอู่ฟ้ออาข่า

โครงสร้างชุมชน

ลักษณะการตั้งหมู่บ้าน ชนเผ่าอาข่าจะตั้งหมู่บ้านตามภูเขาที่มีระดับความสูงโดย เฉลี่ยประมาณ 3,000-4,000 ฟุต จากระดับน้ำทะเล ภูเขาหรือสันเขาที่เป็นที่ตั้งของหมู่บ้านจะต้องมี พื้นที่กว้างขวางใช้เป็นที่ชุมนุมของชาวบ้านในพิธีกรรมหรืองานฉลองต่างๆ ได้ด้วย หมู่บ้านต้องไม่ ห่างไกลจากแหล่งน้ำมากนัก ปกติแหล่งน้ำจะอยู่ในหุบเขาใกล้หมู่บ้าน โดยการตั้งหมู่บ้านควรเป็น

ภูเขาถูกกลางที่ล้อมรอบด้วยภูเขาสูง ลักษณะภูเขาเช่นนี้ถือกันว่าจะทำให้ชาวบ้านอยู่ด้วยกันอย่าง
ร่มเย็นเป็นสุข เลี้ยงสัตว์ดี พืชผลในไร่อุดมสมบูรณ์

1. ประตุมุ่บ้าน ประตูผี (ลื้อช่อง) เป็นศาสนสถานที่เราสร้างไว้ทางทิศเหนือและทิศ
ใต้ก่อนเข้าสู่หมู่บ้าน ชาวอาข่ามีความเชื่อว่าประตุมุ่บ้านทำเพื่อป้องกันสิ่งเลวร้ายที่อาจมาเยือน
ชุมชน รวมถึงภูตผีปีศาจและโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ถือเป็นรั้วในการป้องกันและคุ้มครองคนในชุมชน
นอกจากนี้การปลูกสร้างประตุมุ่บ้านยังเป็นตัวบอกถึงอายุการก่อตั้งของหมู่บ้านอีกด้วย ชาวอาข่า
มีข้อห้ามในเรื่องการแตะต้องประตูนี้ซึ่งจะห้ามทั้งคนนอกเผ่าและคนในเผ่า ซึ่งการสร้างประตุมุ่
หมู่บ้านใหม่จะมีการทำพิธีประมาณเดือนเมษายนของทุกปี

2. ศาลผี (หมีชา ลอเอ้อะ) ศาลผีจะตั้งอยู่ในป่าใกล้หมู่บ้าน แต่อยู่นอกเขตประตุมุ่
บ้าน ศาลผีตั้งขึ้นเพื่อเป็นที่พำนักของผีป่า โดยชาวบ้านจะมีการเซ่นไหว้ในเดือนเมษายนของทุก
ปี

3. ชิงช้า (หล่าเง่อ) เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชาวอาข่าใช้สำหรับประเพณีโล้ชิงช้า
ตั้งอยู่หน้าหมู่บ้านโดยอยู่ถัดเข้ามาจากที่ตั้งของประตุมุ่บ้าน สร้างขึ้นเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองในพิธี
รำลึกถึงเทพธิดาผู้ประทานความอุดมสมบูรณ์ให้แก่พืชผลในไร่ ชิงช้าของอาข่ามีอยู่ 2 แบบ ได้แก่
แบบระหัดวิดน้ำ และแบบกระโจม 4 เสา เมื่อถึงประเพณีโล้ชิงช้าประจำปี ซึ่งจะจัดขึ้นประมาณ
กลางเดือนสิงหาคม-ต้นเดือนกันยายน พิธีกรรมนี้จัดขึ้นเพื่อแสดงออกถึงความสนุกสนานรื่นเริง
หลังจากที่ต้องเหน็ดเหนื่อยจากการเพาะปลูกมาเป็นเวลานาน และจะมีการสร้างขึ้นใหม่แทนอันเก่า
ทุก ๆ ปี ชิงช้านี้นอกจากวันที่ทำพิธีกรรมแล้วจะแตะต้องไม่ได้เช่นเดียวกัน

4. แหล่งน้ำประจำหมู่บ้าน (หละคู) ทุกหมู่บ้านจะมีบ่อน้ำประจำหมู่บ้าน 1-2 บ่อ
อยู่บริเวณหุบเขาเพื่อใช้บริโภค ใช้สำหรับพิธีกรรมเลี้ยงผีน้ำและผีพันธุ์ข้าว เพื่อขอพรผีน้ำให้
ประทานความอุดมสมบูรณ์ให้แก่พืชไร่ บ่อน้ำจะมีการเซ่นไหว้ทุกๆ ปี ก่อนลงมือปลูกข้าวไร่

5. เขตป่าสงวนประจำหมู่บ้าน ใกล้หมู่บ้านทุกแห่งจะมีป่าไม้และต้นไม้ใหญ่ ซึ่ง
อาข่าสงวนไว้เป็นที่พักอาศัยของผีป่าและเป็นแหล่งต้นน้ำประจำหมู่บ้าน ในเขตป่าสงวนจะมีข้อ
ห้ามในการตัดไม้และแผ้วถางป่า หากผู้ใดละเมิดจะถูกปรับด้วยหมู หรือไก่ 1 ตัว เหล้า 1 ขวด เพื่อ
นำไปขอขมาต่อผีป่า

ลักษณะบ้านของชนเผ่าอาข่า

บ้านสร้างด้วยไม้ไผ่ มีเสาเป็นไม้เนื้อแข็ง ฝาบ้านทำด้วยฟากไม้ไผ่ หลังคามุงด้วย
หญ้าคาที่คลุมยาวลงมาเกือบจนถึงพื้นดิน ไม่มีหน้าต่าง ลักษณะตัวบ้านสูงจากพื้นดินประมาณ 1
เมตร มีบันไดอยู่ 3-5 ชั้น ภายในบ้านจะแบ่ง 2 ห้องนอน คือ ห้องนอนฝ่ายชายจะอยู่ใกล้บันไดทาง

ด้านหน้าบ้าน และห้องนอนฝ่ายหญิงจะอยู่ด้านใน ทั้งสองห้องจะมีเตาไฟ ซึ่งเตาไฟในห้องฝ่ายชาย มีไว้เพื่อให้ความอบอุ่นและสำหรับต้มน้ำชาไว้เลี้ยงแขก ส่วนเตาไฟในห้องฝ่ายหญิงมีไว้เพื่อประกอบอาหาร ห้องนอนฝ่ายหญิงจะไม่ให้บุคคลภายนอกเข้าไปก่อนได้รับอนุญาต ที่เสาเอกของบ้านจะมีหิ้งผีบรรพบุรุษ ใต้หิ้งผีจะมีตะกร้าบรรจุเมล็ดพันธุ์ข้าวและพันธุ์ผักสำหรับไว้ปลูกในปีต่อไป ถ้าบ้านไหนมีลูกชายที่แต่งงานแล้วจะมีกระต๊อบเล็กๆ ไว้หลังบ้านใหญ่ เพื่อให้ลูกชายและลูกสะใภ้หลับนอนด้วยกัน เพราะตามประเพณีห้ามไม่ให้ลูกชายลูกสะใภ้หลับนอนด้วยกันบนบ้าน ในขณะที่บิดายังมีชีวิตอยู่

การรวมตัวกันในลักษณะหมู่บ้าน ครอบครัวอาช่าเป็นครอบครัวแบบขยาย คือครอบครัวที่มีลูกชายที่แต่งงานแล้วจะนำภรรยาอยู่อาศัยกับพ่อแม่ ในแต่ละครัวเรือนจึงประกอบด้วย ปู่ ย่า พ่อ แม่ ลูกชาย ลูกสะใภ้ และหลาน ครัวเรือนเป็นศูนย์กลางของการประกอบพิธีกรรม เศรษฐกิจ และสังคม เมื่อหัวหน้าครัวเรือนเสียชีวิตลงจะให้ลูกชายคนโตเป็นผู้รับผิดชอบครัวเรือนสืบต่อ ด้วยเหตุนี้อาช่าจึงให้ความสำคัญกับผู้ชายมาก ตลอดจนมีบุตรชายไว้สืบสกุลด้วย ผู้ชายอาช่าทุกคนจึงต้องรู้เรื่องความเกี่ยวของของสกุล และรับผิดชอบในการรักษาสกุลไว้และถ่ายทอดให้ น้องๆ ทราบต่อไป สกุลของอาช่ามีความสำคัญ เช่น เป็นเครื่องกำหนดข้อห้ามในการแต่งงาน คือ ห้ามแต่งงานกับคนสกุลเดียวกัน เมื่อผู้ใดย้ายเข้ามาในหมู่บ้านต้องแสดงสายสกุลของตนให้หัวหน้าพิธีกรรมทราบเพื่อว่าเมื่อตายไปจะได้จัดพิธีศพได้ตามความเชื่อว่าขวัญของผู้ตายสกุลใดจะไปอยู่ตามที่ของสกุลนั้น

การแต่งงานของอาช่า เกิดจากความสมัครรักใคร่ของหนุ่มสาวเอง เมื่อหนุ่มชอบใจสาวจะมอบสุรา 1 ขวด ให้แก่พ่อแม่ของฝ่ายหญิงเพื่อเป็นการคารวะ ไม่มีแม่สื่อในการสู่ขอ เมื่อพ่อแม่ฝ่ายหญิงยินยอม ฝ่ายชายจะกำหนดวันแต่งงานซึ่งอาจจะหลังจากวันสู่ขอไม่เกิน 9 วัน แต่หากกรณีที่พ่อแม่ฝ่ายหญิงไม่ยินยอม หนุ่มสาวอาจหนีตามกันได้ไปยังบ้านฝ่ายชายและดื่มไข่ 1 ฟองให้กินร่วมกัน ซึ่งวิธีนี้นิยมมากในประเทศเมียนมาร์และประเทศลาว หากพ่อแม่ฝ่ายหญิงตามมาเอาตัวคืนและตามทันก่อนที่ฝ่ายชายจะนำตัวหญิงไปถึงบ้านและดื่มไข่ 1 ฟองให้กินร่วมกัน ถือว่ามีสิทธิ์นำตัวคืนได้ แต่หากไม่ทันก็ถือว่าเข้าพิธีแต่งงานเรียบร้อยแล้ว ญาติฝ่ายหญิงไม่มีสิทธิ์นำหญิงสาวกลับได้

การประกอบอาชีพ

ในอดีตชนเผ่าอาช่าทำการเกษตรแบบไร่เลื่อนลอยเปลี่ยนที่ทำการเพาะปลูกไปเรื่อยๆ เมื่อดินจืดก็จะหาที่เพาะปลูกใหม่ ทำการเกษตรเพื่อยังชีพเท่านั้นจะขายก็ต่อเมื่อเหลือจากการบริโภค ส่วนในปัจจุบันเปลี่ยนจากทำไร่เลื่อนลอยเป็นทำไร่แบบหมุนเวียนมากขึ้น เพราะพื้นที่ทำ

การเพาะปลูกมีน้อย ประชากรเพิ่มขึ้นแต่ที่ดินมีอย่างจำกัด อาชีพรองลงมาจากการปลูกข้าว คือ การเลี้ยงสัตว์ รับจ้างและหาของป่าขาย การเปลี่ยนแปลงทางสังคมทำให้ปัจจุบันหนุ่มสาวอาข่าออกจากบ้านไปทำงานรับจ้างในเมืองมากยิ่งขึ้น

การปกครอง

ชาวอาข่าจะนับถือผู้ที่อาวุโสกว่า โดยมีตำแหน่งการปกครองในด้านต่างๆ ดังนี้

1. ตำแหน่ง “เจ่วม่า” เป็นผู้นำศาสนาของชุมชน มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างชุมชนจึงเป็นผู้นำหลักในการบริหารตามโครงสร้างชุมชนอาข่าแบบดั้งเดิม ตำแหน่งเจ่วม่านี้มาจากการเลือกตั้งหรือการสืบสายโลหิตก็ได้
2. ตำแหน่ง “เจ่าวหย่า” เป็นตำแหน่งที่รองลงมา “เจ่วม่า” ซึ่งตำแหน่งนี้ในอดีตเคยดำรงตำแหน่งเป็น “เจ่วม่า” มาก่อน
3. ตำแหน่ง “จีข้า/ขาจี” เป็นตำแหน่งที่ใช้เรียกกับ ช่างตีเหล็กของหมู่บ้าน เนื่องจากตำแหน่งนี้ต้องมีการผลิตหรือซ่อมแซมเครื่องมือ อุปกรณ์การเกษตรของชุมชนทุกชนิด
4. ตำแหน่ง “หน้าเห่งอ” มีหน้าที่ในการประชาสัมพันธ์และเป็นคนไกล่เกลี่ยคู่กรณี ซึ่งมีบทบาทสำคัญในชุมชนอาข่า
5. ตำแหน่ง “พิม่า/เบ้วหม่อ” เป็นตำแหน่งของหมอสวด พิธีกรรมทางศาสนา ทำหน้าที่การสวดพิธีตามงานต่าง ๆ ตำแหน่งนี้เปรียบเสมือนพระในสังคมของคนไทย
6. ตำแหน่ง “ฮี้ผ่า” เป็นตำแหน่งหมอทรง มีหน้าที่รักษาคนไข้ คนไม่สบายในชุมชนโดยใช้ยาสมุนไพรและคนเข้าทรง
7. ตำแหน่ง “ชะมา/หละจา” เป็นผู้ที่มีความรอบรู้และเชี่ยวชาญในเรื่องต่าง ๆ ทำหน้าที่ประสานงานกับบุคคลภายนอก ปัจจุบันเปรียบเสมือนผู้ใหญ่บ้านทางการ

ความเชื่อและพิธีกรรม

ชนเผ่าอาข่ามีความเชื่อถือผีและสิ่งเร้นลับในธรรมชาติ ดังนั้นการทำอะไรจึงต้องระมัดระวังไม่ให้กระทบกระเทือนต่อสิ่งดังกล่าว ทุกครัวเรือนจะมีหิ้งผีบรรพบุรุษไว้เช่นไหว้ปีละ 9 ครั้ง รองลงมาได้แก่ผีใหญ่ เป็นหัวหน้าผีทั้งปวง และเป็นคนเดียวที่อยู่บนสวรรค์มีหน้าที่ดูแลความทุกข์สุขให้แก่อาข่า พิธีกรรมของชนเผ่าอาข่ามี 8 พิธี คือ

1. พิธีหุ้มมี เป็นพิธีเกี่ยวกับการเกษตร ก่อนลงมือทำไร่ มีขึ้นปลายเดือนเมษายน
2. พิธีทำประตู่หมู่บ้าน จะทำประตู่หมู่บ้านทุกปี เพื่อรำลึกถึง สุมิโอบรรพบุรุษของอาข่า มีขึ้นในกลางเดือนเมษายน

3. พิธีชะอุผี เป็นพิธีบวงสรวงผีใหญ่ จัดขึ้นปลายเดือนเมษายน ใช้เวลา 3 วัน
4. พิธีเลี้ยงผีบ่อน้ำ เป็นพิธีเช่นบวงสรวงบ่อน้ำประจำหมู่บ้านเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของพืชไร่ มีขึ้นเดือนเมษายน ก่อนลงมือทำไร่
5. พิธีไล่ชิงช้า พิธีนี้จัดขึ้นเพื่อระลึกถึงเทพธิดาผู้ประทานความอุดมสมบูรณ์ให้แก่พืชผลที่กำลังงอกงามในไร่ จัดขึ้นกลางเดือนสิงหาคมถึงต้นเดือนกันยายน ช่วงที่ข้าวเริ่มออกรวง
6. พิธีกินข้าวใหม่ จัดขึ้นเพื่อฉลองรวงข้าวสุกและขอบคุณต่อผีไร่ จัดขึ้นในเดือนตุลาคม
7. พิธีส่งผีเมื่อสิ้นฤดูฝนของทุก ๆ ปี พิธีไล่ผีออกจากหมู่บ้าน จัดราวปลายเดือนตุลาคม
8. พิธีขึ้นปีใหม่ (เทศกาลกินวอ) จัดขึ้นในปลายเดือนธันวาคมถึงต้นเดือนมกราคม ใช้เวลา 4 วัน จัดขึ้นหลังจากเก็บเกี่ยวพืชผลเข้ามาเก็บในยุ้งฉางเรียบร้อยแล้ว ในงานจะมีการเลี้ยงเหล้าที่กลั่นมาจากข้าวโศด มีการฆ่าไก่ วัว ควาย หมู มาเลี้ยงกิน โดยในวันงานชาวอาข่าทุกคนจะแต่งตัวสวยงามครบชุด

ตาราง 1 ปฏิทินพิธีกรรมสำคัญในรอบปีชนเผ่าอาข่า

เดือน	สัปดาห์ที่ 1	สัปดาห์ที่ 2	สัปดาห์ที่ 3	สัปดาห์ที่ 4
มกราคม	กินวอ (ปีใหม่)			
กุมภาพันธ์				
มีนาคม				
เมษายน	พิธีเลี้ยงผีบ่อน้ำ	พิธีปลูกสร้างประตุมุมบ้าน (ลือช่อง)		พิธีท่อมมี พิธีชะอุผี
พฤษภาคม				
มิถุนายน				
กรกฎาคม				
สิงหาคม	ไล่ชิงช้า (เหล่าเนื้อ)			
กันยายน				

ตาราง 1 (ต่อ)

เดือน	สัปดาห์ที่ 1	สัปดาห์ที่ 2	สัปดาห์ที่ 3	สัปดาห์ที่ 4
ตุลาคม				กินข้าวใหม่อาซา พิธีสงฆ์
พฤศจิกายน				
ธันวาคม				กินวอ(ปีใหม่) ปีใหม่มื้อเช้า

ที่มา: ไกรสิทธิ์ สิทธิโชค (2546: 59)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาด้านผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชน

จากการทบทวนรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชน พบว่า การท่องเที่ยวได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ดังจะเห็นได้จากงานวิจัยของ มิ่งสรรพ ขาวสะอาด และคณะ (2549) ศึกษาเรื่อง ทักษะชีวิตของคนในท้องถิ่นที่มีต่อผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยว กรณีศึกษาจังหวัดเชียงใหม่ และเชียงราย พบว่า การตระหนักถึงทัศนคติของคนในท้องถิ่นหรือการเข้าใจถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อทัศนคติของคนในท้องถิ่นที่มีต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว นับว่าเป็นสิ่งสำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน การพัฒนาการท่องเที่ยวได้ก่อให้เกิดผลกระทบ 4 ด้าน ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งคนในท้องถิ่นจะสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวในท้องถิ่นของตนเอง ก็ต่อเมื่อคนในท้องถิ่นคิดว่าตนเองได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวมากกว่าผลเสียที่จะเกิดขึ้น และผลกระทบทั้ง 4 ด้าน มีผลต่อการสนับสนุนและต่อต้านการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยการรับรู้ผลกระทบของคนในท้องถิ่นส่วนใหญ่มักจะรับรู้ถึงผลกระทบทางเศรษฐกิจก่อนผลกระทบด้านอื่นๆ ซึ่งมักเป็นผลกระทบเชิงบวกมากกว่าเชิงลบ เช่น โอกาสในการทำงาน รายได้ที่ได้รับเพิ่มขึ้นจากการท่องเที่ยว เป็นต้น นอกจากนี้ผลกระทบด้านเศรษฐกิจแล้วการท่องเที่ยวยังได้ส่งผลกระทบต่อสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งผลงานการศึกษาพบว่า การท่องเที่ยวได้ส่งผลกระทบต่อ

สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในเชิงลบ เช่น ก่อให้เกิดปัญหาอาชญากรรม มลพิษ และมีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ

นอกจากนั้นผลการศึกษาของ รังสิต เงามแก้ว (2550) ทำการศึกษา ผลกระทบทางการท่องเที่ยวที่มีต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชนเผ่าจังหวัดเชียงราย กรณีศึกษา เปรียบเทียบจังหวัดเชียงรายกับนครคุนหมิง พบว่า ผลกระทบของการท่องเที่ยวมีทั้งผลดีและผลเสีย ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรมและด้านสิ่งแวดล้อม ส่วนในด้านเศรษฐกิจมีแต่ผลดี ซึ่งผลด้านสังคมอธิบายในส่วนผลดี ได้ว่า สภาพความเป็นอยู่ของชนเผ่าดีขึ้น มีการสร้างบ้านเรือนขึ้นใหม่ มีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ในชีวิตประจำวันมากขึ้น ผลเสียด้านสังคม คือ ความยากลำบากในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น การขังสัตว์เพื่อความสะดวกในการเยี่ยมชมชนเผ่าของนักท่องเที่ยว ส่งผลให้ชนเผ่าบางกลุ่มเปลี่ยนอาชีพหรือวิถีชีวิตการเกษตรเพื่อไปขายของที่ระลึกให้นักท่องเที่ยวเพราะมีรายได้ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดนิสัยเกียจคร้านในการทำงานด้านการเกษตร ส่วนผลดีด้านวัฒนธรรม คือ การอนุรักษ์วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชนเผ่า และ โอกาสในการแลกเปลี่ยนและศึกษาวัฒนธรรมระหว่างนักท่องเที่ยวกับชนเผ่า ผลเสียด้านวัฒนธรรม คือ เกิดความขัดแย้ง แข่งขันกันเองในชนเผ่า และวิถีการดำเนินชีวิตของชนเผ่าเปลี่ยนไป เช่น การนับถือผีบรรพบุรุษ เปลี่ยนเป็นการนับถือศาสนาคริสต์ ส่งผลให้พิธีกรรมและความเชื่อบางอย่างสูญหาย การแต่งกายของชนเผ่าเปลี่ยนไป ภาษาชนเผ่ายังต้องใช้ในการสื่อสารกันเองในกลุ่ม แต่ต้องใช้ภาษาไทยหรือภาษาต่างประเทศบางภาษาสื่อสารกับนักท่องเที่ยว จึงทำให้บางคำหรือบางกลุ่มคำในภาษาชนเผ่าสูญหายไป เปลี่ยนไปใช้ภาษาอื่นแทน ในส่วนผลดีด้านสิ่งแวดล้อม คือ ชนเผ่ามีการอนุรักษ์น้ำและป่าไม้เพื่อส่งเสริมธุรกิจการท่องเที่ยว แต่ผลเสียด้านสิ่งแวดล้อม คือ มีนักท่องเที่ยวจำนวนมากเดินทางเข้าไปชมแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติแล้วทิ้งขยะและไม่รักษาความสะอาด ทางด้านเศรษฐกิจซึ่งมีแต่ด้านผลดี พบว่า ชนเผ่ามีรายได้เพิ่มขึ้นจากการประกอบธุรกิจท่องเที่ยว

ในขณะที่ บุญบา สิทธิการ (2550) ศึกษาเรื่อง ผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนการท่องเที่ยวจังหวัดเชียงราย พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและศิลปวัฒนธรรมเกิดขึ้นทั้งในด้านบวกและด้านลบในพื้นที่ท่องเที่ยว ได้แก่ การเพิ่มรายได้ สร้างอาชีพ และการศึกษาเรียนรู้ของชาวบ้าน ส่วนด้านลบคือ การเปลี่ยนแปลงของศิลปวัฒนธรรมสำหรับสถานการณ์การท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่ พบว่า มีรูปแบบการท่องเที่ยวที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวโดยขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนา การท่องเที่ยวและความร่วมมือระหว่างภาคีการท่องเที่ยวในพื้นที่ นอกจากนี้ ในปัจจุบันศักยภาพของการท่องเที่ยวในพื้นที่ได้ลดลงเนื่องจากความเสื่อมโทรมของทรัพยากรท่องเที่ยวในพื้นที่ และข้อจำกัดของงบประมาณและนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ไม่ต่อเนื่อง ส่วนในด้านการจัดการท่องเที่ยว

นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นว่าจะต้องปรับปรุงคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยวควบคู่กับการส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมนันทนาการ และกิจกรรมการท่องเที่ยวให้หลากหลายและสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ ในขณะที่เดียวกันนักท่องเที่ยวให้ความสำคัญต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวว่าเป็นปัจจัยการท่องเที่ยวที่สำคัญและน่าสนใจที่ควรต้องอนุรักษ์เอาไว้ นอกจากนี้ นักท่องเที่ยวมีความรู้สึกไม่ประทับใจต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่แสดงออกโดยการปฏิบัติต่อนักท่องเที่ยว เช่น การตัดดวงผลประโยชน์จากนักท่องเที่ยวและความไม่จริงจังในการให้บริการ และผลของงานวิจัย พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นนั้นอาจเกิดขึ้นตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ จึงไม่สามารถสรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีสาเหตุมาจากการพัฒนาการท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว ดังนั้นเพื่อป้องกันผลกระทบทางลบที่อาจเกิดขึ้นได้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและโอกาสการมีส่วนร่วมของชุมชน ให้ความรู้ความเข้าใจในหลักการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน รวมทั้งส่งเสริมการกระจายรายได้ให้เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมในกลุ่มภาคีการท่องเที่ยว ส่วนงานวิจัยของ วัชร นันตะยานา และคณะ (2550) ได้ทำการศึกษาเรื่อง แนวทางในการพัฒนาเมืองท่องเที่ยวคู่กับเมืองอุตสาหกรรม กรณีศึกษาจังหวัดเชียงราย โดยทำการศึกษา 4 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอแม่สาย อำเภอเชียงแสนและอำเภอเชียงของ ผลการวิจัยพบว่า การท่องเที่ยวและอุตสาหกรรมจะสนับสนุนซึ่งกันและกัน การท่องเที่ยวและอุตสาหกรรมสามารถพัฒนาควบคู่กันโดยมีการบริหารจัดการที่ดี ขณะเดียวกันภาครัฐมีนโยบายให้จังหวัดเชียงรายเป็นเขตเศรษฐกิจชายแดน และอำเภอที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว คือ อำเภอเชียงแสน การท่องเที่ยวที่เหมาะสมคือ การท่องเที่ยวเชิงสังคม-วัฒนธรรม ส่วนอุตสาหกรรมที่เหมาะสม คือ อุตสาหกรรมการเกษตร โดยผลการพัฒนาให้จังหวัดเชียงรายเป็นเมืองท่องเที่ยวคู่กับเมืองอุตสาหกรรมนั้น ทำให้ประชาชนมีอาชีพและรายได้เพิ่มขึ้น ลดการออกนอกพื้นที่เพื่อหางานทำ จังหวัดเชียงรายเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจลุ่มแม่น้ำโขง เหมาะแก่การค้าการลงทุนและการท่องเที่ยว ภาพลักษณ์ของจังหวัดดีขึ้น นอกจากนี้งานวิจัยได้มีข้อเสนอแนะที่สำคัญ ได้แก่ นักท่องเที่ยวส่วนมากต้องการชมศิลปวัฒนธรรม หัตถกรรมจึงควรส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม งานหัตถกรรมพื้นบ้าน นโยบายและแผนควรนำไปสู่การปฏิบัติได้จริง ควรเตรียมความพร้อมด้านทรัพยากร ให้ชุมชนมีส่วนร่วม รับรู้ผลกระทบ แสดงความคิดเห็น ทุกขั้นตอน ปรับสภาพภูมิทัศน์ให้งดงามเข้ากับสิ่งแวดล้อม มีเทศบัญญัติเกี่ยวกับการควบคุมอาคาร และสิ่งก่อสร้าง มีแผนรองรับที่ชัดเจนเกี่ยวกับการบูรณะ โบราณสถานและสถานที่สำคัญ ศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอย่างจริงจังและมีการศึกษาวิจัยความต้องการด้านการท่องเที่ยว

งานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน พบว่าการศึกษาของ วุฒินพวงศ์ ภัทรสุขเกษม (2545) เรื่อง การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมที่เหมาะสมกับชุมชนบ้านห้วยแม่ซ้าย ต.แม่ยาว อ.เมือง จ.เชียงราย พบว่า หมู่บ้านห้วยแม่ซ้าย ประกอบด้วยชุมชนบริวาร 7 ชุมชน คือ ชุมชนจะแล ชุมชนยะฟู ชุมชนอาคูล ชุมชนอาจำ ชุมชนอาผำพัฒนา ชุมชนห้วยแม่ซ้าย และชุมชนปู่เขา ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวเขา เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาและพื้นที่สูง ในอดีตพื้นที่หมู่บ้านห้วยแม่ซ้ายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ผลการวิจัยพบว่า ในช่วง 4-5 ปีที่ผ่านมา จำนวนนักท่องเที่ยวในพื้นที่ที่มีจำนวนลดลงทำให้รายได้จากการท่องเที่ยวของคนในชุมชนลดลงจากสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว จึงมีความจำเป็นต้องประสานความร่วมมือกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ องค์กรบริหารส่วนตำบล ชุมชนอันประกอบด้วย 7 ชุมชนรวมทั้งองค์กรพัฒนาเอกชนและหน่วยงานราชการระดับท้องถิ่น เพื่อร่วมกันศึกษารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และวัฒนธรรมในชุมชนห้วยแม่ซ้ายที่เหมาะสมและยั่งยืน

นอกจากนั้นผลการศึกษาของ นิวัฒน์ ร้อยแก้ว (2549) เรื่อง ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง กรณีศึกษาบ้านลือหาดบาย หาดทรายทอง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขงมาตั้งแต่โบราณ แม่น้ำโขงเป็นแหล่งอาหารและรายได้ให้แก่ครอบครัว ชาวบ้านบางส่วนที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง สามารถหาอยู่หากิน จับปลา เก็บไถและเตา (สำหรับน้ำจืด) ไร่บริโภคและขายเป็นรายได้เมื่อเหลือจากการบริโภคในครัวเรือน แต่เมื่อถึงยุคนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้าที่วางทิศทางการพัฒนาเน้นเพียงด้านเศรษฐกิจการค้า โดยมุ่งเอาทรัพยากรธรรมชาติของคนท้องถิ่นชายแดนไปสู่ระบบอุตสาหกรรมส่วนกลาง ทำให้วิถีชีวิตแบบชุมชนเกษตรเปลี่ยนแปลงไป จากผลิตชุมชนและท้องถิ่นกลายเป็นการผลิตเพื่อตลาดระดับประเทศและระดับโลก โดยเฉพาะปัจจัยการผลิตที่สำคัญคือที่ดินได้เปลี่ยนบทบาทเพื่อการเกษตรมาเป็นเพื่อการท่องเที่ยว ที่ดินเปลี่ยนจากชาวบ้านเป็นของนายทุนที่กว้านซื้อเพื่อทำรีสอร์ทไว้รองรับอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ดังนั้นชุมชนจึงมองเห็นว่าควรเร่งสร้างและฟื้นฟูองค์ความรู้ท้องถิ่น ทั้งในด้านการผลิต การเกษตร การประมง ระบบนิเวศวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นสิ่งจำเป็นต่อการปรับตัวให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงจากนโยบายการพัฒนาต่างๆ ที่เกิดขึ้น สอดรับกับงานวิจัยของ สุชาดา วงษ์ชัยภูมิ (2551) ศึกษาเรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา ผลการวิจัยพบว่า การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านปราสาทในปัจจุบันประกอบด้วยองค์ประกอบ 2 ส่วน คือ 1) เป็นการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ซึ่ง

ประกอบด้วย หน่วยงานภาครัฐ และองค์กรการพัฒนา 2) เป็นหน่วยงานภายในชุมชน ประกอบด้วย คณะกรรมการแหล่งที่พักรวมชนบ้านปราสาท และกลุ่มเครือข่ายอาชีพหรือศูนย์การเรียนรู้ ซึ่งเป็นบุคคลภายในหมู่บ้าน จะแบ่งแยกหน้าที่รับผิดชอบและการจัดการ เป็นกลุ่มการทำงานด้านต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนกันและกัน ชุมชนสามารถจัดการด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้ดีตามศักยภาพของชุมชนแต่จะต้องดำรงรักษาวัฒนธรรม ประเพณีที่ดีๆ และวิถีการดำรงชีวิตในรูปแบบที่ได้สืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษให้คงอยู่ มีการถ่ายทอดไปสู่รุ่นลูกหลานและต้องการให้มีการพัฒนาปรับปรุงการจัดการให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นต่อไป

การศึกษาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนของ ไกรสิทธิ์ สิทธิโชค (2550) เรื่อง การพัฒนาศักยภาพและเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน จังหวัดเชียงราย พบว่า สถานการณ์การท่องเที่ยวที่ผ่านมาของจังหวัดเชียงรายได้สร้างให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนในหลากหลายด้าน ได้แก่ ด้านการกระจายตัวของรายได้ โดยรายได้จากการท่องเที่ยวที่ผ่านมาไม่กระจายสู่ชุมชนอย่างแท้จริง ปัญหาในเชิงนโยบายของภาครัฐที่มีการประชาสัมพันธ์แต่ยังไม่มีการสนับสนุนชาวบ้าน หรือเสริมศักยภาพให้ชาวบ้าน ในด้านการจัดการแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนที่ยังไม่มีการพัฒนาดีพอและต่อเนื่องจากภาครัฐ ส่วนด้านความพร้อมของชุมชน ซึ่งที่ผ่านมาบางชุมชนยังไม่มีอำนาจในการต่อรองกับบริษัททัวร์ และถูกเอาเปรียบจากคนนอก ด้านธุรกิจการค้าทางเพศ เช่น ชาวบ้านบางส่วนนิยมมีสามีชาวต่างชาติ ซึ่งเป็นค่านิยมใหม่ ส่วนผลกระทบด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่เปลี่ยนแปลง โดยเกิดพฤติกรรมเลียนแบบนักท่องเที่ยวในกรณีที่ชุมชนยังไม่มีเตรียมความพร้อม ส่วนผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม การขยายพื้นที่ ถนนรุกล้ำพื้นที่ป่า การพัฒนาที่เข้าไปสู่ในชุมชน เช่น ไฟฟ้าที่เข้าไปมีประโยชน์แต่ในบางที่มีการจัดวางตำแหน่งไม่ดี เช่น การตั้งเสาไฟฟ้าในสถานที่โล่งแจ้ง ในด้านสิทธิชุมชน กับกระแสการพัฒนาของรัฐ และ ด้านนโยบายการพัฒนาของจังหวัด แกมบังคับให้ทุก อบต. ค้นหาแหล่งท่องเที่ยวเพื่อประชาสัมพันธ์ โดยขาดความรู้ความเข้าใจ และขาดการเตรียมความพร้อมของชุมชน และขาดการวิเคราะห์เพื่อวางแผนและจัดการและพัฒนาแหล่งที่ไม่เหมาะสม ส่วนในด้านการจัดการนั้นที่ผ่านมา พบว่ายังเป็นลักษณะของการจัดการแบบต่างคนต่างทำ ขาดความร่วมมือในการประสานความร่วมมือร่วมกัน

นอกจากนี้การศึกษาการท่องเที่ยวของชนเผ่าอาข่าของ ไกรสิทธิ์ สิทธิโชค (2546) เรื่อง การเสริมสร้างศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอาข่า บ้านห้วยจี่เหล็ก พบว่า การจัดการท่องเที่ยวที่เน้นให้ชุมชนเป็นเจ้าของการจัดการและเผยแพร่ข้อมูลความรู้ วิถีชีวิตชนเผ่าที่ถูกต้อง ได้เน้นพัฒนารูปแบบท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เหมาะสมกับสภาพวิถีชีวิตและกาลสมัย คือ ให้จัดการท่องเที่ยวช่วงระยะที่มีพิธีกรรมประเพณีของชุมชนเท่านั้น ให้ผู้มีองค์ความรู้ ผู้สูงอายุ เยาวชน สตรี แต่ละด้านมาทำหน้าที่เป็นวิทยากร (มัคคุเทศก์) เผยแพร่ให้ผู้มาท่องเที่ยว เช่น ผู้รู้เกี่ยวกับพิธีกรรม

ประเพณี ผู้นำชุมชน ผู้รู้เรื่องสมุนไพร ผู้รู้ด้านศิลปะการละเล่นพื้นบ้าน ฯลฯ เป็นกระบวนการฟื้นฟูวิถีชีวิต ภูมิปัญญา กิจกรรมการนำเสนอวิถีชีวิต วัฒนธรรม เช่น การประกอบอาชีพ การละเล่น การประกอบพิธีกรรมต่างๆ จะเป็นไปตามที่เกิดขึ้นจริงพร้อมทั้งการอธิบายความหมายโดยวิทยากรชุมชน มีการจัดผู้แทนครอบครัวเพื่อการศึกษาเรียนรู้โดยลักษณะหมุนเวียนไปพร้อมทั้งมีการจัดประชุมสมาชิกเพื่อรับฟังปัญหาและพัฒนาการอยู่เสมอ มีการกำหนดปฏิทินการท่องเที่ยวเป็นรายปีตามพิธีกรรมประเพณี จัดแบ่งฝ่ายในการรับผิดชอบทำกิจกรรมท่องเที่ยวตามเนื้องานที่กำหนดเป็นเป้าหมายไว้ การเสริมความรู้ ทักษะและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการจัดการกระบวนการเนื้อหาบริการท่องเที่ยว ชุมชนได้กำหนดประเด็นเนื้อหาท่องเที่ยวเพื่อบริการองค์ความรู้วิถีชีวิตของชนเผ่า 3 ด้าน คือ ด้านวัฒนธรรม ประเพณีและวิถีชีวิตอาข่า ด้านสิ่งแวดล้อมป่าชุมชน และด้านการประกอบอาชีพเกษตรที่สูง

ในขณะที่ สุจิตราภา พันธุ์วิไล (2550) ได้ศึกษา ศักยภาพและความต้องการในการวางแผนและจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนในจังหวัดเชียงราย พบว่า บทบาทของชุมชนมีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีชีวิตของชุมชนดั้งเดิมที่อาศัยระบบการพึ่งพากัน ความรู้สึกอยากมีส่วนร่วมของชุมชนเกิดจากจิตสำนึกในการเป็นเจ้าของ หวังเห็นและเริ่มรู้สึกว่าจะมีผลกระทบเกิดขึ้นในชุมชน ส่วนในกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน สองลักษณะ คือ ผลประโยชน์ที่ชุมชนได้รับและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนเริ่มจากการให้ข้อมูลการวางแผน การจัดการควบคุมดูแล การจัดบริการ การจัดกิจกรรมและการอนุรักษ์ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ภูสวัสดิ์ สุขเลี้ยง (2545) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม กรณีศึกษาหมู่บ้านห้วยโป่งลาด อำเภอยางป่าเป้า จังหวัดเชียงราย การศึกษารายนี้มิได้วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงคุณค่าความสำคัญ วิถีชีวิต บริบทชุมชน วัฒนธรรม ความเชื่อ วิถีชีวิต ความเป็นอยู่และประเพณี พิธีกรรมของชุมชนซึ่งเป็นชาวไทยภูเขาเผ่ามูเซอดำ ที่สืบทอดกันมาและศึกษาหาแนวทางพัฒนาเพื่อเสริมศักยภาพให้เป็นหมู่บ้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ส่วนการศึกษาเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนบนพื้นที่สูงของ ชวชัย รัตนซ้อน (2542) พบว่า การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางวัฒนธรรมของชุมชนด้านระบบคุณค่า ระบบการผลิต และระบบความสัมพันธ์ พบว่า โครงสร้างหลักทางวัฒนธรรมของชุมชนปกากะญอ มิได้เปลี่ยนแปลงไปมากนักเพียงแต่มีการปรับตัวที่สำคัญหลายประการ เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมรอบด้าน ชุมชนพื้นที่สูงมีศักยภาพทางธรรมชาติ ทางวัฒนธรรมตลอดถึงบุคลากรของชุมชนที่สามารถจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้เป็นกิจกรรมทางเลือกสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนในสังคมเพื่อการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ สอดคล้องกับการศึกษาของ สุรีย์ บุญญานพวงศ์ (2539) ได้กล่าวไว้ในการศึกษา ผลกระทบ

จากการส่งเสริมการท่องเที่ยวให้กับชุมชนในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา การท่องเที่ยวเป็นตัวเร่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนอย่างรวดเร็ว การพัฒนาด้านคมนาคม การบริการสาธารณูปโภค รวมทั้งการบริการทางสังคมอื่นๆ ได้รับการสนับสนุนมากขึ้นเพื่อให้สามารถรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวได้อย่างเหมาะสม นอกจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพและเศรษฐกิจแล้ว ยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม ประเพณีของชุมชนอีก ดังนั้น ชุมชนท้องถิ่นจึงได้ร่วมมือกับภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน กำหนดแนวทางและแผนการดำเนินงานเกี่ยวกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวในระยะยาว โดยมีมาตรการและวิธีการ ดังนี้ การกำหนดเขตพื้นที่ท่องเที่ยว การเตรียมความพร้อมในด้านสิ่งบริการ และความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยว ควรมีการพัฒนากิจกรรมที่สนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยวให้แก่ประชากรในชุมชนที่ไม่มีการท่องเที่ยว เช่น การส่งเสริมสินค้าหัตถกรรม ภูมิปัญญาพื้นบ้าน การสนับสนุนส่งเสริมให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแก่นแท้ของวัฒนธรรมประเพณีแก่คนในท้องถิ่น

กรอบแนวคิดทฤษฎีในการวิจัย

จากประเด็นของการศึกษาพัฒนาการทางการท่องเที่ยว กล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวเป็นระบบย่อยระบบหนึ่งของสังคม ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กับระบบอื่นๆ ของสังคม กระบวนทัศน์ของการท่องเที่ยว คือ การหลอมรวมสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมเข้าสู่รูปแบบการท่องเที่ยวอย่างเด่นชัด เป็นที่เข้าใจว่าต้นทุนของการท่องเที่ยว คือธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ในขณะที่การท่องเที่ยวก็ได้รับอิทธิพลจากระบบการเมือง สังคม เศรษฐกิจหรือระบบอื่นๆ จากการศึกษาแนวคิดของนักวิชาการ Mill and Morrison (2002) การท่องเที่ยวจะเป็นระบบและบรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย ต้องพิจารณาระบบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ 1) ทรัพยากรการท่องเที่ยว ที่ประกอบไปด้วย ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น 2) บริการทางการท่องเที่ยว ได้แก่ บริการเพื่อการท่องเที่ยวต่าง ๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่หรือที่มีผลเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของพื้นที่ และ 3) ตลาดการท่องเที่ยว เป็นส่วนหนึ่งของอุปสงค์ในการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับนักท่องเที่ยว

การพัฒนาการท่องเที่ยวควรคำนึงถึงระบบสังคม เนื่องจากการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชน ซึ่งอาจก่อให้เกิดผลกระทบทางด้านบวก และด้านลบ การพิจารณาการท่องเที่ยวในระบบสังคมจะทำให้สามารถเข้าใจสภาพและความเปลี่ยนแปลงของการท่องเที่ยวได้อย่างชัดเจน เพื่อให้ทราบถึงพัฒนาการทางการท่องเที่ยวของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนที่อาศัยการท่องเที่ยวเป็น

เครื่องมือในการพัฒนาและเป็นเงื่อนไขที่สร้างโอกาสให้คนในชุมชนได้เกิดการเรียนรู้ มีคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้น ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของระบบการท่องเที่ยวทั้ง 3 ด้านมีผลกระทบภายในชุมชนต่อสภาพกายภาพและระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม สภาพเศรษฐกิจ สภาพสังคม รวมถึงวัฒนธรรม การดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจนเกิดผลกระทบ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนจะมีธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบง่าย ๆ เป็นแบบซับซ้อนโดยมาจากปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ซึ่งปัจจัยภายนอก ได้แก่ การพัฒนาสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานต่างๆ ของภาครัฐ การพัฒนาระบบการค้า สภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชน ประกอบกับการแพร่กระจายของวัฒนธรรมเมืองสู่สังคมชนบท ซึ่งปัจจัยภายนอกดังกล่าวมีผลให้คนในชุมชนมีการปรับเปลี่ยนและพัฒนาการประกอบอาชีพ ส่วนปัจจัยภายในซึ่งเกิดขึ้นจากตัวของคนในชุมชนเอง ได้แก่ การยอมรับค่านิยม การแลกเปลี่ยนจากการท่องเที่ยวของปัจเจกบุคคล สภาพแวดล้อมจากกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการผลักดันมากมายทั้งด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ มีผลต่อการปรับตัวของชุมชนให้เท่าทันกับการพัฒนาที่มีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกัน ซึ่งหากสถานที่ใดเกิดเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งก็จะส่งผลกระทบต่อชีวิตผู้คนและชุมชนได้เช่นกัน ดังนั้นทางออกของชุมชน คือ การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการภายในชุมชน การมีส่วนร่วมและการรวมตัวในรูปแบบต่างๆ บนพื้นฐานความคิด ความเชื่อ ค่านิยมและภูมิปัญญาของชุมชน โดยภาครัฐเป็นผู้ให้การสนับสนุนไม่ใช่การชี้นำ

การศึกษากระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวตามแนวคิดการพัฒนาแบบทางเลือกและการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน ซึ่งนักทฤษฎี Friberg and Hettne (1985: 207) มองว่า การพัฒนาทางเลือกมีส่วนสัมพันธ์กับปรัชญาแบบ “populist” ปรัชญาที่เรียกร้องการกลับสู่ความเป็นชุมชน วิพากษ์วิจารณ์ระบบแบ่งงานกันทำในการจัดการแบบแยกส่วนของระบบทุน การพัฒนาทางเลือกจึงประกอบไปด้วยการตอบสนองความต้องการพื้นฐาน (Basic Needs) ทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ การพัฒนาทางเลือกต้องเป็นการพัฒนาจากภายใน คือ ไม่พึ่งภายนอกมากเกินไปสามารถพึ่งตนเองได้ (Self Reliant) ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมทางนิเวศ และให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนในการจัดกิจกรรมต่างๆ ของตนเอง

การพัฒนาตามแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนซึ่ง Hofstede (1991) ได้นิยามความหมายของวัฒนธรรมว่า เป็นปรากฏการณ์ร่วมทางสังคมที่มีแบบแผนร่วมของจิต ซึ่งทำให้สมาชิกของกลุ่มหนึ่งแตกต่างจากกลุ่มอื่น โดย Hofstede ได้จำแนกการปรากฏของวัฒนธรรมเป็นสี่ระดับ ได้แก่ สัญลักษณ์ วิถีกรรม พิธีกรรม และค่านิยม ส่วนนักวิชาการเช่น ฉัตรทิพย์ นาถสุภา กล่าวว่า การพัฒนาต้องเป็นกลุ่มโดยชาวบ้านพึ่งพาตนเองได้โดยอยู่รวมกันเป็นชุมชน ต้องมีการพัฒนาจิตสำนึกในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการผลิตซ้ำจิตสำนึกโดยการรื้อฟื้นบทบาทของผู้รู้ในชุมชน มีการ

รวมตัวกันในรูปแบบต่างๆ เพื่อประสานงานกับภายนอก มีการประสานวัฒนธรรม ถ่ายทอดวัฒนธรรมซึ่งถือเป็นกระบวนการเรียนรู้ และชุมชนควรมีความสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ

จากแนวคิดกระแสทางเลือกและแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพราะการจัดการท่องเที่ยวชุมชนเป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวทางเลือกที่ตระหนักต่อผลเสียหายที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมและพิจารณาถึงความต้องการของคนในท้องถิ่น หากชุมชนนำการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาโดยการใช้การท่องเที่ยวเป็นเงื่อนไขและสร้างโอกาสให้องค์กรชุมชนเข้ามามีบทบาทในการวางแผนทิศทางการพัฒนาชุมชนของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนที่มีแนวโน้มว่าการท่องเที่ยวจะรุกคืบเข้าไปถึงหรือต้องการเปิดเผยชุมชนของตนให้เป็นที่รู้จัก จึงใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการจัดการธรรมชาติแวดล้อมและการอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรม ควบคู่ไปพร้อมกัน

การศึกษาผลกระทบจากการท่องเที่ยว จำแนกได้ 4 ลักษณะ คือ ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม เกี่ยวข้องกับความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยว การควบคุมคุณภาพและปริมาณของนักท่องเที่ยว รวมถึงการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ได้อย่างพอดี ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ เกี่ยวข้องกับรายได้ที่มาจากกิจกรรมทางการท่องเที่ยว ผลกระทบด้านสังคม เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชน และผลกระทบด้านวัฒนธรรมและพิธีกรรม เกี่ยวข้องกับความสามัคคีและการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน ทั้งนี้ การศึกษาผลกระทบจากการท่องเที่ยวได้พิจารณาการขยายตัวของนักท่องเที่ยวที่ไม่เพียงแต่เป็นสัญลักษณ์ของความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจและต้องการตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้นเท่านั้น แต่ยังเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรการท่องเที่ยวด้วย ถ้าหากไม่มีการวางแผนและควบคุมดูแลการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสมและถูกต้องแล้วย่อมส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม เศรษฐกิจ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อเป็นดังนี้การศึกษาผลกระทบจากการท่องเที่ยวจึงมีทั้งทางบวกและทางลบ ทำให้ชุมชนได้เตรียมพร้อมในการดำเนินการจัดการท่องเที่ยว การแก้ไขปัญหาและประเมินผล

การศึกษาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมของนักวิชาการ ได้แก่ เกษม จันทรแก้ว (2530) ได้กล่าวว่า ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม คือ การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทั้งขนาดและทิศทางอันเนื่องมาจากการกระทำของมนุษย์หรือธรรมชาติเอง เช่นเดียวกับ ดนัย บวรเกียรติกุล (2549: 80-87) ได้กล่าวว่า ผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเกี่ยวข้องกับใช้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม 3 ลักษณะ คือ 1) ทรัพยากรที่นำใช้ออกจากระบบสิ่งแวดล้อม กรณีนี้

อาจเกิดผลกระทบทั้งด้านบวกและผลกระทบด้านลบต่อพื้นที่ที่ทรัพยากรได้ถูกนำออกมา ตัวอย่างการพัฒนาพื้นที่หนึ่งนี้อาจไม่มีคุณค่าทางด้านสิ่งแวดล้อมและมีความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อรองรับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวได้ เช่น การตกแต่งและเสริมสร้างระบบนิเวศในพื้นที่สวนป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์สวยงาม แต่ในขณะที่เดียวกันพื้นที่ธรรมชาติที่ได้นำทรัพยากรออกไปใช้ก็อาจเกิดปัญหาการสูญเสียทรัพยากรจนขาดความสมดุลได้ 2) ทรัพยากรที่นำเข้าไปใช้ในระบบสิ่งแวดล้อมทำให้เกิดผลกระทบต่อหน้าที่ของหน่วยต่างๆ ในระบบนิเวศได้ คือ ไปทำให้ชนิด ปริมาณ สัดส่วน และการกระจายของผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้ย่อยสลายเกิดความไม่สมดุลอันนำมาซึ่งความผิดปกติของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมได้ หรือแม้แต่การทำให้วงจรการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตบางอย่างเกิดความผิดปกติด้วยเช่นกัน 3) ทรัพยากรที่ใช้ภายในระบบสิ่งแวดล้อม เป็นที่เข้าใจกันว่าสถานที่ท่องเที่ยวหลายแห่งที่มีอยู่ตามธรรมชาตินั้น มักจะถูกมนุษย์เข้าไปจัดการเพื่อใช้ประโยชน์เพื่อการท่องเที่ยวอย่างเต็มที่ ในบางครั้งปัญหาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ท่องเที่ยวอาจไม่ได้เกิดจากการเอาออกของทรัพยากรในระบบ หรือนำเข้าทรัพยากรนอกระบบ แต่เป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในระบบเพื่อสนับสนุนกิจการท่องเที่ยวจนเกินกว่าสมรรถนะการยอมรับให้มีได้ (Carrying capacity) ของหน่วยทางสิ่งแวดล้อมนั้น อันนำมาซึ่งความเสื่อมโทรมของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ท่องเที่ยวด้วยเหตุดังกล่าวจึงมีมาตรการทำให้เกิดการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว เพื่อการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่คนจำนวนมากและป้องกันรักษาไว้ให้ได้คงทนและระยะเวลาใช้ได้นานที่สุด โดยการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวให้ประสบผลสำเร็จควรใช้มาตรการ 5 ประการ ได้แก่ มาตรการทางสังคม มาตรการทางธรรมชาติ มาตรการทางกฎหมาย มาตรการทางเศรษฐกิจ และมาตรการทางการศึกษา

การศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อสังคมและวัฒนธรรมของ Moscardo (2008; McIntoch and Goeldner, 1984: 112-13) พบว่า วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวในประเด็นเพื่อการสร้างความสัมพันธ์กับประชาชนในท้องถิ่นอื่นๆ หรือประเทศอื่นๆ เพื่อที่จะเข้าใจและซาบซึ้งต่อวัฒนธรรมของประชาชนเหล่านั้น ความต้องการที่จะชมวัฒนธรรมของชุมชนของนักท่องเที่ยวอาจทำให้เกิดการขายหรือแสดงวัฒนธรรมขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นปัญหาที่พบเห็นโดยทั่วไป สิ่งนี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่ไม่สามารถจะควบคุมได้ หรือแม้แต่ผลกระทบต่อการทำงาน อาชีพของวิถีชีวิตของชุมชนในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวจำนวนมากเข้าสู่ชุมชน ซึ่ง มนัส สุวรรณ (2541) ทำการศึกษาและพบวิธีการจัดการเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยมีแนวทางการอนุรักษ์ตามสภาพของทรัพยากร คือ แนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ เช่น การบูรณะซ่อมแซม การให้การศึกษา และการป้องกัน ส่วนแนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรการ

ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น การฟื้นฟู การคงความรู้ทางภูมิปัญญาท้องถิ่น และการคงความเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชนหรือท้องถิ่นไว้

ประการต่อไปของการศึกษาผลกระทบจากการท่องเที่ยว ย่อมพิจารณาได้ว่า พื้นที่ใดที่มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาในแหล่งท่องเที่ยวและมีการจับจ่ายใช้สอยในพื้นที่นั้น ย่อมกระตุ้นให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้การศึกษาผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อเศรษฐกิจ มีนักวิชาการที่ทำการศึกษารื่องนี้ คือ นิคม จารุมณี (2544: 244-254; รชพร จันทรสว่าง, 2546: 169) และได้กล่าวถึงผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อเศรษฐกิจ คือ การท่องเที่ยวเป็นธุรกิจบริการที่ต้องพึ่งพาการเข้ามาของนักท่องเที่ยว ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชน ก่อให้เกิดการพัฒนากระบวนโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการท่องเที่ยวที่เข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวเหล่านั้นๆ เป็นการกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาโครงสร้างพิเศษไว้รองรับการท่องเที่ยว เช่น ที่พัก ร้านอาหาร ร้านจำหน่ายสินค้าต่างๆ ซึ่งประชาชนในท้องถิ่นสามารถประกอบการและเป็นเจ้าของกิจการได้ด้วยตนเอง ทำให้ก่อให้เกิดรายได้ต่อชุมชน ส่วนทางด้านผลลบของการท่องเที่ยวที่มีต่อเศรษฐกิจ คือ การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมที่เน้นฤดูกาล ทำให้ในช่วงที่ไม่ใช่ฤดูกาลท่องเที่ยวทำให้ท้องถิ่นขาดรายได้ หรือทำให้รายได้ไม่สม่ำเสมอตลอดทั้งปี โดยเฉพาะการกระจายรายได้ที่เกิดขึ้นมักกระจุกตัวอยู่ในกลุ่มนักลงทุนและผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจคืออยู่แล้ว

การศึกษาปัจจัยชี้วัดเพื่อการประเมินและติดตามผลกระทบจากการท่องเที่ยว Hocking (1991) ได้ศึกษา ปัจจัยชี้วัดเพื่อประเมินและติดตามผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากการท่องเที่ยว โดยพิจารณาว่าผลกระทบทางบวกเป็นไปตามคาดหมายหรือที่กำหนดไว้หรือไม่ และผลกระทบทางลบมีการจัดการป้องกันเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนซึ่งหากผลกระทบทางบวกไม่เป็นไปตามที่คาดหวัง พร้อมทั้งวิธีการติดตามและประเมินผล ซึ่งผลจากการประเมินผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยวทำให้ชุมชนหาวิธีการจัดการผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยมีกระบวนการจัดการที่ประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ การนำ และการควบคุม และนำเทคนิคการวิเคราะห์จุดแข็งจุดอ่อน (SWOT Analysis) หาความสำคัญของปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก เพื่อหาวิธีป้องกันแก้ไขปัญหาที่ก่อให้เกิดผลกระทบทางลบ รักษาสภาพทรัพยากรการท่องเที่ยวไม่ให้ทรุดโทรมเสื่อมสลาย ส่วนผลกระทบทางบวกทำให้เกิดวิธีการที่มีความสำคัญต่อการควบคุมผลกระทบ และพัฒนาเพื่อการคงอยู่ของแหล่งท่องเที่ยว

แนวคิดของการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism) ถือเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวทางเลือก ที่จะเป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจถึงการพัฒนาท่องเที่ยวที่เน้นการพึ่งตนเองของชุมชนเป็นหลัก ไม่นับเศรษฐกิจเป็นตัวตั้งเพราะจะนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ จากการศึกษาของ Hatton (1999) พบว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการ

ท่องเที่ยวที่เกิดจากการพัฒนาชุมชนบนฐานแนวคิดของชุมชนเอง ซึ่งแต่ละชุมชนมีเอกลักษณ์ของตน มีความเป็นเจ้าของในกิจกรรมของชุมชน โดยมีเป้าหมาย คือ การสนับสนุนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนต่อการพัฒนากิจกรรมทางการท่องเที่ยว และการเอาใจใส่ต่อวัฒนธรรมและประเพณีของชุมชน รวมถึงการรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชน

การศึกษาเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน Hinch and Butler (1996: 3) ศึกษาพบว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีความเชื่อมโยงเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบการท่องเที่ยว โดยกิจกรรมการท่องเที่ยวเกิดขึ้นจากคนในชุมชน และควบคุมกระบวนการจัดการโดยชุมชน มีการให้บริการซึ่งแสดงออกถึงวัฒนธรรมของชุมชน ถือเป็นหัวใจหลักในการดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้าสู่ชุมชน สอดรับกับนักวิชาการ สินธุ์ สโรบล และคณะ (2545: 3; สำนักพัฒนาการท่องเที่ยวและกีฬา, 2550: 21) ที่ศึกษา การท่องเที่ยวโดยชุมชน พบว่า เป็นการท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดทิศทางของการท่องเที่ยวบนพื้นฐานแนวคิดที่ว่า ชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว โดยการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตและวิถีการผลิตของชุมชน มาใช้เป็นต้นทุนหรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถและบทบาทที่สำคัญในการดำเนินการ ตั้งแต่การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน การสรุปบทเรียน และมุ่งเน้นให้เกิดความยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกหลานและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ โดยมีองค์ประกอบหลักของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ด้านองค์กรชุมชน ด้านการจัดการ และด้านการเรียนรู้

พิมพะระวี โรจนรุ่งสัจย์ (2553) ศึกษาตัวชี้วัดความสำเร็จเพื่อใช้ในการประเมินความสำเร็จของการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีทั้งสิ้น 6 ตัวชี้วัดหลัก ได้แก่ ตัวชี้วัดที่ 1 การท่องเที่ยวโดยชุมชนที่สำเร็จได้ต้องให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงและอย่างทั่วถึง ตัวชี้วัดที่ 2 ผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวในชุมชนต้องกระจายสู่ชุมชนอย่างยุติธรรม ตัวชี้วัดที่ 3 การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนต้องดำเนินไปอย่างมีระบบที่ดีและอย่างระมัดระวังเป็นสำคัญ ตัวชี้วัดที่ 4 ควรที่จะมีความร่วมมือและการสนับสนุนจากภาคีที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกชุมชน ตัวชี้วัดที่ 5 ชุมชนต้องมีเอกลักษณ์หรือจุดเด่นหรือทรัพยากรทางการท่องเที่ยวหลักของชุมชนเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน และตัวชี้วัดที่ 6 การท่องเที่ยวในชุมชนต้องมีการพิจารณาเรื่องอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมร่วมไปด้วย ซึ่งตัวชี้วัดจะสามารถนำไปสู่การประเมินความสำเร็จของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้วิจัยจึงมีการนำแนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนมาพิจารณาเพื่อ

ทราบการดำเนินการพัฒนาและการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่ามีผลดีและผลเสียอย่างไร เพื่อนำมาช่วยในการประเมินผลการดำเนินการเป็นระยะ

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สรุปประเด็นศึกษา ทฤษฎี ตัวแปรที่ใช้เป็นพื้นฐานในการวิจัย ดังตาราง 2

ตาราง 2 ประเด็นศึกษา ทฤษฎี ตัวแปรที่ใช้เป็นพื้นฐานในการวิจัย

ประเด็นศึกษา	แนวคิด/ทฤษฎี	ตัวแปรที่งานวิจัยครั้งนี้นำมาศึกษา	
1. พัฒนาการทางการท่องเที่ยว โดยชุมชนของชนเผ่าอาข่า จังหวัดเชียงราย	1.1 ระบบการท่องเที่ยว	1.1.1 ทูทางทรัพยากรทางธรรมชาติ 1.1.2 ทูทางวัฒนธรรม 1.1.3 บริการทางการท่องเที่ยว	
	1.2 นโยบายภาครัฐ	1.2.1 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม 1.2.2 แผนพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัด เชียงราย	
	1.3 พฤติกรรม นักท่องเที่ยว	1.3.1 ปัจจัยกำหนดการท่องเที่ยว	
	2. ศึกษาผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยวชุมชนที่มีต่อชุมชนชนเผ่าอาข่า	2.1 แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน	2.1.1 องค์ประกอบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน
		2.2 แนวคิดผลกระทบทางการท่องเที่ยว	2.2.1 ด้านสิ่งแวดล้อม 2.2.2 ด้านเศรษฐกิจ 2.2.3 ด้านสังคม 2.2.4 ด้านวัฒนธรรมและพิธีกรรม
		3. ศึกษาหาวิธีการจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชนเผ่าอาข่า จังหวัดเชียงราย (ต่อ)	3.1 แนวคิดการจัดการ
3.2 แนวคิดการจัดการผลกระทบทางการท่องเที่ยว			- การวางแผน - การจัดองค์การ - การนำ - การควบคุม
		3.2.1 การจัดการผลกระทบทางการท่องเที่ยว ด้านสิ่งแวดล้อม	

ตาราง 2 (ต่อ)

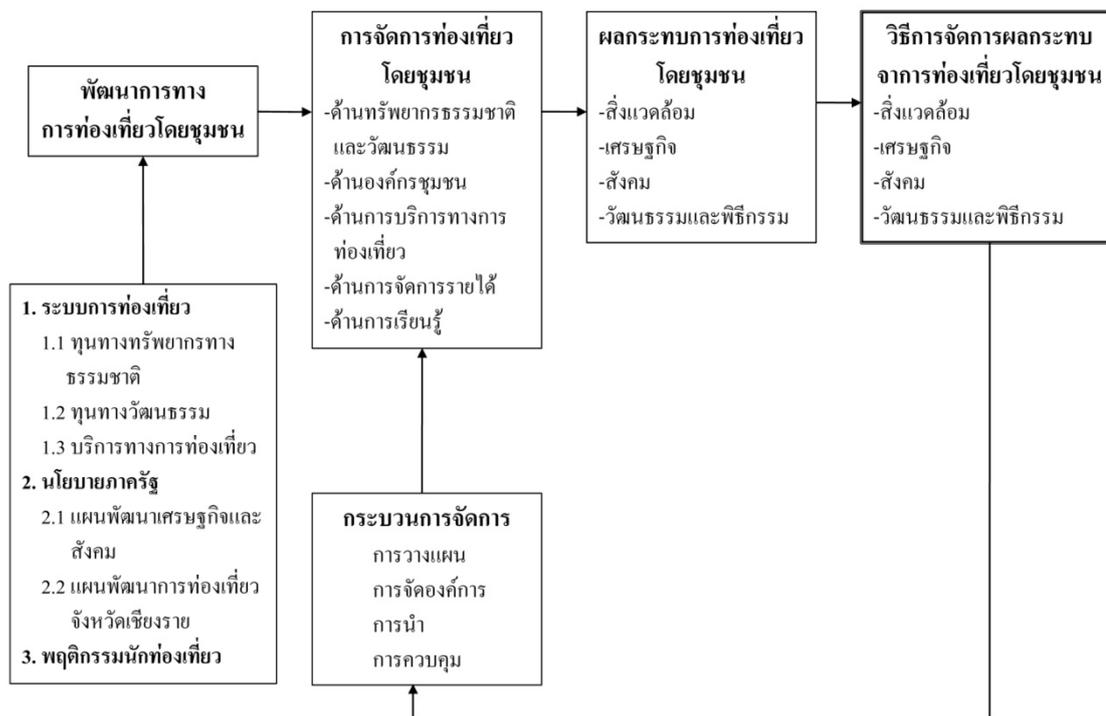
ประเด็นศึกษา	แนวคิด/ทฤษฎี	ตัวแปรที่งานวิจัยครั้งนี้นำมาศึกษา
	2.2 แนวคิดผลกระทบ ทางการท่องเที่ยว	2.2.1 ด้านสิ่งแวดล้อม 2.2.2 ด้านเศรษฐกิจ 2.2.3 ด้านสังคม 2.2.4 ด้านวัฒนธรรมและพิธีกรรม
3. ศึกษาหาวิธีการจัดการ ผลกระทบจากการท่องเที่ยว โดยชุมชนของชนเผ่าอาข่า จังหวัดเชียงราย (ต่อ)	3.1 แนวคิดการจัดการ 3.2 แนวคิดการจัดการ ผลกระทบทางการ ท่องเที่ยว	3.1.1 กระบวนการจัดการ - การวางแผน - การจัดองค์การ - การนำ - การควบคุม 3.2.1 การจัดการผลกระทบทางการ ท่องเที่ยว ด้านสิ่งแวดล้อม - จำนวนและคุณภาพของการใช้ พื้นที่ของนักท่องเที่ยว - รายได้หรือผลประโยชน์จาก การท่องเที่ยวที่กลับสู่การ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม - มาตรการในการควบคุมการใช้ ประโยชน์ทรัพยากรการ ท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดผล กระทบน้อยที่สุด - การควบคุมการจัดการโดยใช้ การวางแผนเป็นเครื่องมือ กำหนดสาระและทิศทางของ การจัดการทรัพยากรการ ท่องเที่ยว 3.2.2 การจัดการผลกระทบทางการ ท่องเที่ยว ด้านเศรษฐกิจ - รายได้และประโยชน์

ตาราง 2 (ต่อ)

ประเด็นศึกษา	แนวคิด/ทฤษฎี	ตัวแปรที่งานวิจัยครั้งนี้นำมาศึกษา
		- การขยายตัวด้านการลงทุน
		3.2.3 การจัดการผลกระทบทางการ ท่องเที่ยว ด้านสังคม
		- ความสัมพันธ์ทางสังคม
		- อันตรายที่มาจากการท่องเที่ยว
		3.2.4 การจัดการผลกระทบทางการ ท่องเที่ยว ด้านวัฒนธรรมและ พิธีกรรม
		3.2.4.1 วัฒนธรรมทางความคิด
		3.2.4.2 วัฒนธรรมทาง พฤติกรรม
		3.2.4.3 วัฒนธรรมทางวัตถุ

กรอบแนวคิดการวิจัย

ผู้วิจัยนำเสนอรูปแบบกรอบแนวคิดการจัดการผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยว
โดยชุมชน ดังภาพ 11

ภาพ 11 กรอบแนวคิดการจัดการผลกระทบท่องเที่ยวโดยชุมชน

การศึกษาตามกรอบแนวคิดการจัดการผลกระทบท่องเที่ยวโดยชุมชนของชนเผ่า อาข่า จังหวัดเชียงราย มีดังนี้ การศึกษาเพื่อวิเคราะห์พัฒนาการทางการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชนเผ่าอาข่า จังหวัดเชียงราย ทำการศึกษาในประเด็นของระบบการท่องเที่ยว ซึ่งได้แก่ ทูทางทรัพยากรธรรมชาติและทูทางวัฒนธรรมของชนเผ่าอาข่า จังหวัดเชียงราย ที่นำมาสู่กระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทั้งนี้กระบวนการที่สนใจของการท่องเที่ยวของชนเผ่าอาข่า จังหวัดเชียงราย คือ การหลอมรวมสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมเข้าสู่รูปแบบการท่องเที่ยวอย่างเด่นชัด โดยปรากฏในรูปแบบการท่องเที่ยวซึ่งมีความเชื่อมโยงกับการให้บริการทางการท่องเที่ยวของชุมชน ซึ่งชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการของการให้บริการทางการท่องเที่ยวตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงปัจจุบัน สำหรับการศึกษาวุฒิกรรมของนักท่องเที่ยว ที่ได้เดินทางเข้าสู่ชุมชนของชนเผ่าอาข่า จังหวัดเชียงราย เพื่อให้ทราบถึงความต้องการของนักท่องเที่ยวที่มีผลต่อชุมชนในการพัฒนาการให้บริการทางการท่องเที่ยวของชุมชน ทั้งนี้การวิจัยครั้งนี้มีความจำเป็นต้องศึกษานโยบายของภาครัฐ เป็นที่เข้าใจว่าบทบาทของภาครัฐมีส่วนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ ตั้งแต่แรกเริ่มที่ได้มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวให้เกิดขึ้นในพื้นที่ของชุมชนและส่งผลกระทบต่อพัฒนาการของการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชนเผ่าอาข่า ตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้การศึกษานโยบายภาครัฐ ทำการศึกษาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดเชียงราย ซึ่งเปรียบได้กับการกำหนดทิศทาง

ดำเนินงานของหน่วยงานต่างๆ เพื่อดำเนินการพัฒนากองท่องเที่ยวในพื้นที่ของชุมชนชนเผ่าอาข่า จังหวัดเชียงราย

สำหรับประเด็นของการวิเคราะห์การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน จากองค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนจากแนวคิดเดิมซึ่งประกอบไปด้วยองค์ประกอบ จำนวน 4 ด้าน ดังนี้ ด้านทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรม ได้แก่ การศึกษาในส่วนของฐานทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน รวมถึงวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ส่วนด้านองค์กรชุมชน ได้แก่ การศึกษาในส่วนของชุมชนมีระบบสังคมที่เข้าใจกัน มีปราชญ์หรือภูมิความรู้ และทักษะในเรื่องต่างๆ และชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา สำหรับด้านการจัดการ ได้แก่ การศึกษากฎ กติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว รวมถึงชุมชนมีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการการท่องเที่ยวและสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้ และด้านการเรียนรู้ ได้แก่ ศึกษาลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถสร้างการรับรู้และเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง รวมถึงการสร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมทั้งในส่วนของชาวบ้านและนักท่องเที่ยว ทั้งนี้ในการวิเคราะห์การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน จากองค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนจำนวน 4 ด้าน ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเพิ่มเติม จำนวน 2 ด้าน ได้แก่ ด้านการบริการทางการท่องเที่ยว ศึกษา ลักษณะของกิจกรรมทางการท่องเที่ยวและการให้บริการทางการท่องเที่ยวโดยชุมชน และด้านการจัดการด้านรายได้ ได้แก่ การศึกษาการกระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวโดยชุมชน และชุมชนมีกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

ทั้งนี้ การวิเคราะห์การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ดังที่กล่าวมาข้างต้น ได้นำแนวคิดของกระบวนการจัดการ ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์การ การนำ และการควบคุม มาใช้วิเคราะห์ร่วม ซึ่งการศึกษาในประเด็นการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทำให้ทราบถึงการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมและพิธีกรรมของชุมชน ที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบทางด้านบวกและทางด้านลบ ซึ่งจำแนกได้ 4 ลักษณะ ได้แก่ ผลกระทบจากการท่องเที่ยวด้านสิ่งแวดล้อม เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมชุมชนของชนเผ่าอาข่า จังหวัดเชียงราย ผลกระทบจากการท่องเที่ยวด้านเศรษฐกิจ เกี่ยวข้องกับการจัดการรายได้ และการจัดการการให้บริการทางการท่องเที่ยว ผลกระทบจากการท่องเที่ยวด้านสังคม เกี่ยวข้องกับการจัดการด้านองค์กรชุมชนในการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยว และผลกระทบจากการท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรมและพิธีกรรม เกี่ยวข้องกับการนำวัฒนธรรมและพิธีกรรมมาใช้ในกิจกรรมการท่องเที่ยว รวมถึงการอนุรักษ์

ประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนชนเผ่าอาข่า จังหวัดเชียงราย ซึ่งผลการศึกษาดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยสามารถทำการศึกษาต่อไปถึงวิธีการจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชนเผ่าอาข่า จังหวัดเชียงราย ทั้งนี้วิธีการจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยวโดยชุมชน ควรถูกกำหนดโดยชุมชน จากพื้นฐานแนวคิดของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่ระบุว่า ทุกคนในชุมชนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว ดังนั้นผลการศึกษาดังกล่าวในประเด็นวิธีการจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชนเผ่าอาข่า จังหวัดเชียงราย สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงกับชุมชนชนเผ่าอาข่า จังหวัดเชียงราย และนำไปสู่การเผยแพร่ต่อไปกับชุมชนอาข่า ที่มีการดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้แก่ การวางแผนทางการท่องเที่ยว จากกระบวนการที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อดำเนินการท่องเที่ยวอย่างถูกต้องทิศทาง รวมถึงความร่วมมือจากองค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อนำมาสู่การจัดการท่องเที่ยว ซึ่งมีการกำหนดบทบาทในการดำเนินงานที่ชัดเจน และมีกระบวนการของการติดตามและประเมินผลของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อเป็นการป้องกันและลดผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่จะเกิดขึ้นต่อไป